

LIETUVOS ISTORIJA NAUJ ŠALTINI IR POKARIO TYRIN JIM ŠVIESOJE

TURINYS

I. vadas.

1. Kokius uždavinius sau stat 19 amžiaus istorikai.
2. Naujas ir kritiškas praeities vertinimas nepriklausomoje Lietuvoje.
3. Šios paskaitos uždaviniai ir paliestini klausimai.

II. Institutai, seminarai ir leidini serijos ryt Europos istorijai tyrin ti.

1. Laisvojo pasaulio institutai.
2. Pakil s susidom jimas Europos rytais.
3. Federalin s Vokietijos seminarai, institutai, bibliotekos.
4. vairi ryt Europos istorijos leidini serijos.
5. Periodika.

III. Naujieji šaltini leidiniai.

1. Kronikos 12-13 amž. (Galius, Henrikas ir kiti).
2. Fotomechaniškai perspausdinami lenk ir vokie i leidiniai. *Scriptores rerum Prussicarum*, VI t.
3. *Preussisches Urkundenbuch* (III-IV t.), Karaliau iaus ordino archyvo regestai ir politini sutar i tomas.
4. Du tomai vokie i ordino prokuratori pranešimu.
5. Rus *Letopisai* ir L. V. erepnino paskelbtieji regestai apie Jogailos vedyb plan .
6. Lenk išleistieji šaltiniai 14-16 amži istorijai (Vilniaus katedros ir diecezijos kodeksas, *Monument Poloniae Vaticana*, *Acta Tomičiana*, Vilniaus vyskupijos sinod aktai) ; medžiaga Šiauli ekonomijos valstie i sukilimui (1769).
7. Gaus s Romos bazilijon leidiniai — svarb s šaltiniai apie bažnytin unij ir jos likim didž. Lietuvos kunigaikštijoje (iš Propagandos kongreg. archyvo).
8. Šaltiniai apie Latvijos j zuit veikl (J. *Kleijntjens* — iš J zuit centrinio archyvo Romoje).
9. Okupuotosios Lietuvos istorik šaltini leidiniai (Lietuvos T. S. R. istorijos šaltiniai, I, III ir IV t.; Lietuvos valstie i ir miestel n gin ai I ir II t.) ir naujos studijos apie kinius ir socialinius santykius (D. Pochilevi ir kiti). 1529 met Lietuvos Statutas (K. Jablonskis).

10. Pr sijos valdžios gromatos etc. Lietuvos valstie iams ir kita nauja medžiaga apie Maž j Lietuv (P. Pakarklis).
11. Akademijos leidiniai apie turimus Vilniuje dvar inventori ir rankraš i fond rinkinius.
12. Vaišvilko metraštis; Bychovco kronika — ne T. Narbuto falsifikatas ; S. Grvmau kronikos vert .
13. Tremties istorik šaltini panaudojimas ir j skelbimas ; *Relationes Dioecesanæ* Naujausi laik šaltiniai.

IV. Kai kurios Lietuvos istorijos problemos, paliestos pokariniuose tyrim jimuose

1. Proistorijos laim jimai; M. Gimbutien ; J. Antoniewicz'ius; H. Biezas ; St. Zaj czkowski; S duvi problemos ; H. Paszkiewicz'ius ; Bibliografija iš lietuvi senov s, jos etnografini ir kult rini santyki iki 13 amžiaus pradžios.
2. Kontroversijos : Lietuvos suvienijimas, Mindaugas (jo dokumentai, apostazija); Kovos su vokie i ordinu, Lietuvos krikštas. Bibliografija — Lietuva nuo Mindaugo iki 14 amžiaus galo ; santykiai su Lenkija ir Lietuvos krikštas.
3. Žalgiris ir Lietuvos santykiai su ordinu Vytauto laikais.
4. vair s didž. Lietuvos kunigaikštij lie i klausimai nuo Vytauto mirties iki 17 amžiaus.
5. Reformacija ir vair s Lietuvos Bažny ios istorijos klausimai.
6. Kai kurios išvados. Pabaiga.

Pokariniais metais yra išleista, palyginti, gana daug Lietuvos praeit lie ian i šaltini . Taip pat yra gausu speciali tyrim jimbai straipsni vairiais Lietuvos istorijos klausimais. Vienos paskaitos r muose bandyti apžvelgti beveik dviej dešimtme i laikotarp , reikšt pasitenkinti tik pa iais svarbiausiais šaltiniais ir trumpu sumin jimu reikšmingiausi monografij ir studij . Tad šioji kondensuota apžvalga jokiu b du negali pilnai apimti visa tai, kas ia tur t b ti sumin ta.

Kad b t galima nors inventoriškai sužym ti daugiau reikaling bibliografini pozicij , traukiant ir tai, kas yra pasirod per paskutinius dvejus metus po ikagoje vykusio L. K. M. Akademijos suvažiavimo, ia yra padaryti keli kondensuoti bibliografiniai tarpai alfabetin je tvarkoje. Ir ten, žinoma, reik jo pasitenkinti atranka, pirmoje eil je patiekiant tai, kas žymesnio yra pasirod svetimomis kalbomis. Paskutini j trij šimtme i apžvalga bus duota v liau.

I. vadas

1. Atgimstan iai lietuvi tautai jos didinga praeitis prieš septynius-devynius dešimtmečius tarnavo keleriopu atžvilgiu. Kai gyvenamasis 19 amžiaus galo laikotarpis po slegiančių rusų jungu buvo tamsus ir neteikiškas šviesesnis vilni ateiti, romantiškai nusiteikę patrijotai žavėdavosi didžiąją Lietuvos kunigaikštį žygiais ir jų darbais. Drauge tai jau pirmieji tautiniai pionieriai, vis kreipdami tautiečių žvilgsnį taip mažai ši dar tepažįstamą Lietuvos praeitį, su monino lietuvi tautą. Neužteko vien žavėtis, būtina skaiti — per heroiškais momentais padailinti praeitį — prikelti lietuvius. Ne tik lietuvių kalbos aukštinimas, bet ir kilmimas senųjų lietuvių žygdarbių, yra reikšmingai prisidėjus prie tautos atbudimo. Tai buvo svarbiausi Lietuvos istorijos uždaviniai aname gilia praeities meile persunktame laikotarpyje. Tų uždavinių atliko garbingai, duodama por generacijų daukantiškos ideologijos auklėtinių.

2. Nepriklausomos Lietuvos laikais Lietuvos istorijos mokslui — aukštąjį mokyklų paskaitose ir tyrinėjimuose — buvo bandoma duoti naują, žymiai kritiškesnę kryptį. Iš 19 amžiaus pragmatikos ir didaktikos jau buvo siekiama kopti genetinės istorijos laipsnį. Kiekia buvo laimėta per dvidešimtmetį, tuo klausimu yra plačiau kalbėta istorijos sekcijoje per III L. K. M. Akademijos suvažiavimą Kaune 1939 metais². Bėlieka jau objektyviai — *sine ira et studio* — mėsosios tremties istorik generacijai iš perspektyvos pažvelgti ir kritiškai vertinti dviejų kartų istorikų, t. y. mokytojų ir jų mokinių darbų nepriklausomybės laikais³.

Dabar jau yra atjis pats laikas atlikti kritišką žvalgymąsi, kas Lietuvos istorijos srityje yra padaryta per paskutinius 18 metų po II pasaulinio karo. Praeities fakt istorikas, žinoma, jau nebegali pakeisti. Kad Žalgiris vyko 1410 metų liepos mėn. viduryje pasilikęs nekeičiamas vykis visiems laikams. Bet naujos istorik kartos gali atrasti naujus aspektus, naujas to karo priežastis. Tais paiais jau žinomais šaltiniais remiantis galima bandyti naujai išaiškinti kautynių eigą. Taip yra, pavyzdžiui, 1955-1960 m. atsitikusių lenk istorikais (S. M. Kuczynski, M. Biskup, J. D. browski ir kiti).

¹ Simanas Daukantas buvo pirmasis, kuris, pasinaudodamas istorija, bandė jau 19 amžiaus pusėje lietuvius atskirti nuo lenkų.

² Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar*, žr. L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai III, 1940, 320-341 psl.

³ Plg. Z. Ivinskis, *Mokslai, iš kurių ... Tavo sėnse stiprybė semia*, žr. *Laisv*, 16-17 (53-54) nr. 1958, 9-20 psl.

Iš lietuvių pusės irgi yra padaryta kai kuri svarbi naš (O. Urbonas, K. Jurg la). J. Jakštas pirmasis iš lietuvių kritiškai vertino J. Dlužošo kronikos pastraipas apie Žalgirio kautynes. O jaunas švedas Sven Ekdahl, ieškodamas savo disertacijai apie Žalgirio kautynes medžiagos Gottingene, Karaliaučiaus archyve rado naują šaltinį, anonimo laišką. Jis gali tarnauti rodymu, jog, galbūt, lietuviams per kautynes bus pavartoję totorišką kovos raitelių taktiką, staiga pasileisti būtų tikslu suardyti prieš kautynių gretas ir pasikui, atsigrįžus netikėtai, išsisklaidžiusi prieš pulką.

Tai yra tik vienas iš ryškesnių Lietuvos istorijos pavyzdžių, rodančių, kaip, — paįiam faktui iš esmės nesikeičiant (kas jau yra vyk, negali būti iš viso keistis),—gali varijuoti jo paties aiškinimai. Tad suprantama, kodėl Leopoldas von Ranke, kuris sukurė istorijos tyrimo metodus, iki pat šiol išsilaukiusius, vis reikalavo, kad kiekviena nauja generacija vis patį pasirašytų iš naujo savąją tautos istoriją. Kiekviena karta vis ištraukia apie savo tautos praeitį naują duomenį.

Čia turėtų mums rūpėti, nors ir probiškais, iškelti, kas naujo yra nuo 1944 (1945) m. «atrasta» Lietuvos istorijoje. Ar daug kur yra keičiamas jos ikišiolinis «veidas»? Ar yra joje padaryta pagaliau koki nors «kolumbiškų» atradimų?

3. Šios paskaitos metuose pirmiausia priklausytų vertinti, kokių reikšmingų tyrimų yra davę kaimynai, kurie vairiomis progomis yra palietę *Magni Ducatus Lithuaniae*, lietuvių tautos, ar nepriklausomos Lietuvos bei po 1940 m. sekančią okupaciją istoriją. Šalia vienokio ar kitokio ukrainiečių, gudų ir rusų našo laisvajame pasaulyje ir jų komunistinėse žemėse, reikia taip pat vertinti lenkų ir vokiečių tyrimus. Ypač paskutiniuose akylame moksliniame žvilgsnyje rytus ir Lietuvos praeitį skiriama nemaža vieta.

Gal kuria kita proga bus galima atsakyti klausimui, kokie yra uždaviniai Lietuvos istorijos tyrimui laisvame pasaulyje, kur — už gimtosios tautos ribų — yra išaugusi nauja tautiečių karta. Giliau žvelgiant paįiam lietuvių bandymus ir studijas Lietuvos istorijos srityje po 1945 metus, nuosekliai vertėtų sustoti ne tik ties stovyklinio gyvenimo metu pastangomis, ties disertacijomis universitetuose iš Lietuvos istorijos srities, ties Baltų universiteto darbu Pinneberge, bet reikėtų taip pat paliesti tremtinių istorikų našą vairiuose kontinentuose, pažinti taip pat ir organizuotą darbą istorijos mokslo srityje. Čia turiu galvoje L. K. M. Akademijos Istorijos Mokslų sekciją (Romoje)⁴ ir Lietuvių Istorijos Draugiją (ika-

⁴ Žr. *Tautos Praeitis*, I (1963), 4 s. siuv., 646-647 psl.

goj) — su akivaizdžiu veiklos darbu — pirmu tomu istorijos žurnalo *Tautos Praeitis* (1-4 s s.).

Atskirai tur t b ti vertinta, kas Lietuvos istorijos srityje yra padaryta per 18 met antrosios komunist okupacijos Lietuvoje. Kad vadinamieji «tarybiniai» istorikai, laikydamiesi gana aiški maskvini ir pa ios partijos direktyv , Lietuvos praeiti apgrobia, j pertaiso pagal klasi kovos schem ir dialektinio marksizmo model , yra tokia aiški ir visiems žinoma tiesa, ties kuria vargu b t verta pla iau sustoti. Kaip Lietuvos praeitis yra skaudžiai žalojama, buvo jau pakankamai rašyta ir perijodikoje ⁵, ir apskritai vairiomis progomis nurodin ta ⁶. Ne vienas m s esame okupuotoje Lietuvoje tarybini istorik rašytas studijas, j straipsnius, pagaliau j kolektyvinius darbus, Lietuvos istorijos užplanuoto tritomio dvi dalis, ar vadov l vyresn ms klas ms, vertin , pasmerk ir su pagrindu nurod j grubius žalojimus. doktrinuoti autoriai mat tur jo rašyti ne taip kaip buvo (anot Rank s — *wie es eigentlich gewesen*), bet taip, kaip reikalavo ir nor jo matyti «vyresnysis brolis». Tai yra — kartoju — nebereikalinga pla iau rodin ti.

ia nor iau prie to klausimo prieti iš kitos pus s. Manau, jog jau yra at j s pats laikas išsiaiškinti, atskirti tikruosius tiesos gr - dus nuo falsifikat ir žalojimo pel kr vos. Tad reikia mums laisvajame — minties ir žodžio — pasaulyje atsakyti, ar Lietuvoje, tame uždarame katile, kur ir istorijos darbuotojai lygia dalia šuti nami, yra kas nors padaryta, kas apskritai b t naudinga Lietuvos istorijos mokslui ? Ar anie «tarybiniai» istorikai yra k nors atlik , kas užsitarnauja pagr sto d mesio ? Ar yra, pagaliau, paskelbta toki šaltini rinkini , ar išspausdinta svarbi dokument , kurie gali b ti naudingi ten, kur prie t versmi original negalima prieti ?

Tokie tur t b ti — mano galva — šios paskaitos uždaviniai. Pagaliau priedui reik t duoti bent reikšmingesni straipsni ir mokslini darb bibliografij vairiomis kalbomis. Tam iš dalies tarnaus prie atskir klausim tarpuose surašyta bibliografin tyrin jim atranka. Atskir skyri gal t sudaryti pa i lietuvi ir kitatau i disertacijos, rašytos apie Lietuv po 1945 m., pirmoje eil je Vokie-

⁵ Kun. V. Bagdanavi ius, *Sovietin Lietuvos istoriografija*, žr. *Tautos Praeitis*, I, 1 s s. 1959, 3-24 psl.; V. Trumpa, *Lietuvos [T. S. R.] istorik darbai*, žr. *Aidai*, 1960, 6 (131), 258-263 psl. ; Z. Ivinskis, *Lietuvos ir kit balt valstybi praeitis soviet interpretacijoje*, žr. *Europos Lietuvis*, 1957, 12-19 nr.

⁶ Tuo klausimu aiškiai yra pasisak V. Sruogien -Daugirdait , Ad. Šapoka, J. Gobis, J. Damauskas ir kiti (žr. bibliografij *Knyg Lentynoje*, 1955 m. ir sek.).

tijoje, Austrijoje, Šveicarijoje⁷. Po 1951 m. pradėdant j zuito Vlado K. Jeskevi iaus (Jaskiewicz) disertacija iš senosios lietuvi religijos srities⁸, tos r šies mokslini darb m rodytis pamažu ir daugiau⁹. Susidaro tikrai daug bibliografini pozicij tos periodikos straipsni ir platesni studij , kur tiesiogiai palie iama Lietuvos praeitis¹⁰. Apžvelgtinos ir lietuvi disertacijos Romoje.

Pokariniais metais mokslinis susidom jimas ryt Europos erdve laisvajame pasaulyje yra stipriai pakil s.

II. Institutai, seminarai, leidini serijos ir žurnalai ryt Europos istorijai tyrin ti

1. Daugelyje laisvojo pasaulio krašt nuo seniau veikia arba naujai yra suorganizuoti institutai, ar ryt Europos istorijos seminarai prie vairi universitet . Apie tos r šies užsimojimus Italijoje yra išsami apžvalga¹¹. Apie pranc z ir anglu-amerikie i kult ros pasaulio tos r šies pastangas patiriama iš j leidini ir žurnal¹². Amerikie iai yra suorganizav plataus masto institut rus kult ros, istorijos ir j dabarties gyvenimo studijoms, kur d mesio parodoma ir Pabaltijo tautoms. Tai galima, pavyzdžiui, pasakyti apie *The*

⁷ Hanusch Gerhard, *Osteuropa Dissertationen 1945-1960*, žr. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Münchenas, (1953) 1 s. N. F. I. ; II (1954) 2 s. s. ; III (1955) 1 s. s. ; IV (1957) ; VI (1958-1959) ; šeštoji t sa VIII 4 s. s. Visos t sos išspausdintos atskira paginacija (1-240 psl.).

⁸ W. Jaskiewicz, *A Study in Lithuanian Mythology. Jan Lasicki's Samogitian Gods*, žr. *Studi Baltici*, Florencija, IX (1952), 65-106 psl.

⁹ G. Hanusch (žr. 7 išnaš) tiksliai sužym jo habilitacijas ir disertacijas, rašytas apie ryt Europ ne tik vakar ir šiaur s Europoje (ne traukta Soviet S junga), bet ir Šiaur s Amerikoje. Krinta ak , kad po 1945 m. lietuviiai doktorantai veng dom tis didžiosios Lietuvos kunigaikštijos istorija.

¹⁰ Kad b t galima geriau apžvelgti atskirus laikotarpius m s buvo si lyta nuo 17 iki 20 amžiaus šaltini ir literat ros bibliografin apžvalg pavesti kitam referentui (kun. R. Krasauskui). Kadangi tai organizatori nebuvo padaryta, antroji šios paskaitos dalis iš jo su stipriomis spragomis.

¹¹ Kare Hartmann, *Zur Ostforschung in Italien*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 6 Jahrgang (1957) 3 s. s., 415-428 psl. Ten yra, be kitko, apžvelgti mons. V. Meyszowicz'iaus vadovaujamo lenk Istorijos Instituto leidiniai, žurnalas *Antemurale* ir kita. Žr. išsami bibliografij Angelo Tamborra, *Verzeichnis des italienischsprachigen Schrifttums 1939-1952 zur Geschichte Osteuropas und Südosteuropas*, atspausdint *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, Berlynas, IV (1956), 239-259 psl. V. Gidžinas, *Lietuva Romos lenk istorinio instituto darbuose, Aidai*, 1964, 2 nr., 91-94 psl.

¹² *Harvard Slavic Studies*, *Monde Slave*, *Oxford Slavonic Papers*, *Revue des Études Slaves*, *The Russian Review*, *Slavic Review*, *Travaux publiés par l'institut d'Études Slaves* ir kiti.

Russian Institute of Columbia University (New York)¹³, The Institute of Contemporary Russian Studies¹⁴ Fordhamo universiteto (New Yorke) ir kitas J. A. V. universitet specialias tos r šies staigas.

Daugiausia toje srityje laisvajame pasaulyje yra rodoma d me- sio federalin je Vokietijoje. Keletas priežas i yra prisid j , kad per tuzin vokie i universitet pokario metais yra, vienu ar kitu titulu steig katedras, ar institutus ryt Europos istorijos ir kit gre- tim disciplin tyrin jimams.

Vakar Vokietijoje yra per 13 milijon (kas penktas žmogus) prievarta iš Lenkijos, eskoslovakijos, Vengrijos iškraustyt , ar iš ryt Vokietijos pab gusi gyventoj . Iš t , gera dalimi Vakaruose s kmingai sik rusi pab g li iš ryt , yra apie penkiasdešimt t kstan i akademinio jaunimo.

2. Antra, kai po II pasaulinio karo Soviet Rusija perženg Va- kar Europos slenkst ir savo takon pa m eil Europos didmie i bei sostini , to pas koje pakeldama savo politin potencial , savaiame yra aukštosiuose Vakar mokyklose padid j s susidom jimas Rytai s. Padid j s ekonominis gerb vis iš viso leidžia ne tik steigti naujas katedras, bet ir kurti naujus universitetus. Keli artimiausi met laikotarpyje Vokietijoje prad s veikti keturi nauji universitetai (Bo- chume, Bremene, Konstancoje, Regensburge).

Šituose tad r muose reikia aiškintis, kod l dabar kasmet vis atsiranda Vokietijos universitetuose nauj ryt Europos istorijos katedr . Palyginus su pad timi prieš II pasaulin kar , kai toki katedr ar institut tebuvo vos 4 Reicho universitetuose, šiandien j yra keturis kartus daugiau.

Per istorij j s vokie i žvalgymasis rytus, j didel s kolo- nizacin s pastangos rytuose, yra pasibaig skaudžiais nuostoliais vokie i tautai. Tie fundamentališki pokariniai pasikeitimai iš esm s yra paliet vokie i ir lietuvi teritorinius santykius. Po septyni šimt su viršum met lietuviai pirm kart savo istorijoje yra ne- tek bendros sienos su germanais. Nuo 1945 m., padalinus Rytpr - sius tarp lenk ir rus (Potsdamo linija), vakar ir ryt slavai yra beveik iš trij pusi savo lanku apjuos lietuvi tautos k n . Šituo b du Lietuva neteko ir teritorinio kontakto su Vakarais, su kuriais jau pirmasis ryšius mezg karalius Mindaugas.

¹³ Tas Institutas išleido Alfredo E. *Senno* disertacij (*The struggle for Lithuania*), vardint *The emergence of modern Lithuania*, New Yorkas 1959, XI-272 psl.

¹⁴ Šitam institutui veikliai vadovauja lietuvis VI. Jeskevi ius (Jaskiewicz), S. J.

Pas koje to Vokietijoje pakilusio ryt Europa mokslinio susidomimo jimo, kuris kaimynuose (lenkuose, ekuose) vis dar mišriais jausmais sutinkamas, užgriebiama ir Lietuva, jos istorija, kis, politiniai santykiai 1939-1940 m., sovietizacija ir t.t. Prie ryt Europos istorijos seminar ar institut yra bibliotekos. jas patenka lietuviški leidiniai. Jie ne tik mainais gaunami iš okupuotosios Lietuvos, bet nuolat pigiomis kainomis pasi lomi kataloguose, kuri pastoviai atsiun ia sovietini knyg srityje išspecializav knygynai (Munchene, Düsseldorf ir kitur). Tad seminar bibliotekose dabar jau yra net okupuotosios Lietuvos vidurinei mokyklai skirt Lietuvos istorijos vadov li ¹⁵.

Yra gana didelis ir sunkiai pataisomas nuostolis Lietuvos istorijos mokslui, kad tokias seminar bibliotekas tepatenka tik labai atsitiktinai laisvojo pasaulio lietuvi tautos istorija besidomin i j leidin liai. Jie jokiu b du negali nustelbti gausi sovietin s Lietuvos leidini , iš kuri ateityje neatsargiai bus *volens nolens* imama sužalotos informacijos apie Lietuvos praeiti. Tokie leidiniai kai kur Vokietijos universitet ryt Europos istorijos seminar bibliotekose yra jau sistemingai komplektuojami. Pagaliau ateis laikas, kad posakis *lituanica non leguntur* ¹⁶, nebetur s racijos. Laisvojo pasaulio lietuvi autori ir leid j pareiga yra nepagail ti tri so ir r pes io, kur tik galima, apr pinti lietuviškais leidiniais atitinkamas mokslines ryt Europos istorijos institucijas.

3. ia trumpai inventoriškai sumin siu ryt Europos istorijos ir gretim moksl disciplinoms skirtus institutus ir seminarus ¹⁷:

1. Seminar für Osteuropäische Geschichte, Kiel (Universität), ved jas prof. dr. Georg von Rauch.
2. Seminar für Politik, Gesellschaft und Recht Osteuropas, Kiel, ved. prof. dr. Boris Meissner (paskutiniu laiku B. Meissner persik l Koln , kur yra politinis rus tyrimo institutas).
3. Forschungsstelle für Ostdeutsche Musikgeschichte, Kiel, ved. prof. dr. Walter Wiora ¹⁸.
4. Seminar für Osteuropäische Geschichte, Köln (Universität), ved- prof. dr. Günther Stökl.

¹⁵ Pavyzdžiui, J. Jurginis, *Lietuvos T. S. R. istorija*. Kaunas ⁴1960.

¹⁶ Analogiškai vidurini amži pasakymui *graeca non leguntur*.

¹⁷ F. E. Nord (leid.), *Taschenbuch für das wissenschaftliche Leben 1961*, Bonna 1960, 338-340 psl.

¹⁸ Be trij min t j institucij , Kielis yra dar svarbus kitu atžvilgiu. Ten yra garsus *Institut für Weltwirtschaft* (Düstembrooker Weg 120-122) kur nuo 1953 m. iš Ratzeburgo yra perkeltas iš viso didžiausias Vokietijoje Lietuvos žurnal ir vairios jos nepriklausomyb s laik periodikos rinkinys.

5. Institut für Osteuropakunde, Mainz, ved. prof. dr. Fr. W. Neumann ir prof. dr. Gotthold Rhode ; narys prof. dr. Hans Schmauch.
6. Seminar für Osteuropäische Geschichte, Marburg/Lahn (Universitetas), ved. prof. dr. Peter Scheibert.
7. Seminar für Geschichte Osteuropas und Südosteuropas, München (Universitetas), ved. prof. dr. Georg Stadtmüller.
8. Seminar für Wirtschaft und Gesellschaft Osteuropas der Universität München (ved jas prof. dr. H. Raupach).
9. Ostkirchen-Institut, Münster/Westf. ved. prof. dr. Robert Stupperich.
10. Seminar für Ostkirchenkunde, Würzburg (Universitetas), ved. prof. dr. Hermenegild M. Biedermann.
11. Institut für Osteuropäische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, ved. prof. dr. Werner Markert.
12. Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin: ten yra šalia *Abteilung für slavische Sprachen* (ved jas prof. dr. V. Kiparsky), šalia *Abteilung für slavische Literaturen* (ved. prof. dr. J. Strieder), dar *Abteilung für Osteuropäische Geschichte* (ved. prof. dr. W. Philipp). Be to, tame Institute yra skyriai: *Osteuropäische Zeitgeschichte*, *Osteuropäisches Recht* (prof. dr. W. Meder), *Osteuropäische Wirtschaft*, *Osteuropäische Landeskunde*, *Osteuropäische Soziologie* ir kita.
13. Institut für kontinentale Agrar-und Wirtschaftsforschung der Universität Giessen (ved. prof. dr. H. Ludat). Jam vadovaujant veikia *Kommission für Erforschung der Agrar- und Wirtschaftsverhältnisse des europäischen Ostens*.

Prieš por met naujai yra steigtos ryt Europos istorijos katedros su atitinkamomis seminar bibliotekomis : Bonnos universiteto filosofijos fakultete (ved jas prof. dr. Horst Jablonowski) ir Münsteryje (ved. prof. dr. Manfred Hellmann).

Patiekt s raš dar galima papildyti ir kitomis institucijomis, kuriose iš dom jimosi sferos n ra išbrauktas Lietuvos plotas :

1. Kommission für Ost- und Südostforschung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München, ved. prof. dr. Erwin Koschmieder.
2. Ostdeutsche Akademie, Lüneburg, ved. prof. dr. M. H. Böhm.
3. Osteuropa-Institut (Geschichte, Landeskunde, Recht und Wirtschaft), München (Scheinestrasse 11) ¹⁹.

¹⁹ Kitus panašius Institutus ir bibliotekas žr. *Taschenbuch*, o. c., 340 psl. Mes ia neiškai iavome speciali slavistikos seminar , kurie veikia 14 federalin s Vokietijos universitet (žr. *Taschenbuch*, o. c., 163-164 psl.).

Vienas iš žymiausių institutų, kur reikia atskirai pažymėti, yra *Johann Gottfried Herder-Institut* Marburge, trumpai Herderio Instituto vadinamas. Kadangi jis beveik visai kitą savo uždavinį, daug dėmesio skiria buvusios Livonijos žemi (Estijos ir Latvijos) ir ten buvusi vokiečių praeiškiai, tai, žinoma, užgriebiama ir Lietuva. Tai matyti iš nuo 1952 m. leidžiamo žurnalo *Zeitschrift für Ostforschung* straipsniu²⁰, bibliografiniu priedu²¹, komplektuojamam rinkiniui, daromam iškarpa, renkamos gausios bibliotekos, leidžiamo mokslinio biuletenio²² ir vairių studijų bei tyrimų serijai.

Paminėti dar reikia, žinoma, nuo 1953 metų Bonnoje veikiančio Baltų tyrimo Instituto (*Baltisches Forschungsinstitut*) su specialia 3.500 tomų biblioteka. Lygiomis tam Institutui vadovauja pameštiniai, latviai ir lietuviai. Iki šiol Institutas yra išleisęs 9 toms metrašio *Commentationes Balticae*, kuriame yra tilpinti 14 pavienių lietuvių autorių rašyti specialieji moksliniai straipsniai, lietuvių istorijai, meno istorijai, dainoms.

Königsteine (Taunus) prelatas Kindermannas pastangomis priglautas *Institutum Balticum*, kuriam rūpi tirti sovietų okupuotąją trijų Pabaltijo valstybių vienas okupacinio gyvenimo sritis, 1962-1963 m. yra išleisęs du toms *Acta Baltica*²³.

Šalia vairių specialiųjų institucijų ir kai kurios didžiosios Vokietijos bibliotekos rodo daug dėmesio Lietuvos istorijos tyrimams ir apskritai spausdintai lituanistinei medžiagai. Pirmoje vietoje čia reikia paminėti Marburgą perkeltą *Preussische Staatsbibliothek*, kuriai ten (Marburge) yra laikinai duotas vardas *Westdeutsche Bibliothek*. Rūpestingo direktoriaus dr. Witte's rūpesiu, kuris pats mąstė lituanistiką ir susikalbėjo lietuviškai, šio bibliotekos pirkimo keliu pateko kalbotyrininko Eduardo Herrmanno biblioteka. Joje daug senos lietuviškos periodikos (*Aušra*, *Varpas*) ir kiti svarbūs lietu-

²⁰ Jame iki šiol iš lietuvių bendradarbiavo A. Maceina, P. R. Klaitis, Z. Ivinskis.

²¹ Žr. Herbert Rister, *Schriftum über Litauen 1943-1953*, atspausdinta *Zeitschrift für Ostforschung*, 4. Jahrgang, 2 s. s., 1955, 305-320 psl. (294 bibliografiniai titulai). Plg. H. Jilek, H. Rister und H. Weiss (Herderio Instituto ved. jais), *Bücherkunde Ostdeutschlands und des Deutschtums in Ostmitteleuropa* (Reihe: *Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart*, 81.) Köln-Graz 1963, 400-408 psl. (parinkta 158 leidiniai iš vairių Lietuvos gyvenimo sričių, dalis jų lietuvių kalboje).

²² *Wissenschaftlicher Dienst fuer Ostmitteleuropa*, kuris leidžiamas kas mėnesį. domi mokslininkams iš lietuvių gyvenimo laisvajame pasaulyje ir tiktai ten patiekiami vis reguliariai dr. P. R. Klaitis, kuris ir šiaip jau talkina tam Institutui lietuviškos spaudos iškarpa ir leidinių srityje.

²³ Tarp abiejų tomų 18 autorių yra 3 lietuviai: J. Grinius (jaunimo auklėjimas sovietinėje Lietuvoje), Pr. Zunde (žemės ūkio kolektivizacija), Y. C. Banaitis (sovietinė Lietuvos industrializacija).

viski leidiniai. *Westdeutsche Bibliothek* taip pat priglaud , kaip deposit , V. Gaigalai io Vytauto Didžiojo universitetui (Kaune) užrašyt bibliotek ²⁴.

Naujais lietuviškais leidiniais taip pat nuolat yra papildoma Müncheno *Staatsbibliothek*, kurios slavistikos skyriaus direktorius O. Mach rodo daug d mesio Pabaltijo taut literat rai. Tai parodo jo kas dveji metai leidžiamas naujai gyt leidini katalogas *Slavica*.

4. Palikdami nuošaliai kitas bibliotekas ir kit vokie i kult ros seminarus ir institutus (Austrij ²⁵, Šveicarij , ryt zon — DDR *[Deutsche Demokratische Republik]*), bandysime sužym ti prie kaikuri Institut leidžiamas knygy serijas, leidyklas ir žurnalus, kurie rodo d mesio Lietuvos praei iai.

Vokietijos akademiniuose sluogsnuose jau sakoma, kad vairi leidini serij es ten jau per daug atsirad . J netr ksta ir ryt Europos studijoms. Yra du pagrindiniai toki serij ir leidykl centrai, b tent Göttingenas ir Marburgas.

Göttingene po II pasaulinio karo susitelk žymios vokie i j gos ryt Europos istorijai tirti. Ten yra perkeltas Karaliau iaus valstybinis archyvas. Ten nuolat dirba ordino ir senosios Lietuvos istorijos specialistas, šiuo metu Vokietijoje geriausias Karaliau iaus archyvo žinovas, prieš kelet met pensijon iš j s to archyvo direktorius dr. Kurtas Forstreuter²⁶. Daug iniciatyvos rod ir teberado 1959 m. iš Göttingeno Bonnos universitet persik l s labai produktyvus prof. dr. W. Hubatsch. Göttingene buvo surinkta jaunos j gos, ia buvo suorganizuota eil ordin ir Lietuv lie ian i disertacij .

Svarbiausia Göttingeno tyrin jim serija yra: *Göttingener Bausteine zur Geschichtswissenschaft*, kurioje yra pasirod Lietuv lie ian i studij ar universitetini disertacij . Joje išleista dr. Klausio Eberhard Murawski studija²⁷, lie ianti mažai iki šiol tyrin tus Or-

²⁴ Ant kiekvienos knygos yra pažym ta, kad tai Kauno universiteto nuosavyb .

²⁵ ia tik reik t pamin ti jau 50 met su viršum veikiant Institut (1959 m. buvo šven iama sukaktis) *Institut für osteuropäische Geschichte und Südostforschung der Universität Wien*. Praeit žiem mir jo žymus ved jas Heinrich Felix Schmid, kuris keliuose savo tyrin jimuose, ypa *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrkirchenorganisation auf dem westslawischen Boden* yra domiai patiek s bažnytin organizacij Lietuvoje 14-15 amži s vartoje.

²⁶ Jo Lietuv lie ian i istorijos darb bei tyrin jim bibliografij iki 1955 m. žr. *Lietuvi Enciklopedija*, VI (1955), 345 psl.

²⁷ Kl. E. Murawski, *Zwischen Tannenberg und Thorn. Die Geschichte des deutschen Ordens unter dem Hochmeister Konrad von Erlichshausen 1441-1449*, Göttingenas 1953, 482 psl.

dino ir Kazimiero santyki laikus. Karaliau iaus archyve apskritai yra gausios medžiagos apie Lietuv iš Kazimiero laik , kuri iki šiol mažai tyrin ta ²⁵. Gaila, kad Murawskio darbo skyrelis apie Lietuv yra, palyginti, kuklus ²⁹.

Mažosios Lietuvos vokie i kolonist , salzburgie i istorijai ir apskritai visam lietuvi sunykimo (po didžiojo maro 1709-1710) klausimui yra svarbus kitas (16 nr.) tos serijos tomelis³⁰. Fr. Terven, remdamasis neskelbta archyvine medžiaga, kurios nepanaudojo M. Beheim-Schwarzbach³¹, pagrindinai išaiškino ir Mažosios Lietuvos lietuvi tragedij .

Pr s hercogas Albrechtas, paskutinysis vokie i ordino magistras vis laik traukia vokie i d mes . Ir min toje serijoje yra domus darbas apie jo dvaro kult r ³². Albrechto ryšiai su Lietuvos didikais ir jos protestantais jau nuo seniau yra žinomi ir ypa Th. Wotschke's vairiais atžvilgiais tyrin ti. Karaliau iaus archyve yra gana daug lietuvi magnat laišk hercogui. Ištyrin tas taip pat ir tuometinis vaidmuo paties Albrechto kurtojo Karaliau iaus universiteto³³, kuriame 16 amžiuje studijavo tiek daug lietuvi ³⁴. Gausiai Karaliau iaus archyvu paremtoji Thieleno studija duo-

²⁸ 1928-1933 Berlyno universitete studijavo iš Marijampol s Chaimas Jakobsonas. Jis buvo gav s Švietimo Ministerijos stipendij , kad gal t , remiantis jo paties r pestingai padarytais nuorašais Kazimier lie an ios Karaliau iaus archyvo medžiagos (ordino laišk ir ordino folijant skyri), parašyti disertacij apie Kazimiero laik Lietuv . Ch. Jakobsonas darbo nebegal jo užbaigti. Jo nuorašai pasiliko nepanaudoti.

²⁹ *Das Grossfürstentum Litauen*, 324-340 psl.

³⁰ Dr. Fritz Terven, *Gesamtstaat und Retablissement. Der Wiederaufbau des nördlichen Ostpreussens unter Friedrich Wilhelm I 1714-1740*, Göttingenas — Frankfurtas — Berlynas 1934, 234 psl. Plg. to paties autoriaus: *Das Retablissement König Friedrich Wilhelms I. in Preussisch-Litauen von 1714-1740*, atspausdinta *Zeitschrift für Ostforschung*, I. Jg., 4 s siuvinys 1952, 500-515 psl.

³¹ *Friedrich Wilhelms I. Colonisationswerk in Lithauen, vornehmlich die Salzburger Colonie*, Karaliau ius 1879; *Hohenzollernsche Colonisation. Ein Beitrag z. d. Geschichte d. preussischen Staates und der Colonisation d. östlichen Deutschlands*, Leipzig 1874.

³² Peter Gerrit Thiel en, *Die Kultur am Hofe Herzog Albrechts von Preussen 1525-1568*, Göttingenas 1953, 256 psl.

³³ Žr. Götz von Selle, *Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preussen*. Zweite, durchgesehene und vermehrte Ausgabe, herausgegeben vom Göttinger Arbeitskreis in Gemeinschaft mit dem Königsberger Universitätsbund, Würzburgas 1956, (XIII-442 psl.). Autorius išsamiai mini universitete d s iusius lietuvius protestantus Abraom Kulvieti, St. Rapolion . Plg. Henryk Barycz, *O właiściwej roli i przemianach ideowych uniwersytetu Krolewieckiego*, atspausa *Rocznik Olsztynski*, II, Olsztyn (Allenstein) 1959, 244-265 psl. (domios kritiškos pastabos prie Selle's knygos).

³⁴ Tuo klausimu yra vertingos medžiagos surink s savo disertacijoje Antanas Musteikis, *Religious fluctuations during the period of the Reformation in Lithuania*, Brooklyn, N. Y., 1953, 187 psl. (mašinraštis).

da daug iki šiol nežinom fakt iš Albrechto laik kult ros Karaliau-
iuje, žinoma, pamin dama ten ir pirmuosius Lietuvos protestantus.
Apie hercog Albrecht dar labiau medžiaging ir apžvalginiais for-
mulavimais paremt studij dav pats prof. W. Hubatsch³⁵.

Lietuvos istorijos pats vertingiausias anks iau min tos *Bausteine*
serijos veikalas yra dr. K. Forstreuterio nauja archyvine medžiaga
paremta knyga apie Pr s ir Rusijos santykius³⁶. Autoriaus patiek-
tos žinios yra tikslios. Pla iai siskait s Karaliau iaus archyv³⁷,
autorius savo studijoje vis duoda duomen ir iš *Magni Ducatus*
Lithuaniae praeities.

Göttinger Arbeitskreis leidžia dar *Jahrbuch der Albertus-Univer-*
sität zu Königsberg-Pr. (redaktorius prof. dr. Götz von Seile)³⁸. Iki
šiol yra pasirod jau 12 tom 1951-1962 m. Eil ten išspausdint
straipsni yra verti Lietuvos istoriko d mesio³⁹. Šalia paties metraš-
io yra dar atskirai leidžiami priedai (*Beihefte*), kuriuose spausdina-
mos daugiausia disertacijos iš Rytpr si praeities, kio istorijos ir
kita. Tas pats Göttingeno darbo ratelis, pas t pat leid j (Holzner)
leidžia dar *Ostdeutsche Beiträge aus dem Göttinger Arbeitskreis*. Ten
yra, be kitko, išleista balt bibliografija, daugiausia apimanti Estij
ir Latvij 1946-1956 m. laikotarpyje⁴⁰. Daug svarbesn yra Max
Szameit at paruošta Klaip dos krašto bibliografija⁴¹. R pestingai

³⁸ Ši monografija *Albrecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens Hoch-*
meister und Herzog in Preussen 1490-1568, išleista Heidelberge (Quelle
und Meyer) 1960, 354 psl. Šis veikalas pasirod kitoje svarbioje serijoje:
Studien zur Geschichte Preussens, 8 t. Autorius gausion savo bibliografijon
yra trauk s Antano Musteikio darb . Be kitko, prof. W. Hubatsch'o doktoran-
tai, vis panaudodami archyvin medžiag , paruoš , ar ruošia disertacijas iš
hercogo Albrechto vasalini santyki su Lenkija (Steph. Dolezel), apie jo
žmon Darat (Dorothea) — p-l dr. Gundermann.

³⁸ *Preussen und Russland von den Anfängen des deutschen Ordens bis zu*
Peter dem Grossen, Göttingenas 1955, 257 psl. (*Göttinger Bausteine zur Geschichts-*
wissenschaft, 231.). Pirmasis tos knygos leidimas pasirod Karaliau iuje
1938m.

³⁷ Plg. K. Forstreuter, *Das Preussische Staatsarchiv in Königsberg. Ein*
geschichtlicher Überblick mit einer Übersicht über seine Bestände, Göttingenas
1955, 114 psl. (Veröffentl. d. Niedersächsischen Archivverwaltung, 3 t.).

³⁸ To metraš io leid jas yra Holzner-Verlag, Würzburg, kuris po II pa-
saulinio karo apie vokie i ordin ir Rytpr sius yra išleid s daug knyg ,
periodikos, šaltini .

³⁸ Pavyzdžiui, VI t. 1956 m. yra: K. Forstreuter, *Die Bekehrung des*
Litauerkönigs Gedimin. Eine Streitfrage ; Ed. Anderson, *Deutschland, Litauen*
und das Memelland ir kiti.

⁴⁰ Erik Thomson, *Baltische Bibliographie, (Ostdeutsche Beiträge aus d.*
Gött. Arbeitskreis, V t.), 218 psl.

⁴¹ *Bibliographie des Memellandes*; Würzburgas (Holzner-Verlag) 1957, 248
psl. (*Ostdeutsche Beiträge*, 7 t.).

surinkta bibliografija apima 2395 bibliografines pozicijas, atskirai sužym ta 61 disertacija. Surašytos ir apie Klaipėdą ir jos kraštą išlikusios archivalijos (*Gerettetes Archivmaterial*)⁴². Labai gaila, kad autorius savo bibliografijoje prirašė toki pastabą, kurios su rimtos bibliografijos vardu nesiderina⁴³.

Produktyvus Göttingeno darbo ratelis yra išleidis populiaris Schriftenreihe su siuviniais, kuri 12 s siuvinys skirtas Klaipėdai, 25 s siuvinys Lietuvai⁴⁴. Nesigilindami toliau šitą plačią visuomenei skirtą leidinį eilė, turime trumpai suminti per pustuzinį Herderio Instituto seriją, kuriose betarpiškai liečiama Lietuva ir jos praeitis.

Pora svarbi studijų yra pasirodžiusios serijoje Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart. Tai rytų Europos studijoms reikšmingas Mainzo ord. prof. Gotthold Rhode veikalas apie lenkų rytiną sieną⁴⁵ ir jauno tyrinotojo dr. Friedrich Benninghoven⁴⁶ apie kalavijūo i ordino išsami studija, kurioje plačiai nagrinėjamos Saulės kautynės (naudojama ir lietuvių straipsniai). Toje pat serijoje yra du autoriai, kurie liečia Lietuvos žilę⁴⁷ ir netolimą

⁴² 223-226 psl. Visos pagrindinės žinios paimtos iš K. Forstreuter'io monografijos apie Karaliaučiaus archyvą (žr. 37 išn.).

⁴³ Tai liečia ypač D. Monstavičiaus disertaciją Heidelbergėje (1948) *Der memelländische Prozess in Kaunas 1835*, (bibliografijoje « 1835 »). Bibliografas net klausia, supykęs, Heidelbergo universitetą, kodėl tokia disertacija galbūt nebūtų priimta (34 psl., 389 nr.); o kitoje vietoje jis prideda, kad ji esanti vienas iš pačių pikiausių istorijos falsifikatų naujausiais laikais (233 psl.). Moksle tik *sine ira et studio* galima stengtis artinti kiekvienam istorikui privalomą tikslą — objektyvumą.

⁴⁴ R. Meyeb, *Das Memelland*; M. Hellmann, *Die Deutschen in Litauen*, 26 psl.

⁴⁵ G. Rhode, *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*, I t. (*im Mittelalter bis zum Jahre 1401*) Köln-Graz (Böhlau-Verlag) 1955 (XVI-458 psl., 7 žem. l., 9 geneal. tabelės); atskirai Gediminaičiai, Algirdaičiai, Kęstutaičiai. Autorius duoda labai gausią bibliografiją. Turini G. Rhode's knygos, kurioje daugelyje klausimų plačiai paličiama ir Lietuva, lietuvių visuomenei gera dalimi yra patiekęs Z. R[aulinaitis], *Lenkijos rytinė siena ir Lietuva*, žr. *Karys*, 1958, 2 nr. (vasaris) 43-46 psl.; 4 nr. (balandis) 117-120 psl.; 5 nr. (gegužis).

⁴⁶ Fr. Benninghoven, *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Militie Christi de Livonia*, 1964 (512 psl., 16 žem. l., 32 tabelės). Lietuvos kio istorijai svarbus, be kitko, F. Benninghoven veikalas: *Rigas Entstehung und der frühhanatische Kaufmann*, Hamburgas 1961, 168 psl., 9 žem. l. (*Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien*, hgg. von Paul Johansen, 3 t.). Plg. to pat autorius *Riga im Mittelalter*; *Baltische Hefte*, 7, 4 s. s. (liepos) 1961, 193-206 psl. 13-14 amžiuje, ypač Vytenio ir Gedimino laikais, Ryga yra vaidinusi Lietuvos istorijoje svarbią rolę (K. Forstreuter, H. Splet, J. Jakštas, Z. Ivinskis).

⁴⁷ Friedrich Mager, *Der Wald in Altpreußen als Wirtschaftsraum, historisch-geographisch betrachtet*, I t. (XV-391 psl.), II t. (328 psl., iš viso 28 žem. l.) Köln-Graz 1960.

praeit ⁴⁸. Greitai toje serijoje turi pasirodyti trijų tomų veikalas apie Karaliaus ⁴⁹.

Žymiai gausesnė Herderio Instituto serija (70 leidinių) yra *Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mittel-europas*. Joje Lietuvos lietuviams studijoti taip pat neturėtų kelti problemų. Kokis buvo Livonijos santykis su Lenkija ir Lietuva, kai Radvilai ir kiti Lietuvos magnatai vaidino šituo klausimu tokį svarbų rolę ⁵⁰, nagrinėja Klaus-Dietrich Stammer ⁵¹. Šitoje serijoje yra leidžiamos įvairios bibliografijos. Toliau toji siama E. Wermke's iki 1929 m. siekianti *Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen* ⁵². Šis bibliografas yra šitoje serijoje išleistas tris svarbius papildomus tomus ⁵³, kuriuose žymiai akyliau negu pirma, yra apžvelgiama k. yra parašę lietuviai, traukiant net *Lietuvių Enciklopedijos* straipsnius, jeigu jie liečia Ordiną, Prūsus.

Iš kitos serijos studijai pažymėtina Harro Gersdorf disertacija apie vokiečių ordiną lietuvių-lenkų unijos laikotarpyje, t. y. apie didį magistrą Konradą Zöllnerį ⁵⁴. Reikia stebėtis, kad autorius savo plačiame darbe visai ignoravo ne tik lietuvių, bet ir lenkų kalbą rašytas svarbias studijas ir daug jų laikotarpiui reikalingus mokslinius straipsnius. Dar buvo galima pateisinti, kad kitados Robert Krumbholtz ⁵⁵, ar Kari Heinel ⁵⁶ tepanaudojo tik vokišką literatūrą. Bet tai visai nepateisinama tos r. šies darbuose po 70-40 metų, ir dar mokslinse disertacijose. Nenuostabu, kad autoriui

⁴⁸ Werner Conze, *Polnische Nation und deutsche Politik im Ersten Weltkrieg*. Köln-Graz 1958 (XXII), 416 psl., 2 žem. l. (Lietuvos klausimui I pasaulinio karo metu reikalinga studija).

⁴⁹ Fritz Gause, *Die Geschichte Königsbergs*. (Du pirmieji tomai spausdinami, trečiasis — ruošiamas).

⁶⁰ Iš lietuvių pusės vienintelis toks klausimas, panaudodamas ir Rygos archyvus, yra trijuose straipsniuose analizavęs Simas Sužiedelis (*Athenaeum*, IV t., 1933; Vilt., 2 s. s., 1936; IX t., 1938).

⁶¹ K. D. Stammer, *Preussen und Livland in ihrem Verhältnis zur Krone Polen 1561-1586*. Marburgas 1953 (118 psl.).

⁵² Pirmasis leidimas (Karaliaus iuje 1933) yra dabar naujai fotografiškai, su trumpu papildymu, perspausdintas (Aalen, *Scientia-Verlag*, 1962).

⁵³ F. Wermke, *Bibliographie d. Geschichte von Ost- und Westpreussen 1939-1951* (4538 titulai), 1953 (294 psl.) ; *1952-1956 nebst Nachträgen aus früheren Jahren* (4053 titulai), 1958 (266 psl.) ; *1957-1961 nebst Nachträgen aus früheren Jahren* (4968 titulai), 1963 (389 psl.).

⁵⁴ H. Gersdorf, *Der Deutsche Orden im Zeitalter der polnisch-litauischen Union. Die Amtszeit des Hochmeisters Konrad Zöllner von Botenstein (1382-1390)*, Marburgas ²1958 (362 psl.).

⁵⁵ *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, Karaliaus ius 1890.

⁵⁶ *Fürst Witold- von Litauen in seinem Verhältnis zum deutschen Orden 1382-1401*, Berlynas 1925.

visoje eil je klausim yra plaiai nuraš s pro šal , arba kartoja senas tezes.

Iš m s mažai tyrin tos 17 amžiaus istorijos šitoje serijoje pa-
min tina monografija apie Boguslov Radvil ⁵⁷. Gaila, kad ji ne-
traukta apie š Radvil *Lietuvi Enciklopedijoje* ⁵⁸ išsamiam straips-
nyje, pasitenkinant gana sena literat ra.

Toje serijoje yra išspausdinti darbai dviej lietuvi : Prano
Zund s⁵⁹ ir Pauliaus R klai io⁶⁰. Prie vado (38 psl.) kruopštus
meno istorikas P. R klaitis dav 944 titul bibliografin pried ,
kuriame plaiai apimti ir šiaip jau Lietuvos kult ros istorijos klau-
simai. Šitaip, kol naujesn s, platesn s Lietuvos istorijos bibliografijos
neturime, dr. P. R klai io r pestingai sudarytoji bibliografija gali
tarnauti geru pakaitalu, žinoma, išskyrus politin istorij .

Kitoje Herderio Instituto serijoje (*Marburger Ostforschungen*,
I-XXII t.), kuriai vadovauja pats Instituto direktorius Hellmuth
Weiss, yra išleista studija apie balt nam formas, žinoma, sustojant
ir prie žemai i « numo » ir kit klausim ⁶¹. Svarbesn ta iau yra
nauja disertacija apie Klaip dos krašt ⁶². Tai yra platus darbas,
kuriame pirm kart panaudojami Klaip dos krašto seimelio proto-
kolai ir kita iš Lietuvos Centrinio Archyvo Kaune (Pažaislio) per II
pasaulin kar Karaliau iaus archyv išgabenta medžiaga. Neteko
E. A. Pliegui panaudoti iš Kauno paimto 1943 m. Klaip dos krašto
gubernatoriaus archyvo, nes jis, per Karaliau iaus archyvo evakuac-
cij , yra pražuv s.

Kokios nors irridentos klausimu moksliniame veikale normaliai
r pestingai tyrin jama ir kitos pus s literat ra, pagal princip audia-
tur et altera pars. E. A. Plieg, kaip matyti iš teksto ir jo gana
gausios bibliografijos, ne tik ignoravo kai kuriuos jam labai reikalin-
gus lietuvi autorius ⁶³, bet nepanaudojo svarbios lietuvi literat ros

⁵⁷ Jörg Jacoby, *Boguslaus Radziwill, der Statthalter des Orossen Kur-
fürsten in Ostpreussen*, Marburgas 1959 (?! 960), 312 psl., 1 genealogin tabel .

⁵⁸ XXIV t. (1961), 378 psl.

⁵⁹ P. Zund , *Die Landwirtschaft Sowjetlitauens*, 1962 (VI-155 psl.).

⁶⁰ P. R klaitis, *Einführung in die Kunstgeschichtsforschung des Gross-
fürstentums Litauen*. Mit Bibliographie und Sachregister, Marburgas 1962
(VI-217 psl., 1 žem l.).

⁶¹ Gustav Ränk, *Die Bauemhausformen im baltischen Raum*, Würzburgas
1962 (XVI-120 psl., 58 iliustr., 4 lent.). Rec. J. Gimbutas, *Aidai* 1964,
2 nr., 89-91 psl.

⁶² Ernst Albrecht Plieg, *Das Memelland, 1920-1939 : Deutsche Autono-
miebestrebungen im litauischen Gesamtstaat*, Würzburgas (Holzner-Verlag) 1962
(XII-268 psl.).

⁶³ Pavyzdžiui, buvusio Lietuvos užsieni reikal ministerio žmonos M.
Urbsien s, *Klaip dos krašto istorijos parašt je*, Kaunas (Sakalo bendrov)
1934, (svarbus 50 psl. vadas su bibliografiniu priedu. 568 titulai, 51-75 psl.).

kitomis kalbomis ⁶⁴. Ne šios trumpos apžvalgos uždavinys nurodyti kitus E. A. Plieg'o neobjektyvumus, ta iau reikia taip pat labai apgailestauti, kad jis teapklausin jo tik vien to « gin o » pus , lengvai gal damas susisiekti su Europoje gyvenaniais Lietuvos ministrais ir kitais aukštais pareig niais, kurie Klaip dos klausimu taip pat turi prisiminim ir duomen . Prie progos ia verta priminti, kad jaunas amerikietis istorikas Alfred Erik Senn savo rašomais Lietuvos istorijos klausimais — taip pat ir Klaip dos klausimu ⁶⁵ — vis stengiasi šalia savo kit šaltini , apklausin ti ir gyvus lietuvius liudininkus, kurie tik jam yra pasiekiami. Nenuostabu, kad min toji Plieg'o studija, kuri iš autoriaus yra pareikalavusi daug darbo, d l savo vienašališkumo ir kit tr kum , yra pagrįstai sp - jusi jau susilaukti kritišk pastabu⁶⁶.

Atskiroje J. G. Herderio Instituto leidžiamoje serijoje (*Wissenschaftliche Übersetzungen*) yra paruošta ir m s istorijai reikaling vertim , lenk istorijos apžvalg ir j tyrin jim duomen , pradedant Ibrahim-ibn-Jakub žiniomis apie slavus (minimi ir pr sai) ⁶⁷.

ia tik esame iš poros šimt vairi Herderio Instituto leidini pa m vien kit Lietuvos praeit labiau užgriebian i studij . Pilnesnei apžvalgai reik t skirti žymiai daugiau vietos. Tais pavyzdžiais, kurie tur jo tiksl parodyti svarbesnes ryt Europos ir Ordino — Pr s istorijos tyrin jim serijas, j pilno skai iaus dar nesame išs m ⁶⁸. Užbaigdamas dar nor iau pamin ti serijoje *Stu-*

⁶⁴ Pavyzdžiui, Stasio Daukšos pagrindin disertacija Sorbonoje : *Le Régime d'Autonomie du Territoire de Klaipėda*, Paris (Sirey) 1937, 323 psl.

⁶⁵ Naujausiame (10-me) tome *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 1964, A. F. Senn skelbia straipsn apie 1923 m. Klaip dos sukilim .

⁶⁶ Žr. Y. Stanley Var dys (University of Wisconsin, Milwaukee), *Slavie Review*, XXII t., 3 s s., 1963, 553-554 psl.

⁶⁷ J. Widajewicz, *Studien über den Slaven-Bericht des Ibrahim-ibn-Jakub. Mit kritischer Einleitung von B. Spuler.* (Abhandl. d. Poln. Akademie der Wissensch., hist.-phil. Klasse, Ser. II, f. 46, 1 nr. Krokua 1946) 1951, 83 psl. ir 2 žemei. dom s vertimai : Stanislaw Mackiewicz (Cat), *Geschichte Polens 1918-1939*, (Londonas 1941), Vorbemerkung von R. Breyer, Marburgas 1956 (463 psl.) ; Egon Vielrose, *Die Bevölkerung Polens von 10. bis 18. Jahrhundert* (iš *Kwartalnik Histor. Kultury Materialnej*, V t., 1 s s., 1957), Vorwort von E. Keyser, Marburgas 1958 (98 psl.).

⁶⁸ Nepamin ta, pavyzdžiui, liko prof. Dr. Werner Market und Dietrich Geyer Tübingene leidžiama serija *Beiträge zur Geschichte Osteuropas*, kurioje pirmu tomu pasirod ir Lietuvos vidurini amži istorijai svarbi studija : Manfred Hellmann, *Das Lettland im Mittelalter* (*Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammgeschichte, insbesondere Lettgallens*), Münsteris-Kölnas (Böhlau-Verlag) 1954, (XXII-264 psl., 1 žemei.). Autorius plaiai užgriebia ir sen j Lietuvos istorij , panaudodamas ir tai, kas lietuviškai rašyta. 2-ras tos serijos tomas yra Andrzej Ciechanowiecki nauja ir iki šiol nepanaudota medžiaga paremta studija : *Michał Kazimierz Oginski und sein*

dium zur Geschichte Preussens (VI t.) pasirodžiusi svarbi studij disertacij S duvos istorijai po Lietuvos-Lenkijos padalinimu⁶⁹. Autor yra panaudojusi daug archivalij , kurios nei A. Janulai iui⁷⁰, nei J. Totorai iui⁷¹ nebuvo žinomos. I. C. Bussenius ne tik nemini savo gausioje bibliografijoje t dviej darb , bet ji nepanaudojo ir Berlyne 1924 m. rašytos J. Sakalausko disertacijos apie S duvos mokyklas jos tyrin jamu laikotarpiu⁷². Doktorant ta iau panau- dojo daug archyvin s medžiagos. Be to, ji paskelb S duvos istorijai svarb tom dokument , kuri daugumas iki šiol nebuvo skelbti⁷³.

Žinoma, Vokietijoje, kaip ir kitose kaimynin se žem se, n ra speciali serij , kurios užsiimt vien Lietuvos istorijos tyrimais., Universitet paskaitose ji t ra glaudžiama bendrus Europos, Lenkijos, Vokie i ordino, ar Rusijos istorijos kursus. Rodos, iki 1963 m. vasaros semestro ⁷⁴ Vokietijos universitetuose niekada n ra buvusi atskirai skaitoma Lietuvos istorija. Lietuvai ta iau, ypa jos istorijai, kai *Magnus Ducatus Lithuaniae* buvo pati žymioji j ga ryt Europoje, skiriama daug d mesio. Pavyzdžiui, prof. dr. M. Hellmann pasirinko savo žanginei paskaitai *Antrittsvorlesung* Mūnsterio universitete 1956.XII.8 d. tem — istorin didžiosios Lietuvos kunigaikštijos vaidmen ⁷⁵.

Musenhof zu Slonim, Köln-Graz 1961, (VIII-312 psl.). Ši monografija yra svarbi Lietuvos magnat 18 a. galo dvar kult rai pažinti.

⁶⁹ Ingeburg Charlotte Bussenius, *Die preussische Verwaltung in Süd- und Neustpreussen 1793-1806*, Heidelbergas 1960, 340 psl.

⁵⁰ *Užnemun po Pr sais*, 1927.

⁷¹ *S duvos-Suvalkijos istorija*, I t. 1938.

⁷² *Das Schulwesen und die Preussische Schulpolitik in Neustpreussen*. Dis. Berlynas 1924 ; lietuviškai atspaudas iš *Praeities*, It., 1930, 139-165 psl. : *Mokyklas ir Pr s mokykl politika Naujuosiuose Ryt Pr suose*, Kaunas 1930.

⁷³ Ing. Ch. Bussenius, *Urkunden und Akten zur Geschichte der preussischen Verwaltung in Südpussen und Neustpreussen 1793-1806*, hrsg. von W. Hubatsch, Frankfurtas a. M. (Athenäum-Verlag) 1961, 546 psl. (yra vairios domios medžiagos apie S duvos bažnytin , politin gyvenim , atskiras vieto- ves ir t. t.).

⁷⁴ Tada Bonnos universitete prie prof. Dr. H. Jablonowskio vadovauja- mos ryt Europos istorijos katedros buvo prad ta skaityti Lietuvos istorija : per tris semestrus 1963-1964 m. Lietuvos istorija iki 17 amžiaus galo. 1964-1965 m. ziemos semestre numatyta nepriklausom Pabaltijo valstybi istorija tarp dviej pasaulini kar . Šalia paskait buvo seminarai iš Lietuvos istorijos (santykiai su Ordinu 1382-1435 m ; reformacija Lietuvoje, lietuvi ir lenk unijos aktai).

⁷⁵ M. Hellmann, *Die geschichtliche Bedeutung des Grossfürstentums Litauen*, atsp. žurnalo *Saeculum*, IX (1958) 1 s s., 87-112 psl. (domus žem lapis, panaudoti liet. autoriai). Klausytoj nustebimui paskaitininkas parod žem -, lapyje, kad kitados Lietuvos valstyb yra siekusi Juod j j r ... Antra, žengiamoji paskaita, kuri išimtinai liet Lietuvos istorij , buvo Bonnos uni-

5. Plaiau nebesustodami prie kit leidini serij, dar turime paminėti kai kuriuos Lietuvos istorij lieianius žurnalus. Pats reikšmingiausias j šituo atžvilgiu yra jau cituotasis *Zeitschrift für Ostforschung*, kuris nuo 1952 m. duoda daugiausia straipsnius, recenzij ir bibliografijas iš Lietuvos srities⁷⁶, trimis straipsniais atžymjo karaliaus Mindaugo sukaktį⁷⁷ ir t.t. Kio ir kultūros istorijos apžvalg duoda ir apie Lietuv prof. H. Johansen'o rpe stingai redaguojamas specialus žurnalas *Hansische Geschichtsblätter*. Lietuvos istorijai taip pat yra gana svarbus *Osteuropa-Institut* Münchene leidžiamas *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, kurio keturi metiniai s siuviniai visada užsitarnauja Lietuvos istoriko dmes⁷⁸. Kiti politiniai, kiniai, pusiau populiaris, ar atskiri organizacij (Livonijos vokieis, Rytprsi *Landsmannschaft'o* ir kit, vienetu) leidžiami žurnalai⁷⁹ nevengia užgriebti Lietuvos istorijos⁸⁰. 1963 m. gale buvo imta leisti *Preussenland*⁸¹.

Žurnal ir kit periodini leidini apie Pabaltij resp. Lietuv Vokietijoje vis daugja. Negalima nekreipti dmesio, pavyzdžiui, Baltu-Vokieis draugijos leidžiamus *Mitteilungen aus Baltischem Leben*⁸². Negalima tiau nesidomėti taip pat, palyginti, skaitlinga

versitete (1964.11.22) : *Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Auftreten der Jesuiten* (Z. Ivinskis). Ši paskaita bus išspausdinta žurnale *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*.

⁷⁶ Žr., pavyzdžiui, M. Hellmann, *Zu neueren litauischen Veröffentlichungen*. It., 1 s s., 1952, 120-126 psl.; 3 s s., 446-449 psl. (apžvelgia ir lietuvi tremties darbus).

⁷⁷ Z. Ivinskis, *Mindaugas und seine Kreime*, III t., 3 s s., 1954, 360-386 psl., M. Hellmann, *Der deutsche Orden und die Königskrönung des Mindaugas*, ibid., 387-396 psl.; M. Hocij, *Die Krone des Mindaugas* (3 iliustr.), ibid. 397-415 psl.

⁷⁸ Münchene leidžiamas žurnalas *Saeculum* (red. Prof. Stadtmüller) taip pat rodo dmesio Lietuvos istorijai.

⁷⁹ *Osteuropa* (leidžia Stuttgarte *Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde*); *Ostbrief* (Luneburgo akademijos leidinys), *Ostdeutsche Monatshefte*; *Ostpreussenblatt* (Rytprsi Landsmannschaft savaitraštis); *Ostpreussen-Warte*. Kartas nuo karto dmesio vert straipsni savo žurnaluose (*Baltische Briefe*, *Baltische Hefte*) duoda Baltijos krašt vokieiai.

⁸⁰ Pavyzdžiui, Prof. Dr. Georg von Rauch, *Im osteuropäischen Kräftespiel. Die baltischen Staaten, Deutschland und die Sowjetunion am Vorabend des Zweiten Weltkrieges*, *Baltische Briefe* (das Heimatblatt der Deutschbalten), 1 (183) nr., 1964, 5-7 psl. Plg. Prof. Hans von Rimscha, *Baltikumspolitik der Grossmächte*, *Historische Zeitschrift*, 177 t., 2 s s., 1954.

⁸¹ Šituos *Mitteilungen der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung* redaguoja K. Forstreuter und Fr. Gause.

⁸² Ten pastoviai savo *Nachrichten der Baltischen Zentralen Bibliothek* duoda Otto Bong, informuodamas apie naujai gytus leidinius, žem lapius, iliustracin medžiag. *Mitteilungen aus balt. Leben*, 3 (43) nr., 1963, O. Bong dav papildymus prie M. Szameitat'o *Bibliographie des Memellandes*. Ver-

lenk periodika, kuri svarbi Lietuvos istorikui. Be pagrindini žurnal, kaip *Kwartalnik Historyczny, Przegląd Historyczny, Roczniki Historyczne*, reikia dar b tinai paminėti *Czasopismo Praumo-Historyczne, Roczniki dziejow Społecznych i Gospodarczych* (labai gausus recenzij, apžvalg ir bibliografinis skyrius), *Rocznik Gdanski*. Nuo 1958 m. Allensteine (Olsztyn) leidžiamas metraštis *Rocznik Olsztynski* turi tikslu tyrinėti senj prs ploto praeiti, kur proistorei, naujiems kasinjim duomenims skiriama daug d mesio. Savotišku *Ate-neum Wilenskie* pakaitalu, tur jusiu tiksl tirti didžiosios Lietuvos kunigaikštijos praeiti, yra nuo 1960 m. Baltstog je storais tomiais (iki 590 psl.) leidžiamas *Rocznik Białostocki*. ia daug d mesio iki šiol skirta ne tik proistorei (ypa J. Antoniewicz'iaus ir jo bendradarbi plat s pranešimai apie S duviu-jotvingi atskir sri i tyrin jimus), bet ir Lietuvos valstybei 16-18 amž. Gana platus informacinis — recenzij ir bibliografinis — skyrius⁸³.

Emigracijoje lenkai iki šiol daugiausia yra padar savo leidiniais ir periodika Londone (*Teki Historyczne, Alma Mater Vilnensis*), Romoje žurnalu *Antemurale* ir iki šiol t kstanties met Lenkijos krikšto jubiliejui (966-1966) atžymėti išleistais 7 storais tomiais *Sacrum Poloniae Millennium*. Šis leidinys ypa svarbus Lietuvos istorijai.

Iš Soviet Rusijos žurnal, kur iki šiol labiau buvo palieama Lietuvos istorija, paminėtina *Istori eskije Zapiski* ir *Voprosy Istoriji*. Okupuotoje Lietuvoje pažymėtini du žurnalai, b tent *Lietuvos T. S. R. Moksl Akademijos Darbai*, serija A 1, kurios iki šiol yra pasirod 15 s s. ir *Vilniaus Valstybinio* (Vincio Kapsuko vardo) *Universiteto Mokslu Darbai* su atskirai istorijai, ar istorijai ir kalbotyrai, skiriamais tomiais.

Ne m s tikslas buvo ia inventoriškai išskai iuoti tokius žurnalus, kur iš Lietuvos istorijos pasitaiko straipsni. J skai ius yra nepalyginamai didesnis⁸⁴. Nenurodome ia m s tremties periodikos, nes ji A. Ružanieco-Ružancovo *Knyg Lentynoje* nuolat budriai sekama, sudaromos atskir sri i bibliografijos, duodama laikraštini straipsni bibliografija. M s noras yra pirmoje eil je parodyti, kas kit padaryta Lietuvos istorijos tyrin jimuose.

ting žini iš lietuvi kult rinio gyvenimo ir straipsni apie senj Lietuvos kartografij dav Dr. P. R klaitis.

⁸³ D mesio vertas straipsnis Jerzy Ochma ski, *Dzieje Litwy w pracach współczesnych historyków polskich*, lit., 1961, 451-458 psl. (Plg. J- Ju as, *Lenk darbai apie didži j Lietuvos kunigaikštij*, Lietuvos Moksl Akademijos Darbai, A 1 (7) ser., 1959, 77 psl.) ; Marian J. Lech, *Milicja Radziwiłłow jako or i feudalów w walce z ruchami chłopskimi na Białorusi i Litwie, Rocznik Białostocki*, III t., 1962, 33-60 psl.

⁸⁴ Gal jau apyplinius tokius periodikos s rašus patiekia H. Paszkiewicz, *The Origin of Russia*, Londonas 1954, 463-469 psl.; H. Paszkiewicz, *The making of the Russian nation*, 1963, 405-415 psl.

III. Naujieji šaltiniai I eidiniai

1. Kas nauja yra atlikta šaltini srityje? Ar yra išleista toki rinkini , kurie duot , taip sakant, nauj , triuškinan i žini , at-vert visai nežinomas ir svarbias versmes ? Vargu begalima kada tik tis tokio, saky iau, epochinio tipo šaltini rinkinio, kaip *Codex Epistolaris Vitoldi*, ar *Scriptores rerum Prussicarum*. Jei lenkai, pa-vyždžiui, dabar dav naujus kritiškus leidimus Ispanijos žydo geo-grafo Ibrahim ibn Jakub ⁸⁵, ar seniausios lenk kronikos Martyno Galio ⁸⁶, tai yra tik ženklas, kad tais naujais leidimais moksliniuose darbuose jau reikia toliau naudotis. Pa ios tos versm s, kiek jos lie ia senpr sius, ar jotvingius, jau nuo seno yra žinomos ir sunau-dotos, ir naujieji leidimai iš esm s nieko naujo neduoda.

13 amžiaus Lietuvai, galima sakyti, taip pat nieko nauja ir esminio n ra paskelbta. ia nauj atradim nebegali duoti n žy-mieji Vatikano ir Karaliau iaus archyvai. Galima dr siai tvirtinti, jog viskas, kas tik buvo svarbaus, jau buvo anks iau žinoma ir yra paskelbta visiems prieinamuose rinkiniuose. O pa ioje Lietuvoje 13 amžiui nei dokumentin s nei kronikalini s medžiagos n ra išlik . Nors 13 amžiui joki nauj reikšmingesni kronik ir n ra surasta, ta iau reikia džiaugtis, kad naujai buvo išleista Henriko, vadinamojo Latvi , kronika. Kadangi tos kronikos vert seniausiai, t. y. Min-daugo pirmatako laik Lietuvai yra tokia didel , kreipiu senosios Lietuvos tyrin toj ir m g j d mes t dabar lengvai gyjam šaltin . Jis išleistas su labai kritišku moksliniu aparatu, pla iu va-du, tekstui panaudojant vairius rankraš i variantus ⁸⁷. Tai tiek 13 amžiui! 14 amžius ta iau šaltini atžvilgiu yra laimingesnis!

⁸⁵ *Relacja Ibrahima ibn Jok b z podróży do krajow slowińskich w prze-kazie al-Beknego*, wyd. T. Kowalski (*Monument Poloniae Histórica*, II se-rija, lt.) Krokua 1946. Žr. J. P[uzinas], *Ibrahim ibn Jakub, Lietuvi Enciklopedija*, VIII (1956), 355-356 psl.

⁸⁶ *Gailus Anonymus*, su plaiais komentarais nauj leidim par pino K. Maleczyński, ji vardindamas *Chronica et gesta ducum sive principum Polo-norum* (*Monument Poloniae Histórica*, II serija, 2 t.) Krokua 1952. Žr. *Gailus, Lietuvi Enciklopedija*, VI (1955), 499 psl. (šis naujusias leidimas nenurodytas).

⁸⁷ *Heinrici Chronicon Livoniae*, editio altera, recognoverunt Leonid Ar-Busow et Albertus Bauer (*Scriptores rerum Germanicarum in usum schola-rum, ex Monumentis Germaniae Historiéis separatim editi*), Hannover (Hahn-sche Buchhandlung) 1955. Ger tos kronikos vokišk vertim 1959 m. dav Alb. Bauer : *Heinrich von Lettland, Livländische Chronik*, Würzburgas (Holz-ner-Verlag) 1959. Kadangi s žiningas vert jas ir vis lotynišk tekst dav *in extenso* ir dar komentar prid jo, tai šitas leidimas pilnai tinka ir mokslo reikalams. Plg. Z. I [vinskis], *Henrikas Livonijos, Lietuvi Enciklopedija*, VIII (1956), 198-200 psl. gausi bibliografija. Rusai taip pat naujai (antrukt) išsivert t kronik .

2. Prieš pereidami prie visai naujų šaltinių leidinių, kurie teikia naujos šviesos apie herojiškuosius Lietuvos valstybes šimtmečius, kai buvo vedama tokia tempta kova su vokiečių ordinu, turime pastebėti, jog dabar su dideliu pasisekimu ir uolumu yra — taip sakant — atšildomi « vakarykšiai baršiai ». Fotografinių, nekeičiant teksto (gaminamos tik perspausdintin puslapių klišės) yra Vokietijoje, Lenkijoje ir J. A. V. perspausdinami svarbūs Lietuvos istorijai šaltiniai ir bibliografiniai rinkiniai. Šituo atžvilgiu yra žinomos pora leidyklų Vokietijoje ir viena Amerikoje⁸⁸.

Lenkai tokiu būdu Varšuvoje yra parpinę 1955 m. fotomechaniską leidimą L. Finkelio lenk istorijos bibliografijos, išleistas 1891-1906 m.⁸⁹; *Monument Poloniae Historica* (I-VIt., 1864-1893), kuriose leidžiami, A. Bielowski'ų pradedant, yra patiek medžiagos ir Lietuvos istorijai, yra 1961 m. taip pat fotostatiškai perspausdinta. Daug svarbesnis yra tačiau baigiamas užsimojimas perspausdinti visus 19 tomų *Monument medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*», išleistus 1874-1927 m.⁹⁰. Perspausdinama taip pat visa 1870-1939 m. išleistoji Karoliaus Estreicherio *Bibliografia Polska*, kurios vis trys serijos susidaro 33 tomams⁹¹. 1964 m. pavasarį visas perspausdinimas užbaigiamas.

Dideliu mastu perspausdinimo darbus vykdo ir vokiečiai. Per II pasaulinį karą žuvo daug bibliotekų ir leidinių atsargų, kurių ir antikvariškai labai sunkiai, arba nieku būdu, nebegalima gauti. Tuose svarbi veikalai ir šaltiniai perspausdinimo rėmuose yra fotostatiškai išleisti pirmos eilės šaltiniai rinkiniai, be kurių niekada negali išsiversti Lietuvos istorijos tyrinėtojai. Prie jų priklauso ne tik *Eiltoji Livonijos Kronika*⁹², bet ir *Liv-, Est- und Kurländisches Ur-*

⁸⁸ *Scientia-Verlag* (708 Aalen, Haldenweg 10); *Minerva*, 6 Frankfurtas (Main), Holbeinstr. 25-27; Johnson Reprint Corporation (New Yorkas 3, N. Y.).

⁸⁹ Iki šiol niekam nepasisekė L. Finkelio bibliografinį naujai išleisti su papildymais iki mūsų dienų. K. Maleczynski'o bandymas paruošti 2-ą L. Finkelio bibliografijos leidimą yra nepasisekęs. 1931 išleistas 1-asis siuvinys buvo skaudžiai sukritikuotas.

⁹⁰ Fotomechaniską perspausdinimą, kuris baigtas 1964 m. pavasarį, atlieka New Yorke Johnson Reprint Corporation. Kadangi 19 tomo (1927, Aeta Alexandri) turima dar originalo egzemplioris, tai tik jis vienintelis nėra perspausdinamas. Lietuvos istorijai ne kainojamai svarbus to rinkinio 6 tomas (*Codex Epistolaris Vitoldi*) kainuoja 40 dol. Dar reikalingi trys tomams (2, 12, 14), t. y. vad. *Codex Epistolaris saeculi Decimi Quinti*, kainuoja po 25 dol.

⁹¹ Treiosios serijos, (apimanios alfabetinius 15-18 amžių rašus), raidės Z dar nėra išspausdinta. Nepalyginamai tiksliau ir žymiai pilniau lietuvių bibliografinį, kuri savo rinkinį yra traukęs K. Estreicher'is, yra sudaręs Vac. Biržiška (iki 1909 m.). Nepamainomas yra tačiau K. Estreicher'is Lietuvos lietuviams lenkiškiems ir lotyniškiems leidiniams.

⁹² Dabar perspausdintas kritiškas, Leo Meyer paruoštas, leidimas: *Liv-*

kundenbuch, Preussisches Urkundenbuch, Scriptorum rerum Prussicarum.

Nuo Mindaugo laik Lietuvos istorijai taip svarbaus rinkinio *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* pirmoji dalis (Abteilung I) siekianti iki 1472 m., apima 12 tom (1852-1910). Perspausdinama dar atskirai ir dalykin rodykl (*Sachregister*; 7-9 t., kuri apima Vytauto valdymo gal ir jo p dinius). Be to, naujai yra Friedrich Benninghoven paruoš s regestus per 75 metus naujai surast ir išspausdint dokument . Šitas *Supplementband* (prie 1-6 t.) duoda ir chronologin vis t tom apžvalg . Antroji leidinio dalis (Abteilung II) teapima tik dal ano svarbaus ir Lietuvos istorijoje Livonijos magistro Walter von Plettenberg laik , b tent trijuose tomuose (1910-1914) teišspausdinti 16 met dokumentai (1494-1510), nors tie storuliai tomai siekia nuo 780 iki 940 psl. ⁹³.

3. Lietuvos santykiams su Pr s ordinu didel s reikšm s turi *Preussisches Urkundenbuch*, kurio visa ta dalis, kuri buvo nuo 1882 iki 1944 m. išleista, yra tos pa ios leidyklos (*Scientia*, Aalen) fotomechaniskai perspausdinta ⁹⁴. Rinkinio t s 1958 m. savo rankose turi naujas Karaliau iaus (Göttingeno) archyvo direktorius Hans Koppen. Jis užbaig III tom ⁹⁵ taip reikšmingo Gedimino valdymo galo šešerius metus, t. y. energingo didžiojo magistro Burggrafo Dietricho von Altenburg laikotarp (mir Gedimino mirties metais — 1341.XI.6) ir dar penkeris metus didžiojo magistro Ludolfo König'o, kuris pats 1345 m. gale atsistatydino.

Dar didesn s reikšm s Lietuvai yra Winricho von Kniprode pirmatako laikotarpis, b tent, didžiojo magistro Henrico Dusemer (1346-1351) ⁹⁶, kuris taip pat baig atsistatydinimu. Jo magistravimo

ländische Reimchronik, Paderborn 1876. Plg. Z. I [vinskis], *Eiliiutin Livonijos kronika, Lietuvi Enciklopedija* V (1955), 396-397 psl.

⁹³ Visi tie penkiolika tom , kuri perspausdinimas (*Scientia-Verlag*, Aalen), jau užbaigtas, kainuoja 575 dol. (2300 DM.). Atskiri tomai gaunami pavieniui (130-150 DM.; Abt. II, 160-200 DM.).

⁹⁴ *Preuss. Urkundenbuch* buvo 1882 m. prad tas R. Philippi ir K. P. Wölky. Pirmo tomo yra du s siuviniai (1882, 1908). II tomas, kuris apima 1309-1335 m., t. y. iki didžiojo magistro Lutherio (Hercogo iš Braunšveigo) mirties, 1932-1939 m. pasirod 4 s siuviniuose (4°, 680 psl.). 1944 m. dar buvo sp tas išspausdinti Karaliau iaus archyvo direktoriaus Max'o Hein'o paruoštas III tomo 1 s siuvinys (1335-1341) (288 psl.). Visa tai yra dabar Aalene 1960-1962 perspausdinta (gaunama už 325 DM.).

⁹⁵ III t., 2 s s. (1345-1345), Marburgas (Verlag N. G. Eiwert) 1958 (234 psl.). Atskiru (3- iu) s siuviniu buvo išleisti III t. papildymai ir platus vardynas, išl. H. Koppen ir A. Triller (Marburgas 1961). Visas III tomas apima 771 psl.

⁹⁶ Žr. *Altpreussische Biographie*, hrsg. von Chr. Krollmann, 11., 1941, 155 psl. Z. I [vinskis], *H. Dusemer, Lietuvi Enciklopedija* V (1955), 267-268 psl.

pilniems šešeriems metams šiame tome sukaupta daug dokument⁹⁷, kurie pirmoje eilėje atspindi jo didelį ir intensyvią kolonizacinę veiklą. Bet aptinkama ir domi žini apie Lietuvą. Du originalūs skundai parodo, kaip K. stutis savo puolimais Prūsijoje pridarydavo skaudžius nuostolius, ypač 1347 m. K. stutis (Kinstutus Kynstutus) — jį vadinamas *membrum precipuum dyaboli, filius Belial* ir kitais vardais⁹⁸. Už du savo žygius — ordino žemes K. stutis patyrė skaudų keršto žygį, kuris baigėsi Strėvos kautynėmis (1348.11.2)“. Dar vairi kitos žinios duoda šis tomas apie žemę lietuvių (*Deletivonorum*), kurie iš savo *terra Sarracenorum* (taip tada buvo vadinami krikščionys priešais Mažąją Aziją, Palestinoje ir šiaur. Afrikoje), t. y. iš « karaliaus Letto » žemės, prie « Spurcie » (Prūsijos) sienos¹⁰⁰, siekė sunaikinti krikščionis ... Dar svarbesni bus mums Kniprodo s laiko tomai (V jūruose), kuriuose turės būti dar daugiau paminėti ir Kniprodo didžiojo amžininko, Lietuvos « Hanibalo » K. stutis.

Iš to kritiškai išleistas dokumentas, daugybės dovanojimų aktas, galima daug pasakyti ne tik apie pačių ordino valstybės vidaus gyvenimą, bet ir apie kryžiuočių kaimyną, kurio vakarinės žemės nukariauti jie telkė visą savo energiją. Kad kryžiuočiai jau greitai tik josi Lietuvą parblokti, be kitko, parodo tekstai žemių dovanojimų pabėgėliams iš Lietuvos. Ordinas paprastai vis laikinai Prūsijoje tokiems išdavikams užrašydavo žemes, kol pabėgėliai, kai Lietuva bus veikta, galės atsiimti savo turimus. Tokios rūšies dokumentas pasitaiko vairiuose *Preussisches Urkundenbuch* tomuose¹⁰¹.

Dar yra ir kitoki pagoniški Lietuvos liešiniai dokumentai, kurių turinio, žinoma, jai smulkiau negalima išdėstyti. Svarbiausia, — tie toliau pastoviai leidžiami ordino valstybės vidaus santykių šaltiniai, — paliudija, su koku stipriu priešū Lietuvai buvo skirta per ištisus kartus kautis¹⁰². Lieka dar visu moksliniu rimtumu

⁹⁷ Prie *Preuss. Urkundenbuch*, IV t. (Marburgas 1960, 656 psl., 4°) yra atskirai išleistas tomo vardynas su dokumentiniais papildymais (657-747 psl.), Marburgas 1964.

⁹⁸ *P. U. B.* IV, 246, 247 psl.

⁹⁹ Plg. Z. Ivinskis, *Strėvos kautynės, Lietuvių Enciklopedija*, XXIX (1963), 40-41 psl.

¹⁰⁰ Atlaidai 40 riterių iš Anglijos, kurie prie « saracnų » krašto (Lietuvos) sienos padėjo ordinui pasistatyti pili (*P. U. B.*, IV t., 416-417). Kiti vairūs Lietuvos liešiniai dokumentai, ten pat IV t., 251, 267, 384, 405, 430-432, 457 psl.

¹⁰¹ Jie yra ir *P. U. B.*, IV t., 117-118 psl. («si deo volente terra Littwynorum subiugabitur a fratribus nostris tempore succedenti ... »); 505 psl. (« ob uns got hilft, dass wir dy lant betwingen ... »).

¹⁰² Šiuo metu geriausias Vokietijoje ordino ir Lietuvos santykių žinovas K. Forstretjer (*Deutschland und Litauen im Mittelalter*, Köln-Graz 1962, 5 psl.) sakmiai teigia, kad lietuviai buvo ordinui lygūs priešas (« Die Litauer waren ebenbürtige Gegner. Der Krieg gegen sie war kein Sport. Schwere

ir galimu tikslumu atsakyti klausim , kur yra toji pagrindin priežastis, kad tokiai galingai ordino valstybei, nuolat gaunan iai paramos iš Vakar Europos riteri , hercog ir kitoki piligrimu¹⁰³, nepasisek Lietuvos veikti.

Šitaip, — padid jus paskelbt dokument skai iui, — lietuvio akimis dar reikia visu rimtumu paži r ti žym j kar šimtmet su ordinu. ia kyla ne viena nauja problema! J yra ne tik politi ni , karini , bet ir ideologini . ia turiu galvoje, be kitko, ir nuolat komunist istorik Lietuvoje Romos kurijai ir popiežiams daromus priekaištus d l kryžiaus kar prieš pagonis lietuvius. Pradedant P. Pakarklio, J. Žiugždos, J. Jurginio broši romis ir straipsniais ¹⁰⁴, buvo paskleista daug su istoriška tikrove nieko bendra neturin i teigimu¹⁰⁵.

Šalia Livonijos r Pr s ordino min t didži j dokument rinkini , yra jau visai baigiami perspausdinti penki tomai Scriptorum Rerum Prussicarum, išleisti Leipcige 1861-1874 m.¹⁰⁶. Tai yra didel is palengvinimas ir Lietuvos istorijos mokslui. Jis dar labiau did ja,

Niederlagen, Vernichtung ganzer Heere, bezeichnen die Z ge d s Ordens nach Litauen 1260, 1287, 1298»).

¹⁰³ Apie tuos « sve ius » ir vad. * Litauerreisen » yra domus ir, palyginti, objektyvus diplominis darbas, iš kurio išaugo platesn disertacija : Ingrid Baltin, *Zur Geschichte der sogenannten « Litauerreisen » des Deutschen Ordens*, 1962 (mašinėraštis, 83 psl.).

¹⁰⁴ Nemin sime ia pla iau tos demagogin s ir perd m tendencingos literat ros. Jau keliolika met , kaip vis gr žtama prie t pa i klausim , kurie buvo prad ti lietuviams d styti nuo pat antrosios komunist okupacijos pradžios. Žr. P. Pakarkli is, *Popiežiai — lietuvi tautos priešai*, Vilnius 1948. J. Žiugžda, *Reakcin katalik dvasiškija — amžinas lietuvi tautos priešas*, Kaunas 1948 (atspaudas iš *Tiesos*). Po 14 met (1962 m.) J. Žiugžda v l paraš broši r panašiais klausimais (*Katalik Bažny ios ekspansija Pabaltij ir ryt Europ* , 124 psl.), savo agitacinius ir netikslus teigimus, kurie nuolat prasilenkia su tiesa, tik sugriežtindamas.

¹⁰⁵ Pavyzdžiui, visai nemoksliskai yra statomas kryžiaus kar ir kryžiuo i žygi klausimas Lietuvon. Kad tuos žygius ir karus reikia matuoti iš an laik pasiimtu matu (L. Ranke's reikalavimas), kad popiežiai tur jo kitok nusistatym negu imperatoriai (žr. *Preuss. Urkundenbuch*, I-III t.), yra visai svetima J. Žiugždos perd m politiškai-šališkiems išvedžiojimams. Apie kontroversij d l Lietuvon skelbiam kryžiaus kar žr. Z. Ivinskis, *Lietuvos ir Apaštal Sosto santykiai amži b gyje*, atspausdinta *Suvažiavimo Darbuose*, IV t., 125-127 psl. Tuo klausimu yra kritišk vokie i ir pranc z istorik speciali tyrin jim . Aktualu b t soviet okupacijoje vargstantiems tautie iams parodyti, kaip objektyvi istorija šiaandien vertina kryžiaus karus ir koki tyrin jim toje srityje yra atlikta.

¹⁰⁶ Fotostatin perspausdinim vykdo Frankfurte veikiantis mokslinis knygynas *Minerva*, kuris yra tokiu b du išleid s iš vidurini amži ir nauj j laik Europos istorijos eil šaltini ir periodikos. Visti penki tom kaina 175 dol. (700 DM.), atskiro tomo - 37,50 dol. (150 DM.).

kai prie aini žinom tom bus dar ši met gale išleistas šeštasis tomas, kur redaguoja prof. Walter Hubatsch.

Nors šiaip jau galima sakyti, kad visos svarbiausios 14 amžiaus kronikos, kurios liečia dramatiškas lietuvi ir vokiečių ordino kovas, yra jau išleistos, tačiau per 90 metų nuo *Scriptores rerum Prussicarum* V tomo pasirodymo yra surasta ir po vairių periodik išmityta vairių vertingų šaltinių nuotrupų. VI tome bus išspausdinta duomenų apie kronistą Dusburgietį, Jerošino ir Vygando Marburgiečio originalūs surasti nauji fragmentai, Schondocho poezija *Der Litauer*¹⁰⁷. Šalia vairių nuotrupų iš 15-16 amžių, kurios liečia Prūsų krašto istoriją, pamintina Cellje surasta, iki šiol niekur nespausdinta Dancigo kronika, kurioje, pagal senesnes kronikas, plačiai minimi ordino žygiai Lietuvoje. Rankiojant vairius išmitytus fragmentus ir ištraukas, bus išspausdintos ištraukos iš J. Bretkno kronikos, Jono ir Jeronimo Malecij pranešimas apie senųjų prūsų pagonybę ir eilę kitų smulkių šaltinių¹⁰⁸. Be miestų kronikų ir vairių papildymų, yra dar numatyta redaktoriaus W. Hubatscho ordino kronistikos vertinamoji apžvalga¹⁰⁹.

Tarp naujų šaltinių, kuriuos dar reikia atkreipti dėmesį, paminėtinas prancūzų riterio Philippe de Mezieres traktatas, kur J. Jakštasis pirmasis iš lietuvių yra plačiai panaudojęs, paimdamas jį savo vienos studijos pagrindą¹¹⁰.

Prie svarbių rinkinių, kurie reikšmingai praturtino ordino-Lietuvos santykių ir apskritai *Magni Ducatus Lithuaniae* 14-15 amžių šaltinių skaičių, reikia priskirti dar tris naujas publikacijas: Karaliaučiaus archyvo registus, Prūsų ordino sutartis ir jo generalinio prokuratoriaus (Romoje, Avignone) pranešimus.

Kai beveik visos kronikos, išskyrus kokias smulkias nuotrupas yra jau panaudotos Lietuvos didžiojo kunigaikščio laikotarpiui, tarp archyvo dokumentų ir laiškų, kurių iki šiol tik maža dalis tepaskelbta, dar gali būti svarbi šaltiniai. Kiek tai liečia Karaliaučiaus archyvą, ir jie visi yra žinomi, sukataloguoti, padaryti registai, o

¹⁰⁷Žr. [A. Šapoka], *B tautas, Lietuvių Enciklopedija* III (1954), 380 psl. Schondocho poezijoje apdainuojamas « Lietuvis princas » yra identifikuojamas su 1365 m. Prūsų išbėgusių Kėstučio sūnumi Butautu. Apie Dusburgietį ir Jerošiną žr. Z. I [Ivinskis], *Lietuvių Enciklopedija* V (1955), 266-267 psl.; IX (1956), 386 psl.

¹⁰⁸ Už šitas informacijas dėkoju to tomo techniniam bendradarbiui, cand. phil. Udo Arnold. Naujam tomui numatyta apie 30 šaltinių ar jų fragmentų, kurių didelė dalis jau paskelbta sunkiai šiandien gaunamuose leidiniuose.

¹⁰⁹ Galutina to tomo apimtis nežinoma. Tad ir kaina dar nenustatyta.

¹¹⁰ J. Jakštasis, *Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegung des 14. Jhs.*, atsp. iš *Commentationes Balticae*, VI-VII t., Bonna 1959, 1-45 psl.

1948 metais jie ir paskelbti. Mat, bijodami, kad angl zonos okupacin valdžia neperduot lenkams per ilg « odis j » nuo bombardavim išsaugot Karaliau iaus archyv¹¹¹, vokie iai atliko nauding darb . Jie ne tik milijonus mikrofilm (36 mm formato) perved didži j archyvo dal , bet W. Hubatscho pastangomis išspausdino per eil met archyvo regist folijantus¹¹². Pirmai orientacijai tie registai, kuriuose ne tik pažym ta, kas, kam, kur ir kada rašo, bet paduota ir trumput turinio santrauka, yra reikšmingas šaltinis.

Tie registai yra labiausiai reikalingi dešimties met laikotarpiui po Vytauto mirties, kuris politiniu atžvilgiu reiškia lyg ano didžiojo K stutai io valdymo t s . Dar labiau jie reikalingi pusei šimto met su viršum (1440-1492) Kazimiero valdymo, kur galima sakyti, tik mažyt dalis ordino archyvo laišk , kiek jie lie ia Lietuv , t ra paskelbti¹¹³. Kaip didysis valstybininkas Algirdas vis dar iki šiol tebelaukia savo tyrin tojo, kuris duot atskir monografij apie t žymiausi Gediminait , taip Kazimieras vis dar nei pas lietuvius, nei pas lenkus nesurado savo istoriko. Išspausdintieji ordino archyvo registai lengvai prieinamu b du nurodo turting medžiag . Drauge jie yra toks 15 amžiaus antrosios pus s tyrin jim lengvinantis našas. Spraga yra tikrai didel ! Net to laikotarpio specialistas Fridri kas Papée teraš tik atskirais Kazimiero laik klausimais.

Regestai t. y. trumpos dokument ir laišk turinio santraukos, žinoma, t ra netobulas original pakaitalas. Tod l reikia džiaugtis, kai paskelbiami *in extenso* originalai. Bet j išleidimas tevyksta, palyginti, labai pamažu. Turiu galvoje ne tik min t j *Preussisches Urkundenbuch*, bet ir kit svarb rinkin , b tent, vokie i ordino valstybines sutartis 15 amžiuje. Jo leidimu r pinasi taip pat žymus ordino laik ir Karaliau iaus archyvo specialistas (jame dirbo ilg laik) dr. Erich'as Weise.

¹¹¹ K. Forstreuter, *Das Preussische Staatsarchiv in Königsberg*, Göttingenas 1956, 114 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Lietuvi tautos žygi šaltiniai. Karaliau iaus archyvo svarba Lietuvos praei iai, Aidai*, 1954, 7 (73) nr. 297-302 psl. Z. Ivinskis], *Karaliau iaus archyvas, Lietuvi Enciklopedija*, X (1957), 497-500 psl.

¹¹² *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum (1198-1525)*, ed. E. Joachim-W. Hubatsch (*Regesten zum Ordensbriefarchiv*): 1. Halbband (1198-1432), Pars I, 1948, 2. Halbband (1433-1454); 2. Band (1455-1510) Pars II, 1950 (*Regesta Privilegiorum Ordinis S. Mariae Theutonicorum. Regesta der Pergament-Urkunden aus der Zeit des deutschen Ordens*), Göttingenas 1948.

¹¹³ Siek tiek to laikotarpio arehivalijas yra panaudoj s A. Lewicki, *Powstanie widrygielly*, 1892 ; L. Kol ankowski, *Dzieje Wielkiego Ksi stiva Litewskiego za Jagiellonów*, It., 1930; Kl. Eb. Mur awski, *Zwischen Tannenberg und Thorn*, 1953. Gaila, kad dl 1933 m. vyki Vokietijoje marijampoliškis Chaimas Jakobsonas, kuris buvo nusikopijav s gana daug Lietuv lie ian i

Rinkinio I tom¹¹⁴ prad jo E. Weise Salyno sutarties (1398) tekstu¹¹⁵, ji, kaip ir visus kitus šio tomo dokumentus, siekiančius iki 1437 m., išleisdamas su tikslu, kritišku ir moksliniu aparatu. Šitas tomas labai svarbus Žemaičių ir ordino sien istorijai. Repeitingai paskelbti tekstai deryb Veliuonoje (1416-1418), domi Švitrigailos 1431 m. savitarpinis pagalbos sutartis su ordinu¹¹⁶ ir kiti reikšmingi dokumentai.

1955 m. išleistasis II tomas¹¹⁷, kuris užbaigiamas po antrosios Torno taikos (1466) didžiojo magistro Ludwiko von Erlichshausen'o mirtimi (1467.IV.4)¹¹⁸, daugiausia duoda ordino sutartis su kitomis valstybėmis (Lenkija, Vokietijos miestais ir kunigaikštiais ir t.t.). Vertas dėmesio yra tik susitarimas su didž. Lietuvos kunigaikštiumi Kazimieru 1444.V. 12 d. Skirsnemunėje sien reikalais¹¹⁹. Po Melno taikos (1422) santykiai prieš, kurių išties generacijos buvo kovoj, nuostabiai greitai ir pastoviai išsilygino. Tad ir santyki buvo žymiai mažiau. Abiej sutartis toms panaudojim palengvina repeitingai atskiru priedu vliu išleistas vardynas su plačiu naudot šaltini ir literatūros s rašu¹²⁰. Leid jas (E. Weise) patiek ir vairi klaid atitaisymus abiejuose tomuose¹²¹. Bet j yra nuostabiai mažai. Gaila tik, kad kruopštus leid jas (Weise) nesusipažino giliai nei su to 15 amž. istorine Lietuvos geografija nei su genealogija Lietuvos kunigaikštiumi, kurie yra jo išleistuose dokumentuose minimi. Pavyzdžiui, 1416.X.14-16 d. svarb ordino did. magistro M. Küchenmeisterio susivažiavim Veliuonoje (*Tag zu Wilen*) E. Weise klaidingai nukl *Wielun* (Maž. Lenkijoje) prie Silezijos sienos¹²², nors

Karaliaus archyvo dokument iš Kazimiero laikotarpio, savo disertacijos Berlyne nebegal jo užbaigti.

¹¹⁴ E. Weise, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, (Hrsg. im Auftrage d. Hist. Komm. f. ost- und westpr. Landesforschung), It., Karaliaus (Gräfe u. Unzer in Kommission) 1939, 216 psl. 4°.

¹¹⁵ 9-12 psl. Salyno sutarties tekstas *in extenso* jau buvo paskelbtas anksiau dviem atvejais *Liv-, Est- u. Curländisches Urkundenbuch*, IV t., 218-227 psl. ir *Codex epistol. Vitoldi*, 1882, 51, 55.

¹¹⁶ *Staatsverträge d. Deutschen Ordens*, It., 119, 128, 183 psl.

¹¹⁷ E. Weise, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, II t. (1438-1467), Marburgas (Eiwert) 1955, 296 psl. 4°.

¹¹⁸ Žr. Z. Ivinskis, *Erlichshausen Ludwig, Lietuvi Enciklopedija*, VI (1955), 29 psl.

¹¹⁹ *Staatsverträge*, II t., 47-49 psl.

¹²⁰ E. Weise, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jh. Register zu Band I und II (1398-1467)*, Marburgas (Eiwert) 1958, 84 psl.

¹²¹ Ten pat, 75-76 psl.

¹²² *Staatsverträge des Deutschen Ordens*, It., 119 psl., plg. ten pat It., 128 psl. Reikia laikyti geru ženklui, kad papildomame vardyno tome ta klaida ištaisyta (66, 119 psl.).

eil leid jui žinom šaltini rinkini sakmiai tekalba apie Veliuon prie Nemuno^m.

Sunku yra šaltini Vakaruose leid jams, kurie gana ribotai tepanaudoja atitinkam slav (lenk , rusu) kalbomis rašytus tyrin jimus, nustatyti vardus Lietuvos kunigaikš i , kai jie pasitaiko sutartyse su vokie i ordinu. Štai vienas pavyzdys iš daugelio. Reikšmingoje didžiojo Lietuvos kunigaikš io Švitrigailos karin s s jungos sutartyje (Skirsnemun je 1431.VI. 19) su didž. magistru Paulium von Russdorf¹²⁴ yra minima eil gediminai i , paties valdovo gimini . Šalia Švitrigailos d d s Zigimanto K stutai io du kartu yra rašytas toliau *Ullelico Blodemirowicz*¹²⁵. Nieko daugiau nepaaiškindamas, leid jas (Weise) savo vardyne šit vard trauk , sakydamas, kad tai *lit. Bojar* — lietuvi bajoras¹²⁶. Iš lengvai prieinam tyrin jim (pavyzdžiui, J. Wolffo genealogini ir kit veikalų), ar net iš G. Rhode's veikalo¹²⁷ yra nesunku nustatyti, kad tas *Ullelico* n ra paprastas bajoras, o didžiojo kunigaikš io šeimos narys Aleksandras Vladimiritis, Gedimino s naus Algirdo an kas¹²⁸. Šitas Aleksandras gyvoje kalboje tada vis buvo vadinamas *Oliellcu (Olelek)* ir jo s n s (Mykolas, Simanas) buvo vadinami Olieikai iais (Oleikai iais)¹²⁹. Ir taip galima išaiškinti žymiai tiksliau ir kitus to svarbaus dokumento ir kit sutar i lietuvi kunigaikš i ir aukšt j pareig n vardus. Vert E. Weise's kritiškai paruošto rinkinio yra tokia didel , kad lietuvišk vard netikslus komentavimas jo nenupigina. Tik b t link tina, kad leid jas savo ruošiamame III (t. y. šio rinkinio paskutiniame) tome bandyt pasinaudoti svarbiais genealoginiais *Magni Ducatus Lithuaniae* plot apiman iais rinkiniais, jeigu pasitaikys pa-naši atveju.

4. Visai naujos r šies šaltini rinkinys, kurio suplanuota išleisti iš viso keturis tomus, yra vokie i ordino generalini prokuratori

¹²³ ia galima nurodyti ne tik leid jui žinom Jono Posilg s kronikos viet (*Scr. rer. Pruss.*, III t., 364 psl. — « kegin Welunen obir off de Memilb), bet dar *Liv-, Est- u. Kuri. Urkundenbuch* (V t., 148, 152, 154 psl.), Dlužoš (*Opera Omnia* XIII t., 194 psl.), *God. epist. Vitoldi*, (355-357, 362-363).

¹²⁴ Plg. Z. I[vinškis], *Russdorf Paul von, Lietuvi Enciklopedija*, XXVI (1961), 170-171 psl.

¹²⁵ *Staatsverträge des Deutschen Ordens*, It., 183-184 psl.

¹²⁶ *Staatsverträge des Deutschen Ordens. Register*, 1958, 64 psl.

¹²⁷ J. Wol ff, *Kniaziovne Litewsko-ruscy*, 1895. — J. Wol ff, *Rod Gedymina*, 1886. — B. Barvin'skyj, *žygymont Kejstutovy*, 1905. — K. Stadnicki, *Bracia Wladyslawa Jagielly*, 1867. — G. Rhode, *Die Ostgrenze Polens*, It., 1955 (8 genealogin s lentel s).

¹²⁸ Žr. *Aleksandras (Olelka), Lietuvi Enciklopedija*, I (1953), 101 psl.

¹²⁹ V. D[augirdait]-S[ruogien], *Oleikai iai, Lietuvi Enciklopedija*, XXI (1960), 78-79 psl.

pranešimai. S d dami pastoviai Romoje, ar kuri laik Avignone, tie ordino prokuratoriai palaik su popiežiaus kurija pastovius santykius, atlikin jo vairias pavestas misijas ir nuolat r pinosi kryžiuo- i reikalais. Pirmojo generalini prokuratori pranešim tomo pa- ruoš jas¹³⁰, dr. K. Forstreuter'is savo pla iame vade (168 psl.) yra išaiškin s ne tik ordino prokuratoriaus s vok , jo kilm , išsamiai apraš s jo archyv , dav s vis ordino prokuratori istorij iki 1403 m., bet dar prid j s mums labai svarb studijos pried apie Min- daugo dokumentus¹³¹. Kiek daug šitame šaltini tome palie iama Lietuva ir jos Valdovai, ypatingai Mindaugas, Gediminas ir Vytau- tas, matyti iš vardyno s rašo¹³². Generalinis ordino prokuratorius Romos kurijoje vis steng si gauti paramos ir pritarimo kryžuo i kovai prieš pagonis lietuvius, laikydamas j pakrikštijim savo išimtinu monopoliu. Iš šito tomo patiriame, pavyzdžiui, kad vakar Europos riteri žygiuose prieš lietuvius, vadinamuose *Litauerreisen*, kuriuos r pestingai ordinas organizavo, dalyvaudavo ir ital kilmin- gieji, jau nekalbant apie angl ir pranc z riterius. Dar 1403 m. t. y. 15 met , kai jau Roma buvo patvirtinusi Vilniaus vyskupijos k rim , teiravosi vienas princas Orsini (Raynaldus de Ursinis) pro- kuratoriaus Romoje, ar jis netur s žini apie nauj *lytawysschin reysin*, kuri vienoje jis anks iau buvo dalyvav s¹³³.

Dar daugiau žini apie Lietuv patiekia žymiai storesnis tomas generalinio prokuratoriaus Petro iš Wormditt'o pranešimu¹³⁴, api- man i gana dramatišk ordino kov laikotarp su Lietuva ir Len- kija, t. y. su Vytautu ir Jogaila. Pirmasis ia dokumentuose yra minimas bent 60 kartu¹³⁵. domi epizod P. Wormditt'as, kuris laikomas iš viso pa iu geriausiu ordino prokuratoriumi, paduoda iš susid rim su lietuvi ir lenk delegacijomis Konstancoje. Iš šit šaltini matyti, kiek daug apsukrumo ir diplomatijos parod Worm-

¹³⁰ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd. I (*Die Geschichte der Generalprokuratoren von den Anfängen bis 1403*), bearbeitet von Dr. Kurt Forstreuter (Staatsarchivdirektor), Göttingenas (Vandenhoeck und Ruprecht) 1961, (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, Heft 12), 432 psl. ir 5 lapai kreid. pop. (rašt pavyz- džiai).

¹³¹ *Die Berichte der Generalprokuratoren*, It., 168-169 psl. (*Zur Überlie- ferung der Urkunden Mindowes*).

¹³² *Die Berichte der Generalprokuratoren*, It., 412 psl.

¹³³ Ten pat, I t., 378 psl. Plg. K. Fokstbeuteb, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, 1962, 5 psl.

¹³⁴ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd. II, *Peter von Wormditt (1403-1419)*, bearbeitet von Dr. Hans Koppen (Staatsarchivrat; dabar Göttingeno archyvo direktorius), Göttingenas 1960 (Veröffentl. der Niedersächsischen Archivverwaltung, Heft 13), 675 psl.

¹³⁵ *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 649 psl.

ditt'as, kuriam sek si ordino labui Romoje daug laim ti. Didel dalis abiejuose tomuose su daug tiksli išnaš ir gausi bibliografini nurodym išspausdint dokument iki šiol buvo in extenso nepanaudoti. Tad ir Lietuvos istorijos mokslui yra didelis laim jimas, kai ordino prokuratori pranešimai darosi tyrin jimui patogia prienami. Mano žiniomis lietuviai juos dar iš viso n ra atkreip reikiamo d mesio.

5. Palikdami nuošaliai kitus vokie i šaltini leidinius, kurie mažiau Lietuv lie ia¹³⁶, turime apie senuosius rus šaltinius t pat pasakyti, kas jau aukš iau buvo min ta. Sunku k nors nauja, nežinoma beatrasti. Daugumoje tad yra nauji, geresni leidimai jau žinom šaltini , kurie jau buvo seniau žinomi ir panaudoti Lietuvos istorijos seniesiems laikams. Tai galima pasakyti, ar imsimė *Povest' vremennyh let*¹³⁷, ar *Slovo o polk Igoreve*¹³⁸, ar kai kuriuos naujus metraš i leidimus.

Lietuvos praeities, galima sakyti, nelie ia A. Arcichovskio ir kit proistoriku-istorik surasti beržo toš se rašyti Didžiojo Naugardo miestie i ir pirkli vair s ir gana gaus s reikal raštai. Kiekviename tarptautiniame istorik kongrese po II pasaulinio karo iš tos srities pats Arcichovskis vis dar sensacingus pranešimus. Mums ta iau yra svarbesn s Didž. Naugardo ir Pskovo sutartys¹³⁹, A. N. Nasonovo išleistas Didžiojo Naugardo pirmasis metraštis¹⁴⁰, jo paties du tomai Pskovo metraš iu¹⁴¹, s kmingai M. D. Priselkovo rekonstruuota *Troickaja letopis*¹⁴² duodanti domi žini apie tris Algirdo žygius Maskvon. Pirmajame Algirdo žygyje Maskv (1368 m. ruden) dalyvavo ir K stutis su jaunu iu Vytautu. Kadangi žiemos s lygomis jis nebuvo pasiruoš s ilgesniam apgulimui, anot rus metraš io, pastov jo prie Maskvos m r «tris dienas ir tris

¹³⁶ Pavyzdžiui, *Deutsche Reichstagsakten*, hgg. durch die Historiscne Kommission bei der Bayer. Akademie der Wissenschaften, VI, VII t., Gröttingenas 1956 (naujai perspausdinta) — yra domi duomen iš Vytauto laikotarpio.

¹³⁷ *Pavest' vremennyh let, ast' I-II*. Izd. D. S. Licha ev i B. A. Bomanov, Maskva-Leningradas 1950.

¹³⁸ *Slovo o polk Igoreve*. Izd. D. C. Licha ev, Maskva-Leningradas 1950

¹³⁹ *Žr. Gramoty Velikogo Novgorod i Pskov*. Pod red. S. N. Valka, Maskva-Leningradas 1949. Apie ant beržo toši rašytus šaltinius yra gausi literat ra (žr. H. Paszkiewicz, *The Origin of Russia*, Londonas, 1954).

¹⁴⁰ *Novgorodskaja pervaja letopis' staršego i mladšego izvodov*. Izd. A. N. Nasonov, Maskva-Leningradas 1950.

¹⁴¹ *Pskovskije letopisi*. Izd. A. N. Nasonov, vyp. 1, Maskva-Leningradas 1941 ; vyp. 2, Maskva-Leningradas 1955.

¹⁴² *Troickaja letopis'*. Rekonstrukcija M. D. Priselkova, Maskva-Leningradas 1950.

naktis ». Bet ir rekonstruotas metraštis, kaip ir kai kurie kiti šaltiniai¹⁴³, ypating nauj atradim nebeapatiekia.

Žymiai svarbiau ta iau yra tai, k 1947-1948 m. yra paskelb s L. V. erepnin'as, patiekdamas Dimitro Donie io sutartis ir duomenis rus archyv iš 14-15 amži¹⁴⁴. Iš jo surast dokument santrauk , yra galima padaryti štai kokias naujas išvadas.

Po K stu io tragiškos mirties (1382) vyko labiausiai tempta kova tarp kryžiuo iuose s din io Vytauto ir jo pusbrolio Jogailos. jo 1383 metai. Tada Vilniuje, grei iausiai daug takos gįjusiai motinai sta iatikei Julijonai taigojant, buvo imta svarstyti Lietuvos ir Maskvos susiartinimo projektas vedyb keliu. Nors sutar i originalai yra ding , ta iau iš 1626 metais padaryt dokument apraš galima nustatyti tai, kas iki šiol visai nebuvo žinoma. Jogaila drauge su savo broliais Skirgaila ir Kaributu suraš 1384 metais su Dimitru Donie iu ir jo giminai iu Vladimiru (Andriaus s numi) du dokumentu. J turinys paaišk ja iš tre iojo dokumento, surašyto Jogailos motinos Julijonos ir Dimitro vardu¹⁴⁵.

Pagal išlikus regest yra matyti, jog Jogaila, vykdydamas savo motinos ir Maskvos kunigaikš io Dimitro Donie io susitarim , tur jo vesti vyriausi jo dukter (Sofij). Dar daugiau: jis tur jo «pasiakrikštyti sta iatiki tik jime ir savo krikš ionyb viešai išpažinti ».

Daugelis valdan ios Gedimino dinastijos nari 14 amžiuje savo dalis gav rytuose — prisitaikydavo prie savo valdini ir priimdavo graik tik jim¹⁴⁶. N vienas ta iau 14 amž. Vilniuje s d s didysis kunigaikštis nebuvo band s tapti sta iatikiu¹⁴⁷. Jogaila

¹⁴³ *Moskovskij letopisnyj svod konca XV v.* Išl. M. N. Tichomirov, Maskva-Leningradas 1955, (*Polnoje Sobranije Russkich Letopisej*, XXV). — *Ustiužskij letopisnyj svod*. Išl. K. N. Serbina, Maskva-Leningradas 1950. — *Pamiatniki russkogo prava*. Išl. A. A. Zimin, vyp. I, Maskva 1952 ; vyp. II, Maskva 1953.

¹⁴⁴ L. V. erepnin, *Dogovornyje i duchovnyje gramoty Dimitryja Donskogo kak istochnik dla izu enija političeskoj istoriji v I. lentai. Moskovskogo* (Istoričeskije Zapiski, 24) 1947. — L. V. erepnin, *Russkije feodalnyje archivy XIV-XV v.*, I-II t., Maskva 1948-1951. — L. V. erepnin (leid jas), *Duchovnyje i dogovornyje gramoty velikich i udel'nych knjazej XIV-XVI v.*, Maskva-Leningradas 1950.

¹⁴⁵ L. V. erepnin, *Dogovornyje i duchovnyje gramoty*, o. c., 247-249 psl. L. V. erepnin, *Russkije feodalnyje archivy*, 11., o. c., 51, 207 psl.

¹⁴⁶ Net 13 amžiuje jau buvo sta iatiki lietuvi kunigaikš i šeimose. Pirmas ryškus pavyzdys buvo sta iatiki vienuoliu tap s Mindaugo s nus Vaišvilkas. Pagal Ipatijaus metrašti narsiojo ir veiklaus Traidenio keturi broliai (Borza, Sirputis, Lesis, Svilkenis) es buv ryt krikš ionys, kiln s ir geri vyrai (*Poln. Sobr. Russ. Liet.*, II t., 1908, 869 psl.). *Lietuvi Enciklopedija*, XXIX (1963), 274 psl.

¹⁴⁷ ia sakmiai pažym ta, kad n vienas Vilniuje vald s Lietuvos valdovas netapo sta iatikiu. Po Mindaugo nužudymo ta iau jo s nus Vaišvil-

buvo pirmasis sta iatikis Gedimino sostin je. Ar Jogailos vedyb atveju su Donie io dukterimi sta iatikyb b t tapusi valstybine religija ? Ar didžiojo kunigaikš io krikštijimasis neb t reišsk s prievol s ir jo valstyb s pagonims, kaip buvo už keleri met Vilniuje, — priimti valdovo naujai prad t išpažinti tik jim (Kriavo aktas 1385)?

Tapdamas sta iatikiu Jogaila ta iau ne tik b t patyr s priešiško lietuvi nusistatymo. Svarbiausia — jis neb t apsaugoj s Lietuvos nuo tolimesni kryžuo i puldin jim . Ano meto vakar krikš ioni akimis ryt Bažny ios išpažin jai skait si blogi krikš ionys. Jie buvo schizmatikai ir kryžiuo i ordino akimis nedaug tesiskyr nuo pagoniu.

Gana paradoksališkai pirmu poži riu skamba, bet reikia sutikti su faktu : vokie i ordinas yra prisid j s, kad lietuviai pri m lotynišk krikšt ¹⁴⁸. Reik jo priimti pavojingojo priešo tik jim , kad jis kaip tik netekt pagrindinio argumento. Tik jimas tegal jo b ti lygiai tas pats, kur kryžiuo iai išpažino. Berods, ir Vytauto bažny i fundacijos, dažnai parenkant vairi Šven . Marijos Mergel s titul patronus naujoms bažny ioms, tegali b ti rišamos su aplinkybe, kad Ordino glob ja buvo Šven . Mergel ¹⁴⁹. Kiekvienu atveju tik ordino tik jimo pri mimas tegal jo lietuviams b ti ir politiškai reikalingas. Jau Mindaugas su Tautvila buvo nurod keli . 14 amžiuje visos derybos, kurias tik lietuvi kunigaikš iai beved , jo d l lotyniško krikšto.

Jogaila ieškojo kelio! Politini aplinkybi spaudžiamas jis buvo besusvyruoj s. Bet Maskvos si lomas krikštas Vilniaus valdovui negal jo b ti naudingas. Surašyti dokumentai nebegavo savo eigos. Gal ir Dimitras Donietis, akivaizdoje ordino pavojaus, netur jo entuziazmo stiprinti Algirdai io pozicij .

Šitokioje politin je b kl je didysis Lietuvos kunigaikštis nedvedodamas pri m pasi lym tapti karaliumi kaimynin je lotyniško kryžiaus valstyb je. ia abiej pusi interesai labiau susiderino.

Kaip ir galima buvo tik tis, lenk istorikai emigracijoje eprepnino paskelbtus regestus tuojau atkreip d mes . Pats Kriavo ak-

kas, tap s Lietuvos valdovu, buvo band s stiprinti savo valstyb je ryt krikš ionyb s tak , ir j valdyti perleido savo švogeriui, Danieliaus Romai io s nui Švamui.

¹⁴⁸ Šit tez pla iau pagrindžiau paskaitoje *Die Bedeutung des Kampfes zwischen dem lateinischen und dem griechischen Element im Grossfürstentum Litauen*. Paskaita s skaityta XI tarptautinio istorijos moksl kongreso (Stockholme) r muose : tarptautin je slav studij sekcijoje, Upsaloje, 1960 m. rugpi io 17 d.

¹⁴⁹ Pla iau žr. J. Vaišnora, M. I. C., *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1958. — Z. Ivinskis, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, knygoje A. Maceina, *Didžioji Pad j ja*, Putnam, Conn., U. S. A., 1958, 187-232 psl.

tas, kaip ir busimoji lietuvi-lenk unija buvo imta naujoje šviesoje komentuoti. Net tokis plataus masto istorikas, iš lenk šiandien bene geriausiai pažįstamas senosios Lietuvos istorijos šaltinius, anas, palyginti, objektyvusis Henrikas Paszkiewicz, kuris visus lietuvi kunigaikščių vardus, neišskiriant net Gedimino sostinės, savo veikaluose lietuviškai rašo, leidosi plautis išvedžiojimus. 1950 Londone jis parašė studiją: Lenku-lietuvi unijos išvakarės Jogaila nauj šaltini šviesoje¹⁵⁰. Savo tezę H. Paszkiewicz, sakmiai pakartojo stambiausiame savo veikale *The Origin of Russia*¹⁵¹. Kriavo sutartis nusukusi lietuvius nuo gana pavojingo kelio vakar kultūros ir lotyniško krikščio link. Tai yra svarbi lenk istorik tezę, kuri lietuviai istorikai *sine ira et studio* turi duoti atsakym, juo labiau, kai aušrininkai romantikai ir kiti Lietuvos istorijos mągėjai Jogailos akt Kriave laik didžiausia klaida¹⁵².

6. 16-17 amžiams yra jau nepalyginamai daugiau vairi naujai paskelbta šaltiniai, kurie vienu ar kitu atžvilgiu užgriebia ir Lietuv. Šitoje vietoje tegaliu suminti tik dalel. Vis dar, žinoma, archyvuose likusi, nepaskelbt ir neištyrint istorijos versmi procentas, palyginus su paskelbtaisiais šaltiniais, lieka gana didelis. Apie archyvin medžiag ia nekalb sime. Žvelgsime tik tuos šaltini rinkinius, kurie yra jau išleisti ir tyrin jimui visur prieinami.

Po 1945 metų pirm spausdint šaltini 16 ir kitiems amžiams daugiausia yra dav lenkai ir ukrainieiai. Nors grynojo mokslo darbui naujoje Lenkijoje yra atsirad daug kliūčių, tačiau Krokuvos moksl akademija užbaigė, ar senusis gimimas dar toliau tęsis, prieš II pasaulinį kar pradėtus rinkinius. Šitaip 1948 m. buvo trečiuoju siuviniu¹⁵³ užbaigtas pirmasis tomas Vilniaus katedros ir jo vyskupijos dokumentu¹⁵⁴. Reikšm šito storulio tomo (771 psl. in 4°), apimanio ir Vilniaus vyskupo Vaitiekiaus Taboro laikus (iki 1507 m.) yra tuo labiau didelis, kad ia paskelbta daug nauj ir nežinom dokument. (Kritiški leidėjai taia neatkreip dėmesio

¹⁵⁰ Henryk Paszkiewicz, *Jagiello w przededniu Unii polsko-litewskiej w oiwietleniu nowych iródel*, (*Teki Historyczne*, IV t., 4 nr., Paździemik-Grudzien); Londonas 1950, (atsp. 1-13 psl.), arba 187-197 psl.

¹⁵¹ H. Paszkiewicz, *The Origin of Russia*, Londonas 1954, 236-239 psl.

¹⁵² Plg. Z. Ivinskis, *Jogaila valstybininkas ir žmogus*, rinkinyje *Jogaila*, red. Ad. Šapoka, Kaunas 1935, 311-328 psl. Bandyta pasisakyti prieš istoriškai netikslus ikišiolin Jogailos vertinim. Žr. Z. Ivinskis, *Jogaila, Lietuvi Enciklopedija*, IX (1956), 418-429 psl.; *Kriavo aktas, Lietuvi Enciklopedija*, (1958), XIII, 90-96 psl.

¹⁵³ Dar prieš II pasaulinį kar iš jo pirmieji du siuviniai (1932, 1939).

¹⁵⁴ *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis (Kodeks dyplomacyjny Katedry i Diecezji Wilenskiej)*, It. (1387-1507), edd Jan Fijałek i Wiadysław Semkowicz, Krokava 1932-1948.

Karaliau iaus archyve esant *Zasztowt* rinkinį, kur per I pasaulinį karą iš Vilniaus ordino archyvų atsivežė jo direktorius Paulus Karge¹⁵⁵. Yra likę nepanaudoti iš 15 amžiaus (Vytauto-Kazimiero laikų) svarbūs bažnytiniai fundacijų dokumentai ir popiežiaus bulės. Visi tie pergamentai dabar lengvai prieinami Gottingene.

Šitas dokumentų kodeksas vairiais atžvilgiais palieja ir Medininkų vyskupiją. Jame yra tiek daug sukaupta naujos medžiagos, kad reikėtų referato atskirai apie ją kalbėti. Vienuolyn istorijai (ypač pranciškonu), bažnytiniai žemių augimui, atskiri vietovės praeiviai, net socialiniams-ekonominiams santykiams šis rinkinys duoda iki šiol ne tik lietuviams, bet iš viso dar nepanaudotas medžiagas. Jo naudojimą apsunkina nebuvimas turinio, vado ir ypač tokiame leidiniui būtinos dalykinės ir vardų rodyklės. Prieš 16 metus buvo galutinai paleisti viešumai tik paties teksto lankai (96%), ir tuo viskas baigėsi. Beveik visai nėra vilties, kad būtų išleisti jau gerokai sudoroti 16 amžiaus dokumentai, juo labiau, kad abu Vilniaus vyskupijos kodekso leidiniai (J. Fijalek ir Wl. Semkowicz) yra mirę¹⁵⁶.

Taip pat nuo 1950 metų pakibęs paliko ir kitas Krokuvos Akademijos leidžiamas šaltinių rinkinys. Tai tikrai didžiulis vertingas *Monument Poloniae Vaticana*, kuri iš viso yra pasirodęs septyni stambūs tomai. Per keturius to rinkinio tomus (IV-VII) tebuvo išspausdinti vos dvi nuncijų Lietuvai-Lenkijai, baltų Caligari ir Bolognetti reliacijos. Jos teapima vos šešeris metus. Paskutinis tos nuncijų serijos tomas (iš eilės *Monument Poloniae Vaticana* VII-sis), kuris 1950, kaip ir Vilniaus vyskupijos kodeksas, viešumon buvo paleistas be vado, turinio ir rodyklių, pavyzdžiui, duoda 782 psl. (in 4°) spausdinto teksto. Bet visa tai teapima vos 16 mėnesių tarp (visus 1584 metus ir 4 mėnesius 1585 m.). Kadangi nuncijai reguliariai tris kartus per mėnesį sdavo savo pranešimus¹⁵⁷, galima sivaizduoti, kiek daug toms reikėtų išleisti, jeigu būtų bandoma išspausdinti nors tik tai vyskupo Merkelio Giedraio vyskupavimo meto tomus iki 1609 metų. Kaip vokiečiai, austrai, taip ir lenkai matomai atsisakys toliau nuo minties teisti nuncijų pranešimų ir jų laiško leidimą. Reikia dar pažymėti, jog dėl netikėtai tos leidimo

¹⁵⁵ Žr. Z. Ivinskis, *Lietuvių tautos žygiai šaltiniai. Karaliau iaus archyvo svarba Lietuvos praeiviai, Aidai*, 7 (73) nr. 1954, 297-302 psl.

¹⁵⁶ Kiek žinoma, medžiagos jiedu teisai (II tomui) buvo daug pririnkę. Tokio pat likimo yra sulaukęs ir prof. Kosto Jablonskio dokumentų rinkinys. Dar prieš II pasaulinį karą jis buvo sukaupęs daug medžiagos Žemaičių (Medininkų) vyskupijos kodeksui. Kai okupuotoje Lietuvoje per mėnesį vienašališkai daroma šaltinių atranka, Jablonskio palikimas neturi vilties būti išleistas.

¹⁵⁷ Daugiau žr. Z. Ivinskis, *Lietuvos ir Apaštala Sosto santykiai amžiu b gyje (iki XVIII amžiaus galo), Suvažiavimo Darbai*, IV t., 1961, 140-141 psl.

Edvardo Kuntze's mirties, viltis, kad b t *Monumenta Poloniae Vaticana* toliau leidžiami, yra beveik dingusi. Šitaip du Lietuvos istorijai svarb s leidiniai palieka staiga užlaužti, nutraukti, be vil ties, kad nors kokios rodykl s atskirai, kaip ordin lie ian iuose naujose publikacijose, b t papildomai išspausdintos. Jau pra jo 14-16 met nuo t leidim (Vilniaus vyskupijos kodekso ir *Mon. Pol. Vaticana* VII tomo 2 s. s.) pasirodymo, ir nieko daugiau nebe gird ti. Raudonoji politika stipriai yra palietusi garsi j Lenk Moks lo Akademij Krokuvoje: ji buvo iš pagrind perorganizuota.

N ra ypating ideologini kli i t sti leidinius, kurie n ra specialiai skirti Bažny ios istorijos klausimams. Pavyzdžiui, s kmingai dabar toliau leidžiamas prieš šimt su viršum met (1852 m.) Poz nan je prad tas rinkinys *Acta Tomiciana*¹⁵⁸. Nors tiesiogiai šitoji lenk kanclerio Tomickio medžiaga pirmoje eil je telie ia Lenkij , ta iau be jos negalima apseiti Žigimanto Senojo laikotarpiui, kuris, kaip ir jo s nus Žigimantas Augustas, taip pat tebelaukia lietuviuo tyrin tojo. Juk 16 amžius Lietuvos istorijoje turi labai svarbios reikšm s. Tame šimtmeteje jau ryšk jo ir politiniu, ir administra ciniu, ir ekonominiu-socialiniu atžvilgiu anie pradai, kurie išbuvojo Vaz laikotarpiui baigiantis ir ved prie visokeriop krizi Saks dinastijos dešimtm eiais, t. y. 18 amžiaus pirmoje pus je. Bandyti tirti viso to v lesnio vystimosi priežastis, reiškia atsid jus studijuoti 16 amži Lietuvoje.

Iš kit 16 amžiaus lenk išleist šaltini , kurie reikšmingi lie tuvi tautos kult ros ir jos Bažny ios istorijai, reikia pirmiausia pamin ti iš lenk suplanuoto 8 tomeli rinkinio *Concilia Poloniae, Źródla i studia krytyczne* Jok bo Sawicki'o išleistus Vilniaus diece zijos sinodus ir j statutus¹⁵⁹. Deja, pirmojo Vilniaus vyskupijos sinodo (1520-1521)¹⁶⁰ nutarimai, t. y. protokolai, yra nebesurandami. Bet už tai yra reikšmingas faktas, kad yra paduoti vysk. Jono (iš lietu vi kunigaikš iu)¹⁶¹ 1528 met sinodo¹⁶² tekstai. Jie rodo, palyginti,

¹⁵⁸ *Acta Tomiciatia: Epistolae, legationes, responsa, res gestae serenissimi principis Sigismundi I per Stanislaum Gorski collectae*. Pokaryje jau išleista keliolika tom (iki XXXV t.).

¹⁵⁹ Jakób Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródla i studia krytyczne*, II t. *Synody diecezji Wile skiej i ich statuty*, Varšuva 1948 (Źr. rec. *Kwart. Histor* 1948, 477-480 psl.).

¹⁶⁰ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, ten pat, 3 psl. Plg. J. Fijałek, *Pierwszy synod diecezji Wilenskiej w katedrze św. Stanisława 1520-1521*, *Kwartalnik Teologiczny Wilenski*, I t., 1 s. s., Vilnius 1923, 81-88, psl. Apie autori žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXVII (1962), 49 psl.

¹⁶¹ Źr. R. Krasauskas, *Jonas iš Lietuvos kunigaikš i*, *Lietuvi Enciklopedija*, IX (1956), 470-471 psl.

¹⁶² J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, ten pat, 115-132 psl.

gana ankstyvus nutarimus prieš Liuterio mokslo platinim Lietuvoje¹⁶³, jie rodo taip pat ir Vilniaus vyskupijos lenk jimo faktus¹⁶⁴, kai kunigai ateiviai visai nesimok vietini žmoni kalbos, t. y. lietuviškai.

Vilniaus vyskupijoje sinod , kurie apskritai yra svarbus šaltinis keleriopu atžvilgiu, nuo 1520 iki 1744 met yra buv 24: 9 j 16 amžiuje, 13 — 17 amžiuje ir tik du 18 amžiuje. Dešimties j t ra išlik statutai¹⁶⁵. Beje, pirm j Medinink vyskupijos sinod mini savo istorijoje T. Narbutas — vysk. Vaclovo Virbickio laikais 1555 ¹⁶⁶. Bet neliko joki rodym . Pirmieji autentiški nutarimai težinomi iš vysk. Jurgio Tiškevi iaus laik — 1636¹⁶⁷. Link tina, kad istorijai Vilniaus ir Žemai i vyskupij sinod , kurie, pavyzdžiui, patiekia net v lyb duomen apie pagonyst s liekanas Lietuvoje ¹⁶⁸, b t parodyta daugiau d mesio ¹⁶⁹.

Palikdami kitai progai apžvelgti kitus lenk šaltini leidinius iš 17-18 amžiaus bendrosios *Že pospolitos* palikimo, šioje vietoje ta iau norime pamin ti, jog lenkai iš Varšuvos valstybinio archyvo yra paskelb iki šiol visai nežinom šaltini apie an išgars jus valstie i sukilim Šiauli ekonomijoje («karaliaus stalo» dvaruose) 1769 metais¹⁷⁰. Lenkijoje dabar jau iama gyva tendencija leisti šaltinius ir užsiimti tyrin jimais kaimo (valstie iu) ir miest socialini ir ekonomini santyki , amat , prekybos.

7. Atskirai reikia ia sustoti ties 1953 met Romoje prad tomis leisti ukrainie i šaltini serijomis, jau per dešimtmet sp jusiomis pasiekti du tuzinu tom . Iniciatyvos šitam pla iam darbui m si bazilijon (unitu) vienuoliai, vadovaujant Romos bazilijon kolegijos rektoriui Atanazui Welykyj. Jam pasisek gausiose J. A. V. ir Kanados ukrainie i kolonijose rasti r m j , garb s prenumeratori , net žymi mecenat , finansavusi atskirus šaltini tomus.

¹⁶³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, ten pat, 117, 131 psl.

¹⁶⁴ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, ten pat, 126 psl.

¹⁶⁵ Žr. tiksliau R. Krasauskas, *Sinodai Lietuvoje, Lietuvi Enciklopedija*, XXVII (1962), 484-485 psl. Spausdint Lietuvos vyskupij sinod kolekcij buvo surink s Kaune kan. M. Sandanavi ius.

¹⁶⁶ t. Narbut t, *Dzieje narodu liteivskiego*, IX t. Plg. M. Wol onczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, II t., 1848, 151 psl.

¹⁶⁷ M. Wol onczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, II t., 151-155 psl.

¹⁶⁸ Plg. Z. Ivinskis, *Senov s lietuvi religijos bibliografija*, (atsp. iš žurnal o *Soter*; 1935-1937) Kaunas 1938 (1168, 1177, 1190, 1192, 1999-1205 nr.).

¹⁶⁹ Nepriklausomos Lietuvos laik jos vyskupij sinodus kanon teis s atžvilgiu 1963 m. paliet savo disertacijoje Laterano universitete (Romoje) kun. Jonas Bulaitis, drauge duodamas ankstyvesni Lietuvos sinod apžvalg . Ši disertacija liko rankraštyje.

¹⁷⁰ W. Kul a ir J. Lieskiewiczowa, *Źródla do dziejow povostania chlopów: szawelskich w 1769 r., Teki Archiwalne*, 5t., Varšuva 1957, 228-333 psl.

Atanazijaus Welykyj ir jo bendradarbi paruošti versmi rinkiniai neliečia, žinoma, etnografinės Lietuvos, bet jie yra svarbūs didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ryt ir piet žemi istorijai. Ne tik Algirdo, Vytauto, bet ir žymiai vėlesnės Lietuvos istorijai negalima būti rašoma 1920 metų sutarties sienose.

Prie atskirą gausios publikacijos tomą negalima plačiau sustoti, turime jį pasitenkinti tik inventorišku paminėjimu kaip kuriems reikšmingesni tomų.

Padalinęs savo rinkinį kelias serijas ir sekcijas, II serijos 3 sekcijoje A. Welykyj išleido (1953-1954) du stambius tomus (viso beveik 1400 psl.) būrą ir kitą Vatikano archyvo dokumentą, privesdamas juos net iki pačios naujausios laikotarpio, bent nuo 1075 iki pat 1953 m.¹⁷¹. Galima sakyti, beveik visą kitą medžiagą bazilijonai — leidėjai — yra ištaisę pačiam iš 1622 metais kurtosios Tikėjimo Propagandos kongregacijos. Šita kongregacija daugiausia rėpė unitų reikalais. Tad jos archyve medžiagos apie unitus tikrai apstu.

Romos bazilijonai energingai mėginę leisti iš tos Propagandos Kongregacijos atskirus archyvo skyrius. Iki šiol nuo 1953 m. buvo išleisti keturi tomai Kongregacijos protokolų ir jos sprendimų, vadinamų *Act*¹⁷². Tarp vairių duomenų ir žinių apie Lietuvą, pavyzdžiui, dmesio užsitarnauja ne tik šaltiniai apie popiežin seminariją Vilniuje¹⁷³, bet ir faktai apie didįjį marą 1709-1710 metais¹⁷⁴. Dar daugiau žinių apie Lietuvą yra originali laiško fondai. Iš jo Atanazas Welykyj 1622-1862 metų laikotarpiui išleido 7 tomus¹⁷⁵.

¹⁷¹ *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia, 1075-1953*, I, II t. (708 psl., 680 psl.), *collegit* P. Athanasius Welykyj, O. S. B. M. (*Analecta Ordinis Sancti Basilii Monachorum*, Series II, sectio III), Roma 1953-1954.

¹⁷² *Acta 8. Congregationis de Propaganda Fide, Ecclesiam catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia* (Series II, sectio III). *Collegit et adnotationibus illustravit* P. Athanasius Welykyj, O. S. B. M., It., 1622-1667, Roma 1953; II t., 1667-1710, Roma 1954; III t., 1710-1740, Roma 1954; IV t., 1740-1769, Roma 1955; V t., 1769-1862, Roma 1955.

¹⁷³ *Acta S. C. de Prop. Fide*, ten pat, I, 1, 41 psl., Žr. P. J[atulis], *Popiežiaus seminarija Vilniuje, Lietuvi Enciklopedija*, XXIII (1961), 288-291 psl. (svarbūs šaltiniai ir kita bibli.).

¹⁷⁴ *Acta S. C. de Prop. Fide*, ten pat, II t., 324 psl.; III t., 7, 10, 15-16 psl. Plg. Z. Ivinskis] *Maras Lietuvoje, Lietuvi Enciklopedija*, XVIII (1959), 272-276 psl.

¹⁷⁵ *Acta Sacrum Congregationum. Litterae S. C. de Propaganda Fide, Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes, collegit et adnotationibus illustravit* Y. Athanasius G. Welykyj, O. S. B. M.; It., 1622-1670, Roma 1954; II t., 1670-1710, Roma 1955; III t., 1710-1730, Roma 1956; IV t., 1730-1758, Roma 1957; V t., 1758-1777, Roma 1957; VI t., 1777-1790, Roma 1957; VII t., 1790-1862, Roma 1957.

Prid ti ia dar reikia keli kit r ši šaltinius ¹⁷⁶, apiman ius, kaip paprastai, ne tik Ukrain , bet ir Gudij . Nuo 1550 iki 1850 m. aštuoni tomai nuncij laišk ¹⁷⁷, atskirai surinkti keturi tomai Romon rašyt laišk unit metropolit ir vyskup papildu anks iau pamin tus Propagandos Kongregacijos akt tomus¹⁷⁸. Visas tomas laišk yra unit metropolit Rutschio¹⁷⁹, kitame tome išleisti R. Korsako, A. Sielawos, G. Kolendos laiškai¹⁸⁰. Kit metropolit ir unit vyskup laiškai taip pat chronologiškai paskelbti — iki šiol iki Leono Kiškos ir Šeptickio imtinai¹⁸¹.

Kaip žinome, didžiosios Lietuvos kunigaikštijos ryt žem se, kai vyko unit jud jimas, didel s reikšm s yra tur j s kankinio Juozapato Kuncevi iaus šventuoju paskelbimas. Trijuose tomuose yra dabar naujai išleista jo beatifikacijos ir kanonizacijos dokumentai ¹⁸². Bazilijonas M. Wojnar dav metropolit Rutschio raštus ir kit penki bazilijon protoarchimandrit gyvenimus¹⁸³. Pagaliau

¹⁷⁶ *Acta S. Congregationum : Congregationes Particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarussae spectantes, collegit et adnotationibus illustravit editionemque curavit P. Athanasius G. Welykyj*, O. S. B. M. : I t., 1622-1728, Roma 1956 ; II t., 1729-1862, Roma 1957.

¹⁷⁷ *Litterae Nuntiorum Apostolicorum : Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550-1850)* : I t., 1550-1593, Roma 1959 ; II t., 1594-1608, Roma 1959 ; III t., 1608-1620, Roma 1959 ; IV t., 1621-1628, Romae 1960 ; V t., 1629-1638, Romae 1961 ; VI t., 1639-1648, Romae 1962 ; VII t., 1649-1651, Romae 1962 ; VIII t., 1652-1656, Romae 1963.

¹⁷⁸ Beveik visi tie laiškai yra randami Propagandos Kongregacijos archyve (prie Piazza di Spagna).

¹⁷⁹ *Epistolae Metropolitanarum et Episcoporum : Epistolae Josephi Velamin Rutslyj (1613-1637)*, Roma 1956. Plg. pla iau P. J[atulis], *Rutskyj Josif Velamin, Lietuvi Enciklopedija*, XXVI (1961), 227-228 psl. (žr. ten bibliogr.).

¹⁸⁰ *Epistolae Metropolitanarum et Episcoporum : Epistolae R. Korsak, A. Sielawa, G. Kolenda (1637-1674)*, Roma 1956. Plg. R. Krasauskas, *Korsak Rajai, Lietuvi Enciklopedija*, XII (1957), 462 psl. ; *Sielava Antanas, Lietuvi Enciklopedija*, XXVII (1957), 223 psl. (be jokios bibliogr.); R. Krasauskas, *Kolenda Gabrielis, Lietuvi Enciklopedija*, XII (1957), 220 psl.

¹⁸¹ *Epistolae Cypriani Zachovskij, Leonis Zalenuskij, Georgii Vynnyckij (1674-1713)*, Roma 1958. *Epistolae Leonis Kiszka, Athanasii Szepczykij. (1714-1746)*, Roma 1959. Plg. R. Krasauskas, *Kiška Leonas, Lietuvi Enciklopedija*, XI (1957), 530 psl. ; P. J[atulis], *Šepczyk Atanasij, Lietuvi Enciklopedija*, XXIX (1963), 411 psl.

¹⁸² *Monument Bio-Hagiographica. S. Josaphat Kuncewycz Hieromartyr. Documenta Romana beatificationis et canonizationis.* (Sériés II. *Analecta O. S. B. M. Sectio III: Bio- et Hagiographica*). I t., 1623-1628 (nuncijaus laiškai iš Varšuvos), Roma 1952 ; II t., 1628-1637, Roma 1955 ; III t., 1637-1867, Roma 1959 (J. Kuncevi ius 1643 m. paskelbtas palaimintuoju). Žr. J. V[aišnora], *Kuncevi ius Jonas, Lietuvi Enciklopedija*, XIII (1958), 352-353 psl. (gaila nenurodyti bibliogr. iki 1958 m. pasirod pirmieji du tomai).

¹⁸³ Mel etius M. Wojnar, O. S. B. M., *De regimine Basilianorum Ruthe-norum a Metropolit Velamin Rutskyj instauratorum (Analecta Ordinis S. Ba-*

prof. Oskaras Haleckis išleido angliškai stamb veikal apie bažnytin s unijos pastangas nuo Florencijos susirinkimo iki Lietuvos Brastos unijos — *From Florence to Brest* (1439-1596) ¹⁸⁴.

Prof. O. Haleckio standartin studija, vis eil klausim nušvianti iki šiol nenaudotomis archyvin mis versm mis, yra lyg vadas tuos ukrainie i bazilijon taip plaiai išspausdintus šaltinius. Tik reikia lietuviui s sti ir tyrin ti! Iki šiol ta iau lietuviai — išskyrus vien atvej — n ra užsi m bažnytin s unijos klausimu. O juk buvo kitados ištisi šimtmeiai didžiojoje Lietuvos kuni-gaikštijoje, kada bažnytin unija — mums dabar iš paviršiaus tokiu tolimu klausimu virtusi — iki geležies raudonumo kaitino valstyb s visuomen . Tas klausimas ved pagaliau *Že pospolitos* visuomen prie aštri politini komplikacij . Turiu galvoje *unit* ir *disunit* kovas, diferencijas seimuose, kazok maištus. Pagaliau po *disunit* gynimo priedanga at jo ir Maskvos intervencija. Klausimas bažnytin s unijos, kurios didžiausi skatintojai buvo j zuitai, tapo viena iš didži j problem *Magni Ducatus Lithuaniae*. Ji tur jo daug reikšm s iki pat 19 amžiaus. Pagaliau toji problema gali dar ateityje suvaidinti savo rol , kai kalba eina apie vadinam j *Maskvos atsivertim* .

Savotišku paradoksu skamb jo, kad Lietuva, pati jauniausioji Bažny ios dukt , vos sp jusi priimti lotynišk kryži , bažnytin s unijos lauke yra pasižym jusi nuo pat 15 amžiaus pradžios. Kai prieš por met skai iau paskait apie *Lietuvos vaidmen Bažny ios susivienijime*¹⁸⁵, dar kart buvo progos pa ius reikšmingiausius faktus pergaltoti, suvesti kr von. Vilniuje, ar apskritai didžiojo kuni-gaikš io dvare, gim visa eil pasi lym , bet netr kdavo ir jiems keli pastojan i kli i . Pagaliau, kai bažnytin unija Lietuvos ir Lenkijos valstyb se buvo realizuota, 1596 metais prasid jo jos pl timasis. Jis sulauk v l trukdym ir aštrios kovos, išvirtusios, po Lietuvos-Lenkijos padalinim , negailesting unijos naikinim ¹⁸⁶.

Lietuvos Bažny ios istorijoje — kartoju — bažnytin unija sudaro gana reikšming epizod . Bet reikia tikrai dideliai steb tis,

silii M. ex sectione Opera, It.), Roma 1949. Maletius M. Wojnar, *De Pro-toarchimandrita Basilianorum (1617-1804)*, Roma 1958 (duoti gyvenimai Ruts-kio, Korsako, Sielavos, Terleckio, Leono Kiškos). (Didelis vairi šaltini ir bibl. s rašas).

¹⁸⁴ Oskar Halecki, *From Florence to Brest (1439-1596)*, (Atsp. iš *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., 1958), Roma 1958 (444 psl.).

¹⁸⁵ Paskaita (*Lietuvos vaidmuo Bažny ios susivienijime*) skaityta Lietuvi Fronto Bi iuli (Europoje) ir Ateitinink S draugii Studij savait je (1959. VIII.23.-30) Koningsteine (prie Frankfurt a. M.).

¹⁸⁶ Tuo klausimu yra ne maža rašyta; žr. naujai: Waleriam Charkiewicz, *Likividacija unii ko cielnej na Litwie i Bialorusi, Kwartalnik Historyczny na Wschodzie*, Jeruzal , 2 s s., 1945.

kaip tam klausimui iki šiol jokio d mesio m suose neparodyta. Negaliu sau išaiškinti, kaip tokio žvalgaus ir r pestingo istoriko kan. Antano Alekno knygoje *Katalik Bažny ia Lietuvoje*¹⁸⁷, kur išd s-toma visa Lietuvos Bažny ios istorija, nieko n ra pasakyta apie bažnytin unij . Sp ju, jog per koki nors klaid redaktoriai, tvarkydami pomirtin rankraš t, — t taip reikaling skyri , — bus savo vietoje teksto nerad . Per savo Lietuvos istorijos paskaitas A. Alekna gana pla iai, skirdamas net kelias valandas ištaisai, kalb -davo apie bažnytin unij . Gaila, kad iki šiol iš lietuvi vos vienas t ra bažnytin s unijos klausimais raš s. Ypa turiu galvoje Romoje lietuvi kunig rašomas disertacijas¹⁸⁸.

Jau keliasdešimt met kaip Apaštal Sostas, d damas savo viltis Kremliaus sfinks , kantriai vis laukia didžiosios dienos, kada kurioje nors formoje kartosis Florencijos ar Brastos bažnytin s unijos laikai¹⁸⁹. Ar tos r pestingos viltys nebus ta iau ano meto kardinolo Izidoriaus, ar legato Possevino nes kming vizit pakartojimas Kremliuje, parodys ateitis. Kiekvienu atveju link tina ta iau, kad toje didel je ryt misijoje lietuvi tauta nors iš dalies suvaidint toki rol , kokia buvo kitados skirta *Magno Ducatui Lithuaniae*. Tad reikia, kad mokslin je srityje b t rodoma pozityvi ženklų.

8. Užbaigiant Lietuvos Bažny ios istorijos šaltinius negalima nepaminti vieno gana reikšmingo leidinio, kur Latvijos Istorijos Instituto pavedimu dviejuose tomuose paruoš oland j zuitas J. Kleijn-tjens. Tai *Latvijas vestuves avoti* III t. : šaltiniai apie Latvijos j zuit veikim . Žinia, Lietuvoje j zuitai jau buvo veik beveik por dešimtme i , kai jie sik r Rygoje ir kitose Latvijos vietose. Ten vykd misijas eil lietuvi . Nuo Dauguvos krant , iš Alukstos, iš Skaistkaln s atvykdavo jie misijoms šiaur s Lietuvon. Be to, Latvijos j zuitai priklaus Lietuvos j zuit provincijai. Tad J. Kleijn-tjens paskelbti šaltiniai visokiais atžvilgiais lie ia Lietuv . I tomas iš jo 1940 metais¹⁹⁰. Jis pla iau paskleistas, ia noriu ta iau at-

¹⁸⁷ Antanas Alekna, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, Redagavo J. Stakauskas, Kaunas 1936 (Šv. Kazimiero draugijos leidinys).

¹⁸⁸ Šioje srityje težinomas tik vienintelis lietuvis pradininkas : Rev. Joseph B. Koncevi ius, M. A., S. T. D., *Russia's attitude towards Union with Rome (9th-16th centuries)*, Washingtonas, D. C., ²1927 (227 psl.). Gausia bibliografija ir vairiais šaltiniais remdamasis mons. J. Kon ius peržvelg 7 amžius.

¹⁸⁹ Tai rašyta 1961 m. vasar , t. y. prieš Vatikano visuotini susirinkim ir prieš popiežiaus Pauliaus VI kelion Palestinon.

¹⁹⁰ J. Kleijn-tjens, *Latvijas vestures avoti*, III t., *Fontes historiae Latviae Societatis Jesu* (Iš j zuit ordino archyvo Romoje). Collegit Dr. J. Kleijn-tjens, Pars I, Ryga 1940, XIV-544-4 psl. su atvaizdais. Žr. recenzij J. Totoraitis, *Lietuvos Praeitis*, I t., 2 s s., 1941, 704-706 psl.

kreipti d m si 1941-1943 metais Rygoje spausdint ir dar svarbesn II tom ¹⁹¹, kurio laisvajame pasaulyje težinomi vos keli egzemplioriai ¹⁹². Visi kiti yra žuv , kai 1944 m. vyko Pabaltijyje karo veiksmai. Lietuvišk pamoksl ir lietuvišk giedojim istorijai, senosioms pagonyst s liekanoms pažinti, Jurgio Radvilo ir kit amžinink veiklai Livonijoje vertinti — šis II tomas duoda tikrai vertingos medžiagos.

9. Priename prie pa i lietuvi . Ar yra kas nors šaltini srityje padaryta Lietuvoje, kas užsitarnauja istoriko d mesio ? Visi, kas tur jo rankoje *Lietuvos T. S. R. istorijos šaltini* I tom , išleist 1955 m. Vilniuje¹⁹³, gali daug pasakyti apie tendencing atrank . Tame storame tome nieko n ra apie vienuolius, apie j zuit kolegijas, Vilniaus akademij . O, jeigu kur bažny ios, vienuoliai, akademija ir paminima, tai tik su tendencija¹⁹⁴. Bet ton — sakytume — paraudusion didžiosios Lietuvos kunigaikštijos istorijos šaltini chrestomatijon atsakomasis redaktorius Prof. K. Jablonskis¹⁹⁵ yra trauk s iki šiol niekur nespausdint šaltini iš Moksl Akademijos Bibliotekos rankraš i skyriaus (Vilniuje), iš Vilniaus universiteto bibliotekos rankraš i skyriaus, iš centrini valstybini archyv Maskvoje ir Leningrade, iš Lietuvos T. S. R. V. R. M. centrinio valstybinio archyvo filialo Kaune. Nepasiekiamus originalius šaltinius reikia naudoti dabar vertimuose. Ar jie teisingi, vienas Dievas

¹⁹¹ *Latvijos vestures avoti. Collegit* Db. J. Kleijntjens, Pars II, 1941-1943, Ryga (*Latvijos Vestures Institut Appagiens*), XXIV-533 psl. ir žem l. (Svarbus registeris vard abiemis tomams).

¹⁹² Vienas j yra Romoje j zuit generalicijos bibliotekoje (Borgo S. Spirito 5), dar pora Švedijos ir Paryžiaus bibliotekose. Apie J. Kleijntjens žr. Z. I [vinskis], *Lietuvi Enciklopedija*, XII (1957), 91 psl.

¹⁹³ *Lietuvos T. S. . Istorijos Šaltiniai*, I tomas, *Feodalinis laikotarpis iki 1861* m. Redakcin kolegija: Prof. K. Jablonskis (atsak. redaktorius), istorijos moksl kandidatas J. Jurginis, Lietuvos T. S. R. M. A. tikrasis narys J. Žiugžda (vyriaus, redaktorius), Lietuvos T. S. R. Moksl Akademija, Istorijos ir Teis s Institutas, Vilnius 1955.

¹⁹⁴ Žr. 241-244 psl. Eil dokument senajai Lietuvos istorijai yra vert s P. Pakarklis, kurio fanatizmas iki jo visiško apsvylimo komunizmu por met prieš jo mirti (1955 m.), ryšk jo iš jo parenkam šaltini ir jo liguistos antireligin s tendencijos. Žr. J. G[irnius J, *Pakarklis Povilas, Lietuvi Enciklopedija*, XXI (1960), 369-370 psl. Ne mažiau tendencingas visur reiškiasi akademikas J. Žiugžda, iki bolševikme io teraš s tik lietuvi kalbos vadov lius.

¹⁹⁵ Šiaip jau asmeniškai akademikas prof. Kostas Jablonskis vis laik laik si pavyzdinai. Žr. Z. Ivinskis, *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960). Jo našas Lietuvos istorijos mokslui, Aidai*, 1961, 1 nr., 18-22 psl. Be šito didelio Lietuvos istorijos šaltini žinovo ir patyrusio istoriko jokiam didesniame darbe Lietuvoje nebuvo galima apseiti.

težino!¹⁹⁶. (Šitame tome yra panaudoti ir trys nespausdinti K. Jablonskio darbai apie Lietuvos valstieius 16-17 amžiuje¹⁹⁷). Šiaip ar taip šituo šaltiniu vertim tomui tenka naudotis ten, kur nėra jokios galimybės pasinaudoti tų šaltinių originalais. O toki šaltiniai ištraukti šitame tome gana gausu.

Iš mano užsibrėžto plano rib jau išeina kalbėti apie III to rinkinio tomą, kurio tikslas yra parodyti, kaip Lietuvos darbo žmonių 1917-1919 metais es kovoję dėl tarybų valdžios¹⁹⁸. Grubesnė istorijos šaltinių ir pačių tikrovės falsifikavimo, kaip parodo ir rinkinio vadas, man nėra tek sutikti. Tapat galima pasakyti ir apie 1962 m. išleistą IV šaltinio tomą, iš kurio vėl tematyti kaip Lietuvos «liaudis» nepriklausomybės metais tik streikus ruoš, nes nuolatiniame skurde gyvenusi ir jokioje srityje jokio gerbėvio iki 1940 m. nepasiekusi. (Vis dar trūksta II šaltinio tomo nuo 1861 iki 1917 m).

Ryškindami klasiškov, kuri sakmiai paliudyt praeityje aštrius socialinius santykius, vadinamieji tarybiniai istorikai Lietuvoje vienu atžvilgiu yra atlik ir naudingas darbas. 1959 Akademinės Istorijos Instituto išleido K. Jablonskio rėpingai paruoštus 98 Lietuvos kio ir socialiniams santykiams tirti naudingus dokumentus. Jie apima 1576-1680 m. laikotarpį. Rinkinys yra vadinamas *Lietuvos valstieiai ir miesteliai su dvarų valdytojais*¹⁹⁹. Dokumentai buvo daugiausia paimti iš trijų Lietuvoje svarbiausių istorijos rankraščių saugojimo viet, būtent: iš Centrinio valstybinio archyvo Vilniuje, iš Moksl Akademinės ir Vilniaus universiteto bibliotekų rankraščių skyrių. Yra gana charakteringa, kad ir tokiems pripažintiems tarybiniais istorikams kaip K. Jablonskis nebuvo leista prieiti prie didžiosios Lietuvos kunigaikštijos valstybinės kanceliarijos archyvo, vadinamos *Lietuvos Metrikos* Maskvoje. Tad Jablonskis skundžiasi²⁰⁰, jog «šitas fondas dar labai nepilnai tepanaudotas».

Valstieiai ir miesteliai su didžiojo kunigaikščio dvaru, tenut ir valsčiai valdytojais yra išdėstyti valak reformos revi-

¹⁹⁶ P. Pakarklio par pintoje lotynišk tekst vertim dalyje yra daug netikslumų. Gal slaviškieji tekstai yra tiksliau išversti.

¹⁹⁷ Lietuvos T. S. R. Istorijos Šaltiniai, It., 15 psl. (F. B. S. D. 1, 2, 4).

¹⁹⁸ *Lietuvos T. S. R. Istorijos Šaltiniai*, III tomas. *Lietuvos darbo žmonių kova dėl tarybų valdžios 1917-1919 metais*. Redakcinė kolegija: A. Gaigalaitis, K. Jablonskis, J. Žiugžda (vyriausias, redaktorius). Vilnius 1958 (Lietuvos T. S. R. Moksl Akademinė, Istorijos Institutas).

¹⁹⁹ *Lietuvos valstieiai ir miesteliai su dvarų valdytojais*. Dokumentų rinkinys, I dalis, XVI-XVII amžiai, sudarė K. Jablonskis. Lietuvos Moksl Akademinė (Istorijos Institutas). Vilnius 1959 (367 psl.).

²⁰⁰ *Lietuvos valstieiai ir miesteliai su dvarų valdytojais*, ten pat, I t., 6 psl.

zori ir komisori aktuose ir j sprendimuose. Dalis gin pateko bajor teism , t. y. pilies ir žem s teism knygas. Daugiau j yra išlik asesori teismo sprendimuose, kurie buvo rašomi Lietuvos Metrik knygas²⁰¹.

II tomas, kuris pasirod 1961 m. ir buvo sp tas prieš mirt K. Jablonskio suredaguoti²⁰², duoda daugiausia asesori ir referendori teism dokumentus (1701-1798 m.). Istorikai R. Jasas ir J. Orda j surinko 18 amžiui 184, kuri dauguma iki šiol buvo nežinomi. Patys šaltini tekstai, be abejon s, yra lietuvi kult ros istorijai visokeriopu atžvilgiu naudingi. Ir iš *Akty Vilenskoj Komissiji* vairiuose tomuose paskelbt dvar inventori²⁰³, kaip ir iš kit 17-18 amži šaltini , buvo žinoma sunki — iš vis labiau blog janti — Lietuvos valstie i pad tis. Mažinant, ar suskaldant j pa i dirbamosios žem s plot , buvo didinamas laž dien ir kit prievoli skai ius. Dažnai valstie iui savo žemei dirbti tepalikdavo švent dien , paaugli — jo vaik — ir moter darbas. Tai buvo žinoma ir anks iau. Šit dviej tom medžiaga vairiu atžvilgiu iki šiol paskelbt medžiag papildo, ir jiedu, be abejon s, yra autentiškus versm s tyrin ti socialiniams santykiams didžiosios Lietuvos kunigaikštijos etnografin se žem se.

Šitie du tomai yra pats žymiausias tarybini istorik leidinys *Magni Ducatus Lithuaniae* kiniams bei socialiniams santykiams tyrin ti. Gaila tik autoriai, kurie parod r pes io, kai sudar pla ias akt turinio santraukas ir išsamias rodykles, v l nu jo tendencijos keliu. Veltui ia ieškosime bažnytini ar vienuolyn inventori . Net perd m vienašališki 19 amžiaus galo rusofilai ir Lietuvos rusifikatoriai, kuriems r p jo parodyti tariam Lietuvos rusiškum ir sta iatikyb s ženklus joje, yra išspausdin eil bažnytini inventori , savo turiniu gana svarbi Lietuvos kult ros istorijai. Okupuotosios Lietuvos istorikai težinojo tik vien mat — atrank pagal klasi kovos š k. Ar gali girininkas duoti piln , integral vaizd apie miško medžius, jeigu jis tik pal žusius, išvirtusius, ar kirm li pagrauztus medžius teatrinks ? Toji subjektyvi ir vienašališka šaltini atranka, kai tiek daug nepaskelbt ir iki šiol nenaudot inventori paliekama nerespektuoti, reiškia tik žalojimus mokslo vardu.

²⁰¹ Ten pat.

²⁰² *Lietuvos valstie i ir miestel n gin ai su dvar valdytojais*. Dokument rinkinys, II dalis, XVIII amžius, Surinko R. Jasas ir J. Orda. Spaudai pareng R. Jasas. Redagavo Lietuvos T. S. R. M. A. akademikas K. Jablonskis. Lietuvos T. S. R. Moksl Akademija (Istorijos Institutas), Vilnius 1961 (592 psl.).

²⁰³ *Akty izdavajemyje Vilenskoju archeografi eskoju Komissijeju*, XXV t., Vilnius 1898; XXXV t., Vilnius 1910; XXXVIII t., Vilnius 1914.

Pagal bendrą iš Maskvos nurodomą tendenciją, ir okupuotoje Lietuvoje, ar tai žvelgsime šaltini atranką, ar platesnius tyrimus jį bei straipsnius, vis labiau rodoma dmesio ne bendrajam kultūros ir politikos vystymuisi, jau nekalbant apie Bažnyčios istoriją, bet labiausiai kiniams ir socialiniams santykiams, valstiečių klei, amatui (cechams). Ta kryptimi kreipiamas šaltinių leidimas. Ta kryptimi labiau vedami ir tyrimai. Toje srityje daug reiškiasi ukrainiečių istorikas Dimitras Pochilevi²⁰⁴, Lvovo (Lvivo) universiteto profesorius. Jis dav naujų tyrimų apie Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos, t.y. didžiosios Lietuvos kunigaikštijos plotą, kaimo kinius santykius. Labiausiai jis domė josi iki šiol žemės katastrofą (žemės rėšavimu ir mokesiais), jos rentą, duodamas apie agrarinius santykius šešius svarbesnius darbus²⁰⁵. Šiuo metu D. Pochilevi laikomas geriausiu Lietuvos ir Gudijos praeities kini santykių žinovu. Lenkijoje (Poznanėje) toje srityje produktyviai reiškiasi Jurgis (Jerzy) Ochmanski, o okupuotoje Lietuvoje žymūs dav K. Jablonskis (+ 1961). Šiuo metu minėtini J. Jurginis, V. Merkys, P. Dundulienė, D. Būtėnas ir kiti²⁰⁶. Naujai paskelbti šaltiniai, naujos studijos, pirmiausia medžiaginga J. Jurginio disertacija (Baudžiavos sigalimas Lietuvoje, 1962) ir eilė straipsnių duoda progos nevaržomoje moksliniu atžvilgiu laisvėje gyvenantiems istorikams sėsti prie tpa naujų versmė ir duoti naujų objektyvių tyrimų, kurie nieko bendra neturės su tarybini istorik darbams obligatoriškai privaloma linija.

Ne pripuolamas reiškinys, bet raudonosios okupacijos slygomis yra reikšmingas faktas Lietuvoje, jog su prof. K. Jablonskio vardu

²⁰⁴ Žr. Z. I [Ivinskis], *Pochilevi Dimitr, Lietuvi Enciklopedija*, XXIII (1961), 178 psl.

²⁰⁵ D. Pochilevi, *Dviženije jeodaVnoj zemel'noj renty v Vel. Kniažestve Litovskom v X V-X VI vv., Istoriskije Zapiski*, 31 t., 1950; *Perevod gosudarstvennyh Krest'jan V I. Kniaž Litovskogo s otrabotocnoj renty na dienežnuju* (ten pat, 37, 1951); *Zemleustrojstvo i zemel'nyj kadastr v Belorusi i Litve v XVI-XVII vv., Materijaly po istorii zemledelija v 8. S. R.*, 11., 1952. *Iz istorii agrarnych otnošenij v Velik. Kniažestve Litovskom v XVI-XVII vv., Sbornik Istorii Akademiji Nauk 8. S. R.*, «Srednije veka», VI t., 1955. *Krest'jane slugi v Litve i Zapadnoj Belorusii v XVI-XVII v., Naukavi Zapiski Lvivskogo Deržavnogo Universitetu imeni Iv. Franka*, XXXVI t., šeria istorij na, vypusk 5, 1955. *Krest'jane Belorusii i Litvy v XVI-XVIII vv.*, 1957 (182 psl. su žemė), Apie Lietuvos valstiečių D. Pochilevi darė kolektyviniuose veikaluose: *Historia Polski ir Oerki istoriji S. 8. S. R.*, IV ir V t. (duota fakt iš etnografinės Lietuvos). Apie D. Pochilevi iš darbus žr. *Kwartaln. Historyczny*, 65 t., 1 nr., 1958, 331 psl. ir *Roczniki Historyczne*, XXV t., 1 s s., 1959, 192-198 psl.

²⁰⁶ Žr. Z. Ivinskis, *kiniai ir socialiniai santykiai, didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje*, II dalyje (L. K. M. Akademijos Metraštis).

surišti šaltini leidiniai, išskyrus Lietuvos T.S.R. šaltini III tom , turi pastovesn s mokslin s vert s negu daugelio kit tenyšk i istorik ar jos m g j darbai. Tai galima pasakyti ir apie K. Jablonskio redakcijoje paruošt ir Gud Mokslo Akademijos Minske 1960 m. išleisti I Lietuvos Statut ²⁰⁷. K. Jablonskis, gav s tik perži r ti Minske ruošiam I Lietuvos Statut , rado tiek daug netobulybi , klaiding aiškinim ir neistorišk svarstym , jog m si iš pagrind jau spaustuv n siun iam manuskript taisyti. Jis pasidar savaime ir tikroju redaktoriumi. Tikrai garb velioniu!

10. K. Jablonskis prid jo savo rank ir prie dar vieno rinkinio. Lietuvu kult ros istorijai ir ypa Mažosios Lietuvos praei iai tirti yra svarbus leidinys, kuriam Povilas Pakarklis dav pradži , o K. Jablonskis galutinai prieš pat savo mirt užbaig redaguoti. Tai 1960 m. išleistas *Pr sijos valdžios Gromatos, pagraudenimai ir apsakymai Lietuviams valstie iams* ²⁰⁸. Reikia pažym ti, jog P. Pakarklis jau prieš II pasaulin kar parod ypatingo susidom jimo Mažosios Lietuvos praei iai. Ant tos temos j užved jo ir daugelio m s mokytojas, didelis Lietuvos istorijos myl tojas šviesios atminties kan. A. Alekna (+ 1930), duodamas jam 1926 m. ruden seminarin darb iš Mažosios Lietuvos praeities. Didelis teisyb s ieškotojas ir idealistas Pakarklis negal jo pak sti aiškios vokie i tendencijos. Savo dide liame uolume ta iau «pertemp » mokslin styg . Bet Pakarklis, kurio fanatizmas prieš popiežius ir Bažny i taip tendencingai kyšo iš daugelio jo straipsni , broši r ir knyg , Mažosios Lietuvos praei iai tyrin ti po II pasaulinio karo vykd nauding užsimojim . Jei neskaityti v liau musius reikštis Livonijos ir Pr s ordino istorijoje R. Varakausko ²⁰⁹ ir Br. Dundulio²¹⁰, P. Pakarklis buvo pirmasis, kuris skub jo po karo Rytpr si , ypa Karaliau iaus, bibliotekas. Ten jis prisirankiojo vertingos lietuviškos medžiagos. Dal jos jis

²⁰⁷ *Statut Velikogo Kniažestva Litovskogo. Pod redakcijej akademika A. N. Litovskoj S. S. B. K. J. Jablonskis A. Akademija Nauk Belorusskoj S. S. R. (Otdel pravovyh nauk). Minskas 1960 (252 psl. — Yra V.I. Pi etos vadas ir K. Jablonskio duotas žodynas — komentarai).*

²⁰⁸ *Pr sijos Valdžios Gromatos, Pagraudenimai ir Apsakymai Lietuvos Valstie iams.* Lietuvos T. S. R. Moksl Akademija (Istorijos Institutas). Sudar P. Pakarklis, redagavo K. Jablonskis. Vilnius 1960 (reikšmingas yra K. Jablonskio vadas. Pasinaudodama P. Pakarklio santraukomis, anotacijas paruoš P. Žastautait). Plg. K. Forstreuter, *Über den Druck der litauischen Mandate im 18. Jh., Zeitschr. f. slavische Philologie*, 20 t., 1950, 393-399 psl.

²⁰⁹ Žr. bibliogr. pried : *Valstyb s pradžia, kovos su ordinu ir santykiai su lenkais*, 582 psl.

²¹⁰ Žr. bibliogr. pried : *Žalgiris ir Lietuvos santykiai su ordinu Vytauto laikais*, 5 85 psl.

išspausdino anksčiau poroje savo darbą²¹¹. Svarbiausia — jis surankiojo originalius Prūsijos valdžios spausdinius Mažosios Lietuvos gyventojams. Šitame stambiam (in 4°) tome patys lietuviški tekstai, apimantys 1578-1831 metų laikotarpį, yra duoti per 552 psl. gerose fotografijose (Viso leidinio yra 668 psl.).

11. Tiek trumpai gal jome galima pasakyti apie okupuotoje Lietuvoje išleistus jos praeiviai šaltinius, kuriais reikia mums susidomėti ir juos atitinkamai panaudoti. Šitoje pat vietoje reikia paminėti du giminingus leidinius, 1963 m. išleistus Akademijos Centrinės Bibliotekos Vilniuje. Šio ir vietovi istorijai svarbūs yra inventoriai. 1537-1861 m. laikotarpiui yra išleista 1432 inventorijų katalogas²¹². Duodant kiekvieno inventoriaus pavadinimą jo originalo kalba ir jo trumputį aprašymą su bibliotekos signatūra, yra palengvintas paties originalo panaudojimas, juo labiau, kad duotos trys rėšios rodyklės. 16 amžiui yra 134 inventoriai, 17 amžiui 237. Kadangi, išskyrus porą retų atvejų, šie minimieji inventoriai nespausdinti, kad ir trumpi jų aprašymai (kartais minima daug vietovardžių²¹³), turi savo vertę.

Kiek skirtinga technika tas pats VI. Abromavičius ir toji pati redakcinė kolegija (S. Brašiškis, J. Galvydis, A. Ivaškevičius) paruošė ir antrąją Centrinės bibliotekos leidinį²¹⁴. Kadangi šie paminėti fondai, ypač vad. « asmenų fondai » skaičius gana didelis (80), jų aprašymai yra paprastai bendresnio pobūdžio. Gaila, kad net pergamentus skyrius (jame ir Vilniaus kapitulos fondo pergamentai)²¹⁵, nėra tiksliau aprašyti, kaip tikruose rankraščių kataloguose paprastai daroma. Asmenų fonde yra daugelio žymių nepriklausomybės laikų veikėjų asmeniškai archyvai, kai kurie jų gana dideli, pavyzdžiui, Petro Leono fonde minimi 2345 vienetai²¹⁶; Povilo Pakarklio fonde (1380 vienetai) — daug medžiagos apie Mažąją Lietuvą. Šie pateko ir istoriko Igno Jonyno fondas (676 vienetai)²¹⁷. Vertingi yra S du-

²¹¹ P. Pakarklis, *Kryžiuo i valstybės santvarkos bruožai*, Lietuvos T. S. R. Moksl. Akademija (Lietuvos istorijos institutas), Kaunas 1948. P. Pakarklis, *Nauji Lietuvos vakarinės dalies feodaliniai santykių dokumentai*, Lietuvos T. S. R. Moksl. Akademijos Darbai, serija A, 1 t., 1955, 99-132 psl.

²¹² *Feodaliniai žemės valdymo Lietuvoje inventorijų aprašymai*, Vilnius (Lietuvos T. S. R. Moksl. Akademija, Centrinė biblioteka) 1963, 557 psl., 43 inventorijų faksimilės.

²¹³ Ten pat, 35-38 psl.

²¹⁴ *Rankraščių rinkiniai. Lietuvos T. S. R. Moksl. Akademijos Centrinės bibliotekos XI-XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga*, Vilnius 1963, 292 psl., 34 iliustr.

²¹⁵ Ten pat, 26-27 psl.

²¹⁶ Ten pat, 174 psl.

²¹⁷ Ten pat, 182 (Pakarklis), 164 psl. (Jonynas).

vos tyrin tojo Jono Reitelai io, Liudviko R zos rinkiniai²¹⁸. Tik tos medžiagos aprašai tur t b ti žymiai tikslesni.

12. Iš Tarybini istorik istoriografini darb du šaltinius lie i rašiniai užsitarnauja trumpo pamin jimo. Vladimiras T. Pašuto, kuris iš Lietuvos 13 amžiaus per paskutin dešimtmet iš vis rus istorik daugiausia priraš ²¹⁹. Okupuotoje Lietuvoje ypa m s praeities m g jai daug d mesio parod jo stambiam darbui apie Lietuvos valstyb s susidarym ²²⁰. V. Pašuto samprotauja, jog jau 13 amž. antroje pus je Vaišvilko Mindaugai io dvaro vienuolis es s buv s paraš s lietuvišk metraš t , kuris ap m s Mindaugo, Vaišvilko ir Traidenio laikus. Nors šis svarbus šaltinis dingio, jo ištraukos pateko Ipatijaus (Volinijos) metraš t . Tuo b du b t galima išaiškinti, kod l Ipatijaus metraštyje tiek daug žini apie Lietuv , surišt su vairi kunig (kunigaikš iu) vardais. Su šitokia V. Pašuto prielaida sutiko ir j savo keliu par m Lietuvos 13 amž. istorijos žinovas Henrikas Lowmianski²²¹. Šitokiu b du tad ikišiolinis samprotavimas, kad pa ioje Lietuvoje istoriografija tik Vytauto laikais teprasid jo, yra taisytinas. Nors pirmasis Lietuvoje rašytas šaltinis ir dingio (Ipatijaus kronikoje tepanaudotas), ta iau jis yra ženklas, kad istoriografija Lietuvos valstyb je yra visu šimtme iu su viršum anks iau prasid jusi. Atrodo, n ra vilties, kad b t galima rekonstruoti pirmuosius dingusius Lietuvos analus, kaip yra, pavyzdžiui, atstatyta *Troickaja letopis*, ar Ronnenburgo annalai ²²².

Vertas d mesio yra dar kitas dalykas. Išaiškintas yra taip vadinamos Bychovco kronikos arba pla iausios Lietuvos metraš io redakcijos ²²³ klausimas. Pagaliau, remiantis patikimais rodymais, yra išgelb tas tos Bychovco kronikos autentiškumas ir, žinoma, kartu

²¹⁸ Ten pat, 188-191 psl.

²¹⁹ Žr. Z. I[vinskis], *Pašuto Vladimir Terentievi , Lietuvi Enciklopedija*, XXII (1960), 146 psl.

²²⁰ V. T. Pašuto, *Obrazovanije litovskogo gosudarstva*, Akademija Nauk S. S. S. R. (Institut Istorii), Maskva 1959, 532 psl., 2 spalv. žem lapiai (labai gausi bibliogr., kurioj sužym ta daug lietuvi autori). Iš Kauno ir Vilniaus at jo žinios, kad ten lietuviai ši knyg greitai išpirk , nes joje senoji Lietuvos valstyb , palyginti, geriau negu pas kitus tarybinius istorikus nagrin jama. Samprotavimai apie lietuvišk kronik iš 13 amžiaus antros pus s 38-42 psl.

²²¹ H. Lowmianski, *Uwagi o genezie panstwa liteviskiego, Przegl d Historyczny*, 1961, 1 nr., Varšuva, 127-146 psl.

²²² Juos pagal M. Strykowski kronikos ištraukas atstat E. Strehlke, *Scr. rer. Pruss.* II t., 1863.

²²³ Žr. *Bychovco kronika, Lietuvi Enciklopedija*, II (1954), 487 psl. ia teigiama : « atrodo tikra, kad ir t B[ychovco] K[ronik], kaip ir daug kit tariam j senov s istorijos paminkl pats Narbutas sufalsifikavo » (Ign. Jonyno mintis).

Lietuvos istoriko ir jos praeities didžiojo myl tojo Teodoro Narbuto garb ²²⁴. Gana ilgai kritiškoje istorijos literat roje buvo teigiama ²²⁵, jog pla ausia Lietuvos metraš io redakcija (iš 16 amž.) težinoma 17 amž. nuoraše, esanti iš tikr j T. Narbuto sufabrikuota. Vadovaujant K. Jablonskiui tarybinis istorikas R. Šal ga²²⁶ ta iau, remdamasis vairi amžinink laiškais, 1959 m. yra galutinai rod s, jog T. Narbutas tikrai 1834 m. min t metraš io tekst gavo iš Volkovisko pavieto dvarininko Aleksandro Bychovco. Tad daugeliu m s , kurie ta kronika nepasitik jo, reikia žinoti, jog ji yra autentiškas istorijos šaltinis. Šitas konstatavimas ta iau joku b du nereiškia, kad visa tai, kas toje kronikoje rašoma, yra tiesa, kad tais v - lybais 16 amž. teigimais apie žil j Lietuvos praeiti galima pasitik ti ²²⁷. T ra tik rodyta, kad Bychovco kronika n ra paties T. Narbuto fabrikatas, o jo tikrai iš Bychovco gautas manuskriptas. Reik t dar kritiško tyrin tojo, kuris Bychovco kronik lygindamas su Motiejaus Strykowski kronika, *która przedtym nigdy swiatla niewidziala* ²²⁸, atskirt tiesos gr dus nuo fantazijos pel ²²⁹. By-

²²⁴ Plg 2. I[vinskis], *Narbutas Teodoras, Lietuvi Enciklopedija*, XIX (1959), 532-535 psl. Žr. P. Reklaitis, *Keturi Vilniaus katedros paveiksłai. Klaidinga T. Narbuto rekonstrukcija prieš 100 met , Aida*, 1956, 1 nr., 15-22 psl.; Z. I[vinskis], *Kiburg Konrad, Lietuvi Enciklopedija*, XI (1957), 438-440 psl.; (?), *Metraš iai*, ten pat, XVIII, (1959) 307-310 psl.

²²⁵ 1926 m. ir tokis senosios Lietuvos istorijos autoritetas, kaip K. Chodynckis teig , jog Bychovco kronik es s sufalsifikav s pats Narbutas (*Ate-neum Wilenskie*, III t., 401 psl.). Bet greitai jis pri jo išvad , jog toji kronika yra autentiška (ten pat, IV t., 53, 416 psl.). Daugumas Lietuvos istorik , prof. Ignu Jonynu pradendant, t kronik laik falsifikatu. Tik prof. I. Lappo buvo priešingos nuomon s.

²²⁶ R. Šal ga, *Bychovco kronika, Lietuvos T. S. R. Moksl Akademijos Darbai*, serija A, 1 (6) t., 1959, 149-154 psl. Reikia apgailestauti, kad R. Šal ga dabar, pasidar s žurnalistini straipsni ir raudonai nudažytos turistin s literat ros gamintoju, paliko tikrosios istorijos sriti.

²²⁷ Klaidingai šit mano teigim suprato kun. dr. K. Matulaitis, M. I. C., kuris *Drauge ir Tautos Praeityje* (I t., 4 s s., 1963), duodamas kronikos pradžios lietuvišk vertim , ži r jo pa i Bychovco kronik , kaip tikrai patikim šaltini.

²²⁸ Pirmieji žodžiai iš M. Strykovskio kronikos titulinio lapo 1582 met laidos. Plg. J. Matusas, *Strykowski Maciej, Lietuvi Enciklopedija*, XXIX (1963), 42-44 psl. Geru keliu Lietuvos metraš i analiz s srityje buvo prad j s eiti A. J. Tichomirov, *O sostave zapadno-russkich, tak nazyvajemych litovskich letopisej, Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosvė enija*, 335 t. 1901, 1-37, 70-120 psl. Plg. M. Ju as, *Lietuvos didžiosios Kunigaikštijos metraš tis, Lietuvos T. S. R. Moksl Akademijos Darbai*, 2 (3) t., 1957, 111-120 psl.

²²⁹ Po kritiškos, net saky iau — hiperkritiškos istorik bangos, kuri Lietuvos metrašiais senajai Lietuvos praei iai tirti beveik visai nesinaudojo (tai galima pasakyti apie abi Lietuvos istorik generacijas Lietuvoje), J. Puzyna (žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXIV, 1961, 290) buvo pirmasis, kuris

chovco kronik reikia atsižvelgti tyrin jant 15 ir 16 amž. pradži . Su Bychovco kronikos paniekinimu aukštai kritiškumo v liav iš - lusiems istorikams bus atsitik panašiai, kaip su pr s ir vokie i ordino istorik per d m kritiškų nusistatymu link žinomo kronisto Simano Grunau ²³⁰. Pats kritiškas kronikos leid jas M. Perlbaoh vade kronist išvadino falsifikatorium ir vienuoliu-melagiu (*Lugenmonch*). Savo disertacijoje Karaliau iuje Jonas Y as iš dalies band atstatyti jo garb ²³¹. Dabar jau ir tokie ordino istorijos autoritetai, kaip dr. K. Forstreuter'is pripaž sta, kad vis tik Grunau kronika n ra paniekinama, ja, kaip šaltiniu, reikia dom tis. Klaidinga ta iau b t manyti, kad visa tai, k šis kronistas ten rašo apie sen j pr s diev trejyb (Perk n , Patrimp , Pikol), apie Pr ten ²³² ir Vaidevut ir kitus žilos senov s dalykus, yra jau imtini gryna versme. Grunau kronika teduoda vert d mesio dalyk tik žymiai v lesniems laikams.

13. Šit paskubomis padaryt šaltini apžvalg , kuri pavirto beveik inventorišku bei bibliografiniu išskai iavimu, nor iau užbaigti pora pastab apie por šaltini m s tremtyje. Neminint gausi *Lietuvi Enciklopedijos* straipsni , kuriuos yra paraš Romoje gyven bendradarbiai ²³⁸, naudodamiesi J zuit centriniu archyvu, Vatikano fondais, Propagandos Kongregacijos ir kitais archyvais, reikia pamin ti išspausdintus šaltini priedus prie Pašiaus s j zuit kolegijos istorijos ²⁸⁴. Pirm j lietuvišk knyg istorijai Didžiojoje Lietuvoje gana reikšming fakt duoda dešimtis j zuit laišk iš 1575-1595 m.²³⁵, be kuri iki šiol nebuvo galima išaiškinti kai kuri paslap i , surišt su M. Daukšos Katekizmo pasirodymu ²³⁶. Tai tik nedideli pavyzdžiai

eil je savo tyrin jim rimtai r m si Lietuvos metraš iu. Šiek tiek rim iau t ilgai kritišk istorik perdaug suniekind šaltini yra paži r j s ir H. Paszkiewicz savo stambiose studijose lenk ir angl kalba.

²³⁰ Žr. *Grunau Simanas, Lietuvi Enciklopedija*, VII (1956), 528 psl.

²³¹ J. Y as, *Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto reikalai*, Kaunas 1922 (atsp. iš *Švietimo Darbo*, 1922, 2-6 nr).

²³² Plg. Z. I[vinskis], *Prutenis, Lietuvi Enciklopedija*, XXXIV (1961), 170 psl. Vcl. Bir žiška, *Sen j lietuvišk knyg istorija*, Chicaga 1953, 11., 39-52 psl. (Tariamasis lietuvi senov s raštas ir jo ieškojimas).

²³³ Kun. V. Gidži nas, O. F. M., Z. Ivinskis, kun. P. Jatulis, kun. R. Krasauskas, kun. A. Liuima, S. J., kun. St. Matulis, M. I. C., kun. P. Rabikauskas, S. J., kun. J. Vaišnora, M. I. C.

²³⁴ P. Rabikauskas, *18-jo amžiaus Lietuvos bruožai. Iš Pašiaus s J zuit kolegijos metraš i , Tautos Praeitis*, 11., 3 s s., 1961, 345-391 psl.

²³⁵ Z. Ivinskis, *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Bücher, Commentationes Balticae*, I t., Bonna 1954, 27-67 psl. (laiškai 57-67 psl.).

²³⁶ Šitais j zuit laiškais, be kitko, pla iai pasinaudojo medžiagingoje ir apdairioje monografijoje Jur gis Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963 (197, 201, 203, 236, 242 psl.).

tos vertingos medžiagos, kuri, susidarius palankesn ms mokslinio darbo s lygoms, tur t b ti paskelbta iš an Lietuvos istorijai taip reikšming archyv . D l panaši kli i yra iki šiol užsit s s ir stambaus tomo katalikišk j *Magni Ducatus Lituaniae* vyskupijai reliacij išspausdinimas, kuriomis spaudai parengtuose nuorašuose jau ne vienas autorius yra pasinaudoj s.

Šitoji apžvalga parodo, kad vairiuose kraštuose pokar s metais yra pasirod verting šaltini rinkini , kurie reikšmingai papildo ikišiolinius žinomus kodeksus, *monument* , *scriptores* — rinkinius. Neapžvelg me ia pa i naujausi šaltini , kurie lie ia Klaip dos at mim , II pasaulinio karo genez , jo eig ir padarinius. T šaltini serij ir tom , iš kuri reikia atsirinkti Lietuv lie ian ius faktus, yra tiek daug, kad sudaryt jau visai atskir apžvalg ²³⁷, kuri pareikalaut atskiro straipsnio. Šaltiniu tai naujausiai istorijai turi tarnauti ir J.A.V. 83 kongreso steigto komiteto komunist agresijai tirti (jo pirmininku buvo Ch. Kersten) surinkta svarbi medžiaga apie Pabaltijo valstybes (Lietuv lie ia trys tomeliai). Nepriklausomyb s ir ankstyvesni dešimtme i laikotarpiui svarbus šaltinis yra žymi j veik j atsiminimai, kuri per paskutin dešimtmet irgi yra stambi knyg pasirod ²³⁸. Bandyti vertinti juos visus kaip istorijos šaltin , reikšt atskirai kalb ti apie memuar vert naujausiai Lietuvos istorijai. Prie vis šit trij paskutini klausim autorius dar tikisi tur si s progos sugr sti.

IV. Kai kurios Lietuvos istorijos problemos, pal iestos pokar iniuose tyrin jimuose

Paskutinio dvidešimtme io studijose ir straipsniuose Lietuvos praeit lie ian i klausim yra tikrai gausu. Ar tai žvelgsime priešistorinius laikus, ar Mindaugo, Gedimino, Vytauto, Kazimiero laikotarp , vis rasime nauj tyrin jim . Netr ksta j reformacijos laikotarpiui, 17-18 amžiui, tautinio atgimimo dešimtme iams, nepriklausomos Lietuvos valstyb s pradžiai ir jos sutemoms.

Tik bibliografin je dalyje tegalime nurodyti kai kuriuos darbus priešistorijos srityje, kur gana produktyviai reišk si Marija Gimbutien , duodama studij ir angl kalba. Pa ioje Lietuvoje buvo vykdomi vidurinio ir naujojo geležies amžiaus piliakalni kasin jimai,

²³⁷ Pirmai orientacijai apie tuos vairius šaltini rinkinius žr. Alexander Dallin, *Deutsche Herrschaft in Russland 1941-1945*, Düsseldorf 1958 (versta iš angl kalbos) (domiai lie iama ir Lietuva).

²³⁸ ia turiu galvoje K. Griniaus, St. Raštikio, Myk. Biržiškos, St. Kairio, K. Bielinio, K. Žuko, R. Skipio ir kit atsiminimus.

Gedimino kalno ir kit Vilniaus pili tyrin jimai. Apie tai, žinoma, laisvajame pasaulyje tegalima tik tiek pasakyti, kiek duomen paskelbta, kurie daugumoje yra randami 14 s siuvini Vilniaus Moksl Akademijos darb . Tokiu pat b du patiriame apie vairi istorini - kult rini bei meno paminkl tyrin jimus, j konservavimo duomenis²³⁹.

Žingsnis pirmyn yra padarytas taip pat senosios lietuvi religijos srityje. Tame bare nauj išvad pri jo (pavyzdžiui, dievyb s, dievai) Upsaloje (Švedijoje) latvis H. Biezais. Jis yra tiksliau apibr ž s pagoni dievo s vok . Pasilikdami ta iau siauresn se temos ribose, turime kreipti žvilgsn pirmiausia iki šiol daug galvos kio k lusi problem s duvius arba jotvingius. Šitam klausimui daugiausia atsid jo lenkai, ypa proistorikas J. Antoniewicz'ius su savo mokiniais. Visi tos r šies tyrin jimai, j duomens ir apskritai visa gausi bibliografija apie s duvius yra skelbiama žurnale *Rocznik Białostocki*, kurio IV t. (1963) k tik pasirod su domiais straipsniais iš S duvos ir Lietuvos istorijos.

Dar 1940-1941 m. Vilniaus (Batoro) universiteto prof. Stanislovas Zaj czkowski dviejuose straipsniuose²⁴⁰ pagrindinai yra išd s t s apie jotvingius savo ilgo tyrin jimo rezultatus. Juos jis pla iau ir dar labiau pagr sdamas yra pakartoj s po 12-13 met lenkiškai²⁴¹. Išsamiai tuo klausimu užsi m A. Kaminski²⁴², kuris apie s duvius (jotvingius), ypa apie j ekonominius ir visuomeninius santykius, surinko daug žini . Jis dav ir j žem s priešistorin bibliografij²⁴³. Tad apie pat s duvi (jotvingiu) vard , j krašto ribas, politinius

²³⁹ *Valstybin s Lietuvos Architekt ros Paminkl Apsaugos Inspekcijos Metraštis*, I t., Vilnius 1958 (114 psl. in folio, 10 darbu) ; II t., Vilnius 1960, 155 psl. in folio, 10 darb Lietuvos architekt ros klausimai. Lietuvos T. S. R. Moksl Akademija (Statybos ir Architekt ros Institutas) Kaunas 1960 (346 psl., 14 straipsni). Kit okupuotosios Lietuvos tos r šies bibliografij (K. erbul no, P. Kulikausko, K. Meko, V. Merkio, A. Tautavi iaus ir kit darbus) tiksliai nurodo P. R klaitis, *Einführung in die Kunstgeschichtsforschung des Grossfürstentums Litauen*, Marburgas 1962.

²⁴⁰ St. Zaj czkowski, *Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais, Lietuvos Praeitis*, I t., 1940, 1 s s., 57-76 psl. ; *Jotvingi problema istoriografijoje*, 2 s s., 1941, 386-468 psl.

²⁴¹ St. Zaj czkowski, *O nazwach ludu Jad wingów, Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, XVIII t., 1952, 175-195 psl. ; St. Zaj czkowski, *Problem Ja wiazy w historiografii*, ten pat, XIX t., 1953, 7-56 psl.

²⁴² A. Kaminski, *Ja wiei. Terytorium, ludno , stosunki gospodareze i społeczne*, Lodz 1953 (207 psl.) ; A. Kaminski, *Z badan nad pograniczem polsko-rusko-ja wieskim w rejonie rzeki Sliny, Wiadomo ci Archeologiczne*, 23 t., 1956, Varšuva, 131-167 psl.

²⁴³ A. Kaminski, *Materiały do bibliografii archeologicznej Jacwieiy od I do XIII wieku, Materiały Starożytnie*, I t., 1956 Varšuva, 193-271 psl.

vidaus santykius, lygiai ir apie j išnaikinimo klausim , kai kurie neaiškumai yra išnarplioti.

Pradedant Dlugošu — per penkis amžius — iki pat 19 šimtme io buvo galvojama, kad jotvingiai ir s duviai esan ios dvi skirtingos gimin s. Kai Pr sijos istorikas Hennigas 1812 m. band rodin ti jotvingi ir s duvi tapatum , jo rodymai nedaug tepadar sp - džio. Dar ir dabar linkstama samprotauti, jog S duva tesanti tik Suvalkijos žem .

Bet jau, rodos, yra tikinamai išsiaiškinta, kad jotvingiai yra tie patys s duviai ²⁴⁴. Ordino šaltiniuose S duvos (Sudowia, Sudowen, Sudowinlant) ir s duvi (Sudovienses, Sudovini, Sudowin, Sudowitin ir t.t.) vardais vadinama žem ir jos gyventojai turi b ti identifikuojami su Jotvingiais (Iazvudite, Iazvizite, Iacuizite, Jazvindite ir t.t.). Rus metraš iuose jie paprastai buvo vadinami *Jatviazi*.

Chronologiškai s duvi ir jotvingi vardai niekada šaltiniuose nepasirod vienu laiku. O tai b t tikrai atsitik , jeigu jotvingiai ir s duviai b t reiš k dvi giminingas balt gentis, o ne vien t pa i gimin . Kad tie vardai 15 amž. pradžioje buvo virt sinonimais, be kitko, rodymu yra laikomas Zigmanto Liuksemburgie io Breslavo sprendimo (1420) teigimas *Suderlandt alias Jetven*. 1421 m. imperatorius teig didžiajam magistrui, jog s duvi ir jotvingi žem yra tas pats : *terram Sudorum et Iaeuitarum, quod idem est*.

Kaip teisingai St. Zaj czkowski iš k l , pavadant Jotvingos ar S duvos ribas reikia pirmiausia atsipalaiduoti nuo istoriografijos, atsiradusios anais laikais gin metu. S duvos sienos bus jusios nuo Bebro Luko upe, o nuo šios beveik statmenai jos trauk si tiesiai šiaur link Goldap s, o iš ia link Vyšty io ežero. Daugiau neaiškum yra d l pietini sien , juo labiau, kad jos yra vairavusios. Iš 13 amžiaus duomen bandoma spr sti, jog S duvos žem t - s si šiaur nuo per balas tekan io Bebro aukštupio (Bebras, Narevo priuapis) iki Nemuno prie Gardino. Pirmykšt aiški s duvi (ar jotvingiu) riba yra buv s Narevas. Net pietus nuo Narevo prie kairiojo jo priuapio Slinos yra j p dsak . Pagal 13 amž. kronikas jotvingiai buvo nustumti šiaur nuo Bebro.

Miglotesn s išeina Lietuvos istorijos problemos istorini ir priešistorini amži s vartoje. Po poros dešimt met H. Paszkiewicz savo stambioje knygoje *The Origin of Russia* (1955) pakartojo tai, k jis jau apdairiai buvo teig s 1932 m. I tome *Jagiellonowie a Moskwa*²⁴⁵. Yra duomen spr sti, jog dar prieš Mindaug , kai dar lie-

²⁴⁴ Suglaustus duomenis žr. A. S[al ys] ir Z. I[vinskis], *S duviai, Lietuvi Enciklopedija*, XXIX (1963), 114-125 psl.

²⁴⁵ H. Paszkiewicz, *The Origin of Russia*, 1955, 195-196 psl. ir *Jagiellonowie a Moskwa* I t., 1932, 40-41 psl.

tuvi tautai negr s jokis išorinis priešas, ir kaimynyst je dar nebuvo vokie i ordino Livonijoje (nekalbant apie Pr sus), — Lietuvos valstybei buvo duota gera pradžia. Eil smulkis kunigaikštij , koki daug buvo etnografin je Lietuvoje (Aukštai iuose ir Žemai- iuose), dar 12 amžiaus gale tur jo b ti apjungta stambesn vald vieno kunigo rankose ²⁴⁶.

1. *Kai kas iš lietuvi tautos senov s, jos etnografini ir kult rini santyki iki 13 amžiaus pradžios.*

- Antoniewicz J., *Wyniki dotychczasowych badan starozytnego osadnictwa ja- wieskiego w dorzeczu Czarnej Hanczy. Wiadomości Archeologiczne*, 25 t., Varšuva 1958, 1-19 psl.
- Antoniewicz J., *Polskie badania archeologiczne nad Baltami (1945-1957), Rocznik Olsztyński*, I t., 1958, 295-317 psl.
- Antoniewicz J., *Prusowie we wczesnym éredniowieczu i zarys ich kultury materialnej. Szkice z dziejów Pomorza*, I t., Varšuva 1958, 121-159 psl.
- Antoniewicz J., *The mysterious Sudovian people. Archeology*, II t., 3 s s., 1958.
- Antoniewicz J., *lady handln Slowian z Baltami we wczesnym redniow, Rocznik Olszty ski*, III t., 1960, 9-20 psi.
- Antoniewicz J., *The Sudovians*. Baltstog 1962 (gausi bibliogr.).
- Biezais H., *Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen*, atsp. iš *Aro*, Uppsala 1953, 65-128 psl.
- Biezais H., *Die Hauptgöttinnen der alten Letten*, Uppsala 1955.
- Biezais H., *Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion*, Stockholm-Göteborg - Uppsala 1961 (pagrindin studija iš balt religijos srities).
- Gimbutien -Alseikait , M., *Die Bestattung in Litauen in der vorgeschicht- lichen Zeit*. Tübingenas 1946 (gausi bibliogr.).
- Gimbutas M., *The Prehistory of Eastern Europe*, 11. (*Mesolithic, Neolithic and Copper Ages Cultures in Russia and the Baltic area*), Cambridge, Mass., 1956.
- Gimbutas M., *Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art*, (American Folklore Society, Memoir Series, 49 t.), Philadelphia 1958.
- Gimbutas M., *The Balts*. 79 fotogr., 47 line drawings, 11 maps. (*Ancient peoples and places*, 33 t.), Londonas (Thames and Hudson) 1963, 256 psl. (naujaisi duomens apie balt ribas, kult r , religij ; gausiai panaudoti ikišioJiniai priešistoriniai kasin jimai ir Rusijoje, senajame balt plote).
- Jaskiewicz W. C., *A Study in Lithuanian Mythology. Jan Lasicki's Samo- gitian Cods*, atsp. iš *Studi Baltici*, IX t., Florencija 1952, 65-106 psl. (kritiškas tyrin jimas).
- Jasas R., *Kas buvo jotvingiai, Literat ra ir Menas*, 11 (697) nr., 1960.III.12 d. Plg. J. Pz., *S duva ir Jotvingiai, Naujienos* (2 dalis), 1963.IV.27 d., 662 nr.
- Kiparsky V., *Chronologie des relations slavo-baltiques et slavo-finnoises, Revue des études slaves*, 24 t., Paris 194:8, 29-47 psl.

²⁴⁶ Žr. pla iau Z. Ivinskis, *Pirmasis Lietuvos Karalius Mindaugas ir jo palikimas*, L. K. M. Akademijos Metraštis, I t., 1964.

- Kulikauskas P., Kulikauskien R., Tautavius A., *Lietuvos archeologijos bruožai*, Vilnius 1961 (nurodyta naujoji bibliogr. Lietuvoj).
- Lewicki P., *Baltyk w opisach autorów arabskich IX-X w. Przegląd Orientalistyczny*, 1 s s., Breslavas 1949.
- Lowmia ski H., *Dotychczasowy stan badan dziejów dawnych Prusów*, Olsztyn 1947.
- Lowmia ski H., *Stosunki polsko-pruskie za pierwszych Piastów*, *Przegląd Historyczny*, 41 t., 1950, 152-179 psl.
- Lowmia ski H., *Uwagi o wpływach słowiańskich na litowską terminologię kościelną*, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, 2., Varšuva 1957, 366-372 psl.
- Lowmia ski H., *W sprawie siedzib Ja vingów*, *Problemy*, 12 nr. 1960, Varšuva.
- Lowmia ski H., *Uwagi o genezie państwa litewskiego*, *Przegląd Historyczny*, 1961, 1 nr., 127-146 psl.
- Ochma ski, Jerzy, *Problematyka badan dziejów Litwy feudalnej we współczesnej historiografii Litewskiej (1945-1959)*, *Kwartalnik Historyczny*, 1960, 5 nr., 1165-1180 psl. (vertinti lietuvi istorik tyrin jimai su pla ia bibliografija, ypa senosios Lietuvos istorijos laikotarpiui).
- Ochma ski, J., *Uwagi o litewskim państwie wczesnofeudalnym*, *Roczniki Historyczne*, rocznik XXVII, 1961, 143-160 psl. (kritiškai apžvelgtos pokari n s tez s apie Lietuvos valstyb s pradži).
- Ochma ski, J., *Noms des terres lituaniennes au XIIIe siècle — Lituanie, Nalščany et Dziawolwa, Lingua Posnaniensis*, IX t., Poznan 1963, 169-174 psl. (domios naujos reueliacijos).
- Otr bski J., *Oramatyka j zyka litewskiego*, I t., Varšuva 1958 (Lietuvos var do etimologija).
- Puzyna J., *Pocz tki państwa i dynastii litewskiej w świetle najnowszych badań*, *Nauka i Sztuka*, I t., 1947, 162-170 psl.
- Schmitt lein R., *Études sur la nationalité des Aestii*, I t., Baden-Baden 1948.
- Spekke A., *The ancient amber routes and the geographical discovery of the eastern Baltic*, Stockholm 1957.
- Šturms E., *Die Alkstätten in Litauen (Contributions of Baltic University*, 3 nr.), Hamburgas 1946 (plg. svarbi papildom A. Mažiulio recenzij , *Aida*, 1948, 10 nr., 34-36 psl.).
- Šturms E., *Der ostseebaltische Bernsteinhandel in der vorgeschichtlichen Zeit*, *Commentationes Balticae*, I t., 1954, 167-205 psl.
- Šturms E., *Die baltisch-slamschen Beziehungen in vorgeschichtlicher Zeit*, *Festschrift : In Honorem Endzelim*, Chicaga 1960, 149-155 psl.
- Tautavius A. Z., *Vostocnolitovskije kurgany, Trudy Pribaltijskoj Objedinennoj Kompleksnoj Ekspedicii*, I t., Maskva 1959.
- Wi niewski J., *W sprawie badan nad pograniczem Jacwiezy*, *Przegląd Historyczny*, 48 t. 1952, 319-326 psl.
- Wi odarski B., *Rywalizacja o ziemie pruskiej w polowie XIII wieku*, *Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu*, 1958, 1-76 psl. (Tuo pa iu klau simu šis autorius raš *Zapiski Towarz. Nauk. w Toruniu*, 1950, 5-21 ir *Sprawozdania Towarz. Nauk. w Toruniu*, 1956, 8 nr. 67-70 psl.).

Pats lietuvi tautos suvienijimas vien valstyb yra sulauk s stipri kontroversini aiškinim . Ryškiai išsiskyr H. Lowmia ski'o, M. Helimann'o, H. Paszkiewicz'iaus ir V. T. Pašuto tez s. Atskira

b t tema jas plaiau išd styti. Pas rus ir lenk (Lenkijoje pasilikusius) istorikus šituo atžvilgiu simaišo dar naujas elementas, b tent, marksistinis istorijos aiškinimas, kuris ir Lenkijoje po 1948 m., su labai mažomis išimtimis, galutinai užvald lenk istoriografij . Pavyzdžiui, net H. Łowmia ski, kuris tiek produktyviai yra pasireišks Lietuvos istorijos srityje, neišliko nepaliestas naujosios tendencijos. Tai parodo ir du stamb s Lenkijos istorijos tomai (keturiuose dalyse), apim iki 1864 m. Pats redaktorius H. Łowmia ski paliet Lietuvos valstyb 14 amžiuje ir jos kinius-visuomeninius pagrindus ²⁴⁷, sutikdamas, kad Lietuva buvo, palyginti, tirštai gyvenama ir stov jo tvirtai ekonomiškai. Tod l ji s kmingai gal jusi atremti kryžiuo i puolimus. Bet Lietuvos veržimasis Rytus susilpnin s jos karin paj gum . Tik unija su Lenkija esanti galinusi — jau sujungtomis j gomis — veikti prieš , kryžiuo ius ²⁴⁸. Vokie i ryt Europos istorijos moksle yra kitokios tez s. Ekspansija rytus esanti davusi j g kovai prieš ordin (K. Forstreuter). Šitai min iai pritaria H. Paszkiewicz'ius. Žymi kontrastini tezi esama ir d l paties Mindaugo. Kai kuriuos klausimus esu atskirai išd st s (žr. L.K.M.A. *Metraš io*, I t.). N ra dar galutino atsakymo d l paskutini j keli Mindaugo donacini dokument tikrumo, sostin s vietos. Pagaliau dar gin ijamasi d l jo apostazijos. Rodos, visi ia žemiau nurodytoje bibliografijoje sužym ti autoriai rodin ja, kad Mindaugas es s atkrit s nuo krikš ionyb s.

Nebe naujas dalykas Lietuvos istorijoje yra tez laikyti Traiden Gedimino seneliu. Išeidamas su naujomis reveliacijomis toje srityje, J. Puzyna kritišk istorik tarpe yra susilauk s pašaipos, ypa , kai Gedimino gimin m kildinti iš kažkokio Godvino, ar šio s naus, kuris es s Lietuv atkeliav s iš Anglijos, iš karaliaus Etelredo dvaro ²⁴⁹. Paties Gedimino laišk klausimas susilauk v l naujos kontroversijos. Kai rygietis Herbert Spliet'as band iš naujo rodin ti j tikrum , atsiliepi senas Gedimino laišk tyrin tojas

²⁴⁷ *Historia Polski*, I t., *do roku 1764. Cz I: do połowy XV w. Pod redakcj Henryka Łowmia skiego*, Varšuva 1957, 562-565 psl. Plg. H. Łowmia ski, *Zagadnienie unii polsko-litewskiej. Pierwsza konferencja metodologiczna historykoiv polskich*, I t., Varšuva 1953, 403-407 psl.

²⁴⁸ *Historia Polski*, I t., 1 s s., o. c., 562-565 psl. H. Łowmia ski, *Zagadnienie unii*, o. c., 403 psl. Mainco universiteto prof. G. Rhode savo stambioje knygoje (*Die Ostgrenze Polens*, I t., 1955) m plaiai aiškinti, jog 1385 m. lietuvi ir lenk suart jimui kryžiuo i pavojaus vaidmuo tebuv s antraeilis. Recenzuodamas G. Rhode's knyg (*Kwart. Histor.*, 1957, 2 nr., 138 psl.) H. Łowmia ski aštriai kritikavo šit tez .

²⁴⁹ J. Puzyna, *Pocz tki pa stwa i dynastii litewskiej w wietle najnowszych bada , Nauka i Sztuka*, VI t., 1947, 162-170 psl. Apie Etelred žr. *Lietuvi Enciklopedija*, VI (1955), 76 psl.

K. Forstreuter, kuriam vėl atskiroje knygutėje Spliet atsakė. Tame ginče lietuviai nedalyvavo, nors abu autoriai citavo jo darbus. Atrodo, kad J. Jakšto teigė, jog tie laišškai yra Vilniaus dvaro ir rygieji artimo bendradarbiavimo vaisius, gaus daugiau pripažinimo ir pas kitus istorikus.

Aukščiau esančių tempimų pasiekusios kovos su ordinu sudarė to šimtmečio svarbiausius epizodus. Iš visų jį gaudanti tauta priešinosi ordino klaidingai pastatytam *krikštijimui*, kuris buvo išvirtęs mondeniškos dvasios nuotaikingas *Litauerreisen*, primenantis 19 amžiaus princ dramblių medžiokles Indijoje. Dramatiškomis kovomis gaus laikotarpis arčiau pažinti ir jį tiksliau iširti yra Lietuvos istoriko pareiga. Du lietuviai istorikai toje srityje turi nuopelną, kai dar nepriklausomoje Lietuvoje išspausdino savo studijas apie Gediminą (dr. Juozas Jakštas) ir Kęstutį (dr. Antanas Kušinskas).

Apie vokiečių ordiną yra, apskritai, po 1945 m. daug rašyta visokiais atžvilgiais, bet kovos su lietuviais tebelaukia savo tyrimo. Kęstutis Baltin davė apie *Litauerreisen*, yra tik vienas epizodas tos didelės irtemptos kovos, kurioje lietuviai nepalaužė.

Paprastai mūsų suosemama gštama atitinkamais epizodais, vykiais ar asmenimis susidomėti, kai ateina kokie jubiliejai, reikšmingos sukaktys. Taip buvo Lietuvoje (Vytauto mirties sukaktis 1430-1930, Saulės kautynės 1236-1936 ir t.t.), taip yra ir tremtyje. Po Mindaugo krikšto sukakties (1251-1951), jo mirties (1263-1963) minėjimo ir kitų svarbių sukakties, visai nepastebėti yra prajūs svarbus Vilniaus vyskupijos krikšto faktas — 1387 m., nuo kurio 1957 m. jau praėjo 670, 1962 m. — 675 m. Nors mūsų naujoji koncepcija Lietuvai laikyti jau pakrikštyta nuo 1251 m., yra domė, tačiau gyvenimo praktikoje prie pagonių Kernavės, Naugarduko ir Vilniaus valdovų, respektiviai didžiųjų kunigaikščių, kaimynuose ir Europos Vakaruose visuotinai Lietuva iki oficialaus Jogailos ir Vytauto krikšto metų buvo laikoma rytų «saracnų» žeme. Tokiu kraštu Lietuvai iki 1387 m. laik ir Romos kurija ir visi Vakarų Europos kraštai. Gaila, kad toje srityje nėra pasirodę reikšmingi nauji darbai.

2. Lietuva nuo Mindaugo iki 14 amžiaus galo, santykiai su lenkais ir Lietuvos krikštas.

Backus Oswald, *The problem of unity in the Polish-Lithuanian state*, *Slavic Review*, 22 t., 3 nr. (September), 1963, 411-455 psl. (diskusinis straipsnis, prie kurio savo nuomonės pasakė O. Halecki (ten pat, 432-441 psl.) ir J. Jakštas (ten pat, 442-449 psl.), gale seka Backus' atsakymas (ten pat, 450-455 psl.).

(Baltin Ingrid, *Zur Oeschichte der sogenannten Litauerreisen des Deutschen Ordens*, Gottingenas 1960. — Diplomatinis darbas mašinraštyje; ruošiamas iš to paties srities disertacija).

- Beumann Helmut, (leid jas) 15 straipsni rinkinys: *Heidenmission und Kreuzzugsgedanke in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters*, Bad Homburg 1963 (Reihe: *Wege der Forschung*, 7).
- Deveik J., *The Lithuanian diarchies. The Slavonic and East European Review*, 28 t., 71 nr., 1950, 392-450 psl.
- Długopolski E., *Władysław Lokietek na tle swoich czasów* Breslavas 1951 (plati bibliogr., santykiai su Gediminu).
- Eckert W., *Die kurische Landschaft Ceclis. Untersuchungen des Kampfes um Südkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen*, *Altpr. Forschungen*, 20 t., 1943, 6-84 psl.
- Ehrlich L., *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*, Varšuva 1954.
- Forstreuter K., *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, Köln-Graz 1962 (ia dar priedui perspausdinta: *Kauen — eine deutsche Stadtgründung; die Bekehrung des Litauerkönigs Gedimin*, iš *Jahrbuch d. Albertus Universität Königsberg i. Pr.*, VI t., 1955).
- Forstreuter K., *Zur Geschichte des Christburger Friedens von 1249*, *Zeitschr. f. Ostforschung*, 12 Jg., Heft 2, 1962, 295-302 psl.; ten ir kiti Forstreuterio darbai apie Prūsus; plg. toliau H. Patze's darb.
- Gens'iors'kij A. I., *Redakcii galicko-volinskogo litopisu*, Naukovi Zapiski Institutu Suspil'nieh Nauk Akad. Nauk Ukrain'skoj R. S. P., IV t., 2 nr., Kijevas 1957, 68-82 psl.
- Gidžinas V., *De fratribus minoribus in Lithuania*, Roma 1950 (disertacija).
- Gidžinas V., *The Introduction of Christianity into Lithuania*, atsp. iš *Lituanus*, 1957, 4 (13) Nr.
- Hein M., *Die Verleihung Litauens an den Deutschen Orden durch den Kaiser Ludwig der Bayern im Jahre 1337*, *Altpreussische Forschungen*, 191., 1942, 36-54 psl.
- Hellmann Manfred, *Das Lettenland im Mittelalter*, Münsteris-Kölnas 1954.
- Hellmann M., *Zu den Anfängen des litauischen Reiches*, *Jahrbücher für Osteuropa*, IV t., 2 s s., Münchenas 1956, 159-165 psl. (plg. V. Pašuto tezes, kurios ia kritikuojamos).
- Hellmann M., *Die geschichtliche Bedeutung des Orossfürstentums Litauen*, *Saeculum* IX t., 1 s s., 1958, 87-112 psl.
- Hellmann M., *Neue Arbeiten zur Geschichte des Deutschen Ordens*, *Historisches Jahrbuch*, 74 t., 1955, 201-213 psl.
- Hellmann M., *Über die Grundlagen und die Entstehung des Ordensstaates in Preussen*, *Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft*, 31 t., 1962, 108-126 psl. (autorius gana kritiškai vertina ordin, kuris Prūsose ir kovoje prieš lietuvius savo tiesioginio uždavinio — krikštijimo neatlikęs).
- Hubatsch Walter, *Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*. Göttingenas-Frankfurtas-Berlynas 1954 (*Quellensammlung zur Kulturgeschichte*, 5). (Svarbi šaltini atranka, platus vadas ir gausi bibliogr.).
- Hubatsch W., *Sammelbericht Ost- und Westpreussen (1953-1956)*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 93 Jg. 1957, 560-573 psl.; *Sammelbericht Ost- und Westpreussen (1956-1958)*, ten pat, 94 Jg., 1958, 427-436 psl. (Šitos bibliogr. apžvalgos lie ia ir Lietuv.).
- Jakštas J., *Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegung des 14. Jllis. Die Nachrichten Philipps de Mezieres über die baltischen Gebiete*, Bonna 1959 (atsp. iš *Commentationes Balticae*, VI-VII t.). Vokie i istorik gana teigiamai vertinama studija, m suose beveik nepasteb ta
- Jasas R., *Didysis prūsų sukilimas (1260-1274)*, Vilnius 1959.

- (Juška Ant., *Le relazioni d'1 re Mindaugas con la Chiesa Cattolica*. (Dissertatio ad Lauream in Facultate Historiae Eccl. Pontificia Universitas Gregoriana) Roma 1948, XX-210 psl. ir 2 žem l., mašinraštis).
- Kaczmarczyk Z., *Kazimierz Wielki*, Varšuva 1948.
- Koppen H., *Die Anfänge der Verwendung von Chiffren im diplomatischen Schriftwechsel des Deutschen Ordens. Preussenland und Deutscher Orden*. Festschrift K. Forstreuter zum 60. Geburtstag (*Ostdeutsche Beiträge d. Göttinger Arbeitskreises*, IX t.), Göttingenas 1958.
- Kuczynski St. M., *Rozbiór krytyczny roku 1385 «Dziejow Polski» Jana Długosza*, *Studia Ūródloznawcze*, III t., Poznan 1958.
- Lampe K., *Die europäische Bedeutung des Deutschen Ordens*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 88 Jg., 1951.
- Lowmia ski H., *Z zagadnien spornych spoleczenstwa litewskiego w wiekach irendnich*, *Przeł d'Historyczny*, 40 t., 1950, 96-127 psl.
- Lowmia ski H., *Agresja zakonu krzyziackiego na Litwie w wiekach XIII-XV*, *Przeł d'Historyczny*, 45 t., 2-3 s s., 1954, 338-371 psl. (domi apžvalga ordino kar , paremta Ūšaltiniai ir literat ra).
- Lowmia ski H., *Uwagi o genezie panstwa litewskiego*, *Przeł d'Historyczny* 1961, 1 Nr., 127-146 psl.
- Mortensen H., *Zum Landschaftsbild des mittelalterlichen Urwaldes im nord-östlichen Mitteleuropa* (= Lietuva), *Zeitschrift für Ostforschung*, 12 Jg., Heft 1, 1963, 97-99 psl. (domios pastabos apie dikr prie Nemuno), plg. Mortensen H. u. G., *Das historisch-geographische Kartenwerk Ost- und Westpreussen*, *Studien zur Geschichte des Preussenlandes* (Festschrift für Erich Keyser), 1963, 90-96 psl.; plg. Mortenseno patiekt Lietuvos ir ordino žemi spalvot žem lap apie 1400 m., *Zeitschr. f. Ostforschung*, 1961, 2-3 nr. (Lietuvos plotui ten reikalingos vairios korekt ros).
- Ochma ski J., *Najdawniejsze przywileje Jagielly i Witolda dla biskupstwa wile skiego z lat 1387-1395*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Historia 5, Poznan 1961.
- Pakarklis P., *Lietuvi kova prieš kalaviju ius*, Panev žys 1945.
- Pakarklis P., *Kryžiui i valstyb s santvarkos bruožai*, Kaunas 1948 (autorius neapykanta ordinui ir popiežiui stipriai sužalajo ši medžiaging knyg).
- Pašuoto V.T., *O erki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi*, Maskva 1950 (pla iai apie Danieliaus ir Mindaugo santykius).
- Pašuoto V. T., *O voznikovenii Litovskogo gosudarstva*, *Izvestija Akad. Nauk S. S. S. R.*, serija istor. i filosof., IX t., 1 nr., 1952, 29-49 psl. (plg. M. Hellmanno kritik).
- Pašuoto V. T., *Obrazovanie litovskogo gosudarstva*, Maskva 1959. (Rec. T. Wasilewski, *Rocznik Bialostocki*, III t., 1962, 489-493 psl. ; iš lietuvi rec. žr. J. Dainauskas, *Lituanus*, IX t., 2 nr., 1963, 68-70 psl.).
- Patze Hans, *Der Frieden von Christburg vom Jahre 1249*, *Jahrbücher für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, VII t., 1958, 39-91 psl.; plg. kritiki Forstreuterio straipsn ta tema.
- Prioult A., *Un poete voyageur : Guillaume de Machaut et la « Reise » de Jean l'Aveugle, roi de Boheme en 1328-1329*, *Les Lettres Romanes*, IV t., 1 nr., 1950, 3-29 psl. (Iki šiol lietuvi nepanaudota studija autoriaus, kuris Vytauto Didžiojo universitete humanitarini moksl fakultete buvo d s t s pranc z literat r).
- Radlica J., *Królowa Jadwiga, Sacrum Poloniae Millennium*, IV t., Roma 1957.

- Silnicki T., *Arcebiskup Mikolaj Tr ba*, Varšuva 1954 (Lietuvos krikšto reikalavimų Romon ir šiaip jau vaidinimas).
- Spliet H., *Die Briefe Gedimins. Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt Riga*, Sinsheim 1953, 32 psl.
- Spliet H., *Eine Quellenkritische Übersicht zu den Gediminbriefen. (In Erwiderung auf Kurt Forstrevier's Forschungsergebnisse)*, Sinsheim 1959, 16 psl.
- Swiderska H., *Z dziejów stosunków angielsko krzyżackich XIII-XV wieku. Teki Historyczne*, X t., Londonas 1959.
- Tumler M., *Der Deutsche Orden*. Viena 1954 (labai gausi vairi taut bibliografija apie ordiną iki 1400 m. svarbus veikalas Lietuvos istorijai).
- Varakauskas R., *Vokiečių feodalinė agresija rytinėje Pabaltij ir lietuvių kovos su ja XIII a. I-mame ketvirtyje*, Vilniaus Pedagoginio Instituto Mokslo Darbai, III t. (istorija ir filosofija), Vilnius 1957, 5-31 psl.
- Varakauskas R., *Lietuvių kovos su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236-1263)*, Ten pat, IV t., 1958, 111-141 psl.
- Varakauskas R., *Ledo mūšis ties Karūva 1270* (Iš lietuvių kovos prieš Livonijos ordiną XIII amž.), Lietuvos Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Istorija IV t., 1962, 147-156 psl. (Karužas yra Estijos krante priešais Saaremaa-Özeli salą).
- Zajczkowski, St., *W sprawie badan nad dziejami stosunkow polsko-litewskich za Jagiellonow, Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Lowmianskiego*, Varšuva 1958, 199-217 psl.

R muose to d mesio, kuris pokariniais metais yra Vokietijoje rodomas ryt Europos istorijai, reikia paminėti vokiečių ordiną. Iš E. Wermke's vis reguliariai leidžiamos bibliografijos taisyklės yra matyti, kiek daug dabar rašoma apie kryžiuočius. Straipsniai ir studijos apie ordiną, kuris tiek daug svėrė Lietuvos istorijoje jos didįjį valdovų šimtmečiais yra gana gausu. Iki šiol taikiau nieko nebuvo specialaus apie ordino ir Lietuvos santykius, nieko nėra išspausdinta apie tas amžinai pasikartojančias *Litauerreisen*, apie karo žygius, kurie 14 amž. Lietuvai pavertė ištisą karo stovyklą. Vokietijoje yra parodyta specialaus d mesio didiesiems magistrams. Jau minėta H. Gersdorfo darbas apie did. magistrą K. Zöllneri von Rotenstein (1382-1390), kur bandoma ordino politinius nepasisekimus santykiuose su Lietuva labiausiai suvesti didžiojo magistro charakter. Šaltiniai leidžia ir ordino tyrinėtojas E. Weise palieti Vytauto gyvenimo galą amžinink Paul von Rusdorf (1422-1441). E. Murawski's tyrinėjimo Konrado von Erlichshauseno (1441-1449) laikus, kai ordinas Lietuvos horizonte m daug mažiau figuruoti. Lietuvos istorikui bus daug domesnės Wilhelmo Nöbel'io ir Karoliaus Aug. Luckerath'o disertacijos, kurias jiedu baigia pas prof. W. Hubatsch' Bonnoje. W. Nobel duoda daug naujos medžiagos ir naujų išvadų apie Mykolą Kūchmeister²⁵⁰, buvusį 1405-1409 ordino valdytoju

²⁵⁰ Senesn bibliogr. žr. Z. I[vinskis], *Lietuvių Enciklopedija*, XIII (1958) 265-266 psl.

(Voigt) Žemai iuose. Ir K. A. Luckerath, remdamasis Karaliau iaus archyvo medžiaga, nušvie ia Paul von Russdorfo ²⁵¹ gyvenim , piliesdamas santykius su Vytautu ir ypa su Švitrigaila. Reikia tik - tis, kad abu darbai greitai bus išspausdinti. Tada bus galima ia prietomis naujomis išvadomis ir Lietuvos istorijos mokslui pasinau - doti.

Apie pat ordin yra metama naujos šviesos. Atsisak nuo 19 amž. antros pus s paži ros ordino laikus, palik žinom j Heinricho Treitschke's poži r , dabar ne vienas vokie i istorik kritiškiau pa - ži ri ordin ir jo neatliktus misinius uždavinius. M. Hellmann's pastebi, kad ordino svarbiausias ir reikšmingiausias darbas, kur jis vykdo , tai buvo Pr s žem s už mimas ir jos kolonizacija (laim ji - mas vokie iams). Bet tai nebuvo ordino uždavinys, ir ne tam jis buvo Pr sus atsiustas (*Nachrichten der Giessener Hochschulgesell - schaft*, 31 t., 1962, 125-126 psl.).

Jeigu pirma vokie i ordinas buvo keliamas ir idealizuojamas net kaip misin institucija (taip dar dar ne senai net žym s vokie - i katalik Bažny ios istorikai), nekalbant apie jo vis pabr žiam didel kolonizacin kryžiuo i valstyb s veikl , tai šiandien, ypa santykiuose su pagoniška Lietuva, — nebebijoma ordino istorijoje ži r ti klaid . Jas viešai kelia ir tokio masto specialistai, kaip da - bartinis Karaliau iaus archyvo direktorius Gottingene, dr. K. For - streuter. Tos klaidos ordino politikoje pagr stai ži rimos jau nuo Mindaugo laik , kai už krikšt ir kar n neofitas valdovas tur jo atsilyginti stambiais žemi užrašais.

Deja, lietuviai istorikai per pokario metus, išskyrus okupuotoje Lietuvoje min t P. Pakarklio studij ir k tik premijuot (dar ne - spausdint) Martyno Anyso darb (*Senpr si gimini kovos su Vo - kie i Riteri Ordinu nuo 1230 ligi 1283*), nieko stambesnio naujai n ra dav . O ordinas tebelaukia vertintoj iš palikuoni tos tautos, iš kurios gyvo k no beveik per du šimtme ius vis buvo lašinamas kraujas.

1960 m. su jo 550 m. nuo žymiuj Žalgirio kautyni . Mažiau - siai apie jas raš vokie iai. Iš viso pokaryje nepasirod j n vieno žymesnio d mesio verto darbo ²⁵². Daugiausia Žalgiriu ir anuo va - dinamu *didžiuoju karu (Wielka wojna)* dom josi lenkai. Bet ir progii -

²⁵¹ Žr. Z. I[vinskis], Ten pat, XXVI (1961), 170-171 psl.

²⁵² E. Wermke (*Bibliographie d. Oeschichte von Ost- und Westpreussen 1957-1961*, Marburgas 1963, 38-44 psl.) sužym jo 1409-1411 m. karo laikotar - piui per dvejus metus, (kuriuos pateko ir jubiliejiniai leidiniai iš 1960) iš viso 92 leidinius ar straipsnius. Bet toji bibliografija su tr kumais : n ra O. Urbono knygos, J. Matuso ir kai kuri kit lietuvi ir kit taut autori straipsni .

nis lietuvi našas nebuvo mažas (K. Jurg la, O. Urbonas, J. Jakštas ir kiti). Lietuvi ir lenk teigimuose, kiek lie ia pa ias kautynes, yra dideli prieštaravim , nesuderinam tendencij . Kai šaltini tr kumai ir didel s spragos neleidžia išaiškinti « kaip iš tikr j yra buv » (*wie es eigentlich gewesen*, L. von Ranke), reikia dideli pa-stang stengtis b ti objektyviam ir išsilaikyti mokslin je aukštumoje. Pavyzdžiui, S. M. Kuczynski's, kuris iš viso iki šiol yra dav s stambiausi darb apie Žalgir ir vis an kar (1409-1411), taip stipriai k l ir akcentavo karaliaus Jogailos vaidmen pa i kautyni metu, kad Vytauto Didžiojo vaidmuo buvo visiškai suredukuotas. Jau vien d l tos perd tos tendencijos, kuri kritiškai šaltiniai iš tikro negali pateisinti, (Kuczyriski buvo pa i lenk kritikuojamas), lietuviams teko *ex opposito* mestis kit pus , surasti tikruosius Vytauto nuopelnus, išpl šiant didži j pergal , ir tuos nuopelnus ypatingai pabr žti. O istorin tiesa tegali b ti tik viena. Gaila, kad lietuviai, kuriems teko apie Žalgir rašyti, teatreip d mes tik min t Kuczynski'o darb , kai M. Biskup'as, W. Bortnowski, J. D browski ir kiti kai k nauja pasak , kas ir mums gal t b ti domu. Gaila taip pat, kad m suose neužtenkamai tebuvo atkreipta d mesio pulk. O. Urbono studij , kurioje yra originali min i . Iš gyvo patyrimo matome, kad tik tai kitiems istorikams iš m s mokslinio našo telieka žinoma, kas ir kongresin mis kalbomis parašoma. Kas rašyta lie-tuviškai, praskamba, deja, negirdomis. Tod l mes turime dvigub uždavin . Kas reikšmingesnio m s rašoma lietuviškai, turi b ti parodyta ir kitiems. Šitaip, pavyzdžiui, sužinojo svetimieji K. Jur-g los darb (*Tannenberg*). Iš jo S. Ekdahl patyr ir apie lietuvi pavartot «totorišk » taktik . Apie tai kitados jau per savo paskaitas kalb davo Lietuvos istorijos prof. Teologijos-Filosofijos fakultete, šviesios atminties kan. Antanas Alekna. S. Ekdahl paskelbtasis laiškas, kuris iš lietuvi spaudos jau žinomas, n ra dar galutinas ro-dymas, kad b t galima absoliu iai patvirtinti tos taktikos pavartojim . Nors šis laiškas anonimiškas, be tikslios datos, bet vis jau yra argumentas tai tezei. Reik t dar, žinoma, tiksliai ištirti, koku b du buvo vykdoma ana «totoriškoji» taktika — apsimestu b gimu stengtis suardyti prieš eiles. Yra, pavyzdžiui, samprotaujan i , kurie dedasi paž st kavalerijos puolim savybes, jog didele zovada sil kusį arkli staigiai es negalima pakreipti visai priešinga kryp-timi. Kaip mums J. Jakštas parod (*Tautos Praeitis*, I, t. 2 s s.) Dlugošo nepatikimum kaip šaltinio Žalgirio kautyni reikalų ²⁵³,

²⁵³ Tuo atžvilgiu labai didel s reikšm s turi nauja studija, kuria kiekvie-nam Žalgirio tyrin tojui b tinai reikia pasinaudoti, tai J. Dlugošo kronikos teksto pilnutin kritika. Vadovaujant J. D browski'ui, jo keturi mokiniai (St. Gaw da, K. Pieradzka, J. Radziszewska, K. Stachowska) atliko : *Roz-*

taip S. Ekdahl'io paskelbtasis laiškas iš nauja iškelia žymiai didesni lietuvi vaidmen Žalgirio kautyn se negu lenk ir kit krašt istorikai paprastai jiems skiria. Kiekvienu atveju reik t ne improvizuoto bet platesnio lietuviu tyrin jimo, paskelbto ir kokia svetima kalba, kur b t atsižvelgta visus žymesnius autorius, rašiusius apie Žalgir .

3. *Žalgiris ir Lietuvos santykiai su ordinu Vytauto laikais.*

- Bel ch, J., *J. Falkenberg*, atsp. iš *Sacrum Poloniae Millennium*, II t., Roma 1956 (lietuvi , lenk pastangoms Konstancoje svarbi studija).
- Biskup, Marian, *Z bada nad Wielk Wojn z Zakonem Krzyżackim, Kwartalnik Historyczny*, 66 t., 3 nr., 1959, 671-685 psl. (dom s šaltini priedai; naudota Karaliau iaus archyvas).
- Bortnowski, W., *Bitwa pod Grunwaldem*, Varšuva 1951.
- Chojnaccy, *Jadwiga i Wladyslaw, Materialy do bibliografii bitwy pod Grunwaldem, Rocznik Olszty ski*, III t., 1960, 324-349 psl. (Apie Žalgir nurodytos 457 bibliografin s pozicijos. Nuostabu, kad autoriai sužym jo ir menku ius 1910 m. lietuvi straipsnelius, o praleido dešimtimis v lesni lietuvi darb bei straipsni , pradedant žinom lietuvi istorik našu (1930 m.), baigiant originalia pulk. S. Zaskevi iaus studija (*Trif element reikime Tanenbergo kautyn se*, Kaunas 1930), kurios visai dabar nemin jo ir lietuviai autoriai tremtyje : žr. Z. Ivinskis, *Vytautas Didysis istorin je literat roje ir jo periodo bibliografija*, *Athenaeum*, Kaunas, I t., 2 nr., 1930, 190-212 psl. ; II t., 1 nr., 1931, 89-141 psl. ; iš ten sužym t apie Vytaut 907 bibliografini pozicij , Žalgirio kautyn ms nurodyta 103 darbai. Geros dalies t darb Chojnaccy visai nemini; plg. Kaczmarek.
- D browski, Jan, *Grunwald, Malopolskie Studia Historyczne*, III t., 1-2 s s., 1960, 5-13 psl.
- Daugirdait -Sruogien , V., *Žalgirio m šis. 550 met sukak iai atžym ti*, Bostonas, Mass., 1960 (*Keleivio* leidinys), 24 psl. ; plg. tos pa ios autor s : *The Battle of Gruenwald-Tannenberg, Litanus*, 1960, VI t., 3 nr., 121-123 psl.
- Dundulis, B., *Lietuvi kova d l Žemaitijos ir Užnemun s XV amž.*, Vilnius 1960, 322 psl. Tai yra santrauka penki platesni darb , spausdint *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbuose*: 1. *Žemai i sukilimai prieš ordin 1401 ir 1409*, VI t., 1955, 118-145 psl.; 2. *Imperatoriaus arbitro B. Makros misija Žemai i sien reikalui*, XX t., 1958, 127-149 psl. ; 3. *Kova prieš kryžiuo ius Konstanco bažnytiniame susirinkime*, XVIII t., 1958, 5-25 psl.; 4. *Apie Breslavo sprendim 1420 m.*, XXII t., 1960, 127-150 psl. ; 5. *Lietuvi s junga su husitais 1420-1422 m.*, XIII t., 1957, 59-83 psl.
- Ekdahl, Sven, *Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg, Zeitschrift f r Ostforschung*, 12 Jg., Heft, 1. 1963, 11-19 psl.
- bior krytyczny Annalium Jana Dlugosza z lat 1385-1444*, I t., Breslavas-Varšuva-Krokuva (Polska Akademia Nauk) 1961. Autoriai su dideliu moksliniu aparatu vertino kiekvien kronikos sakin . 1409-1411 m. karui paskirti šio darbo 81-136 psl. B t perplatu ia išd styti, kiek daug patais ir patikslinim prie Dluogošo kronikos padaryta.

- Garbacik, J., *Zygmunt Luksemburczyk wobec Wielkiej Wojny (1410-1411)*, *Malop. Studio. Histor.*, III t., 1-2 s s., 1960.
- Hal ecki, O., *Problems of the new monarchy: Jagello and Witold, 1400-1434*, (Chapter XI), *The Cambridge History of Poland* (iki 1696), 1950.
- Ivinskis, Z., *Žemai i klausimas ir Žalgirio kautyn s, Aidai*, 1960, 7 nr., 278-281 psl.; 8 nr., 323-328 psl.
- Jakšt as, J., *The Battle of Tannenberg 1410*, *Baltic Review*, 20 t., 1960, 18-37 psl. (Plg. to paties *Žalgirio m šis, Dirva*, 1960.VII.20- IX.16).
- Ju as, M., *Žalgirio m šis*, Vilnius 1959, 66 psl. (Palyginti, apdairiai parašytas, prieš kai kuri studij tendencijas pasisak s darbas, kur iki šiol neatkreipta d mesio).
- Jurg la, C. R., *Tannenberg* (Eglija-Grunwald) *15 July 1410*, New Yorkas 1961, 104 psl. (Plg. to paties autoriaus *1410.VII.15 d. m šis Eglijos giroje, Karys* 1960, 6 nr., 162-200 psl., daug domi iliustracij). *Kario*, 1960, 7 ir 8 nr. buvo duotos reikšmingesni Dluogošo kronikos viet (apie Žalgir) lietuviškos ištraukos.
- Kahl, F. D., *Die völkerrechtliche Lösung der Heidenfrage bei Paulus Vladimiri von Krakau († 1435) und ihre problemgeschichtliche Einordnung*, *Zeitschr. für Ostforschung*, 7. Jg., 1958, Heft 1. (Plg. J. Belch, *Pawel Wlodkowic jako historyk i jego wplyw na Dlugosza, Teki Historyczne*, X t., Londonas 1959).
- Kaczmarek, R., *Bibliograf ja Grunwaldu*, karo žurn. *Bellona*, XXVIII t., 7 s s., Lodz 1946. Plg. Chojnaccy.
- Kl imas, P., *Ghillebert de Lannoy in Medieval Lithuania*. New Yorkas 1945.
- Kuczy ski, M. St., *Wielka wojna z zakonem krzyzackim w latach 1409-1411*. Varšuva 21960 (1 leid. 1955), 622 psl. (daug bibliogr., iliustr., keli planai kautyni eigos ; gana tendencinga studija Vytauto nenaudai). Apie pirm j tos monografijos leidim pirmasis iš lietuvi kritišk ir sviri apžvalg dav plk. O. Urbonas (*Draugas*, 1958.XII.20 d. — šeštad. priedas).
- Kuczy ski, M. St., *Informacje tzw. latopisu Bychowca o « Wielkiej Wojnie » lat 1409-1411 (Uwagi krytyczne)*. *Rocznik Łódzki*, V (VII) t., 1961.
- Kuczy ski, M. St., *Kto dowadzil w bitwie pod Grunwaldem*, atsp. iš *Nauka i Sztuka*, V t., 1947.
- Kuczy ski, M. St., *Pierwszy traktat toru ski 1411 r.*, *Zapiski Tow. Nauk. w Toniniu*, XX t., 1954. (E. Wermke savo bibliogr. 41-42 psl. dar nurodo 6 kitus to autoriaus smulkesnius darbus iš Žalgirio kautyni laiko).
- Mal ecy ska, E., *Ze studiów nad hasłami narodowo ciowymi w źródłach doby husyckiej*, *Przegl d Historyczny*, 42 t., 1952.
- Orechov, A. M., *K. 550-letiju Grünvaldskoj bitvy*, *Voprosy Istoriji*, 1960, 10 nr. Tarybiniai istorikai V. D. Koroljuk, G. N. Karaev ir kiti yra taip pat raš progini straipsni (žr. Wermke, ten pat, 40-41 psl.), vis pabr ždami rus pulk vaidmen kautyn se.
- Pauliukonis, Pr., *Žalgirio m šis (1410. VII.15 - 1960. VII.15)*, *Draugas*, 1960.VII.9 d. — šeštad. priedas. (Visa kita lietuviška bibliografija r pestingai A. Ružaniece-Ružancovo sužym ta *Knyg Lentynoje*).
- Pieradzka, K., *Bitwa grunwaldzka w obcych relacjach kronikarskich*, *Malop. Studia Hist.*, III t., 1-2 s s., 1960.
- Šapoka, Ad., *Žalgiris, 1410-1960, Septintuosios Kanados Lietuvi Dienos Meistrastis*, Torontas (Kanada) 1960, 27-40 psl.
- Urbonas, O., *1410 metų karas su kryžiuoiais ir Žalgirio m šis*, Brooklynas, N. Y., 1960 (*Karioleidinys*), 94 psl., 5 spalv. schemas, daug iliustr.

(Gaila, kad autorius, d stydamas savo domius samprotavimus, savo pagrindini šaltini eil je nenurod nieko daugiau, kaip tik tai, kas iki 1887 m., t. y. prieš 70 met yra pasirod).

Weise, Erich, *Der rheinische Hochmeister Paul von Rusadorf (1422-1441) und das Widerstandsrecht der preussischen Stände, Jahrb. d. Köln. Geschichtsvereins*, 27 t., 1953, 1-41 psl.

Weise, E. : *Das Widerstandsrecht im Ordenslande Preussen und das mittelalterliche Europa*. Göttingenas 1955 (Veröffentl. d. Niedersächs. Archivverwaltung, 6).

Weise, E., *Der Heidenkampf des Deutschen Ordens, Zeitschrift für Ostforschung*, 1963, 3 s s., 420-473 psl.; 4 s s. 622-672 .psl.

Zarbski, J., *Gesta Sbignei jako element ewolucji w genezie Annalium Jana Dlugosza, Prace z dziejow Polski feudalnej*, Varšuva 1960.

Laikotarpiui po Vytauto mirties Lietuvos istorikai n ra dar parod užtenkamai d mesio. Išskyrus kun. J. Matuso darb apie Švitrigail (1938), nauj monografij neb ra pasirod . domu, kad ir apie reikšmingas Šventosios kautyne, palyginus su Žalgiriu, teprirašyta nuostabiai mažai. Gaila, kad iš viso nepasteb tas yra iki šiol m suose lik s J. Skrzypek darbas ²⁵⁴.

Nuo Švitrigailos laik labiausiai ryšk jo, kad *Magnus Ducatus Lithuaniae* buvo sud tin valstyb , kurioje nuo 15 amžiaus vidurio sta iatiki elementas m gauti daugiau teisi . Apie jo rol valstyb je ir apskritai apie katalik bei sta iatiki santykius Lietuvoje, yra du reikšmingi tyrin jimai. J. A. V. universiteto (Kansas) prof.

O. Backus išryškino vairius motyvus, kod l, ypa nuo Kazimiero valdymo paskutini j dešimtm e i , eil Lietuvos kilming j pasidav Maskvai. Horst Jablonowski (nuo 1959 m. ordinarinis prof. ryt Europos istorijai Bonnos universitete) šaltiniais gausiai paremtame darbe išryškino, kad sta iatikiškoji Lietuvos valstyb s dalis ir lietuviams pri mus krikšt bei su jus unijinius ryšius su Lenkija, d l ypatingo didžiosios Lietuvos kunigaikštijos charakterio, gal jo toliau savitai laikytis.

Atskirai reikia pažym ti Vlad. Pociechos ²⁵⁵ keturi tom studij apie karalien Bon . Jos III tomas yra skirtas tik Lietuvai. ia autorius, patiekdamas daug naujos medžiagos, išryškino Bonos ekonomin bei kult rin politik Lietuvoje. Jos santykiams ir gin ams su Lietuvos didikais, su Pr s hercogu Albrechtu (d l sien) ir visam jos užsimojimui savo rankas Lietuvoje suimti daug žemi , jose pravesti žem s reform , vidaus kolonizacij ir t.t., šis veikalas teikia daug fakt . Pociecha domiai pavaizduoja Bonos kov su Lie-

²⁵⁴ J. Skrzypek, *Bitwa nad Swi t (1435), Przegl d Historyczno-Wojskowy*, X t., 1938. Plg. S. Sužied lio r pestig straipsn *Šventosios kautyn s. Lietuvi Enciklopedija*, XXX (1964), 235-237 psl.

²⁵⁵ Žr. Lietuvi Enciklopedija, XXIII (1961), 178-179 psl.

tuvos magnatais, tikslu silpninti j ūtak . Kaip iš ia nurodomos bibliografijos matyti, yra nauj darb apie Jono IV ir Livonijos santykius, kur Lietuvai teko vaidinti svarbi rol ²⁵⁶.

4. *vair s didži j Lietuvos kunigaikštij lie i klausiniai nuo Vytauto mirties iki 17 amžiaus.*

- Bachtold, *Südwestrussland im Spätmittelalter*, Bazelis 1951 (gausi bibliografija).
 Backus, Oswald Prentiss, *Motives of West Russian nobles in desertin Lithuania for Moscow (1377-1514)*, University of Kansas Press, Lawrence 1957 (174 psl. ir 2 žem lapiai).
- Bazilevi, K. V., *Vnešnjaia politika russkogo centralizovannogo gosudarstva : vtoraja polovina XV v.*, Maskva 1950.
- Biskup, Marian, *Zagadnienie wažno ci i interpretacji traktatu Torunskiego 1466 r.*, *Kwartalnik Historyczny*, 1962, 2 nr., 295-334 psl.
 Chabanier, J., *Les Tatars Lithuaniens*, *Revue Historique de l'Armée*, 1960, 3 nr.
- Dbbowski, J., *L'Année 1444*, Krokva 1952.
- Donnebt, E., *Der livländische Ordensritterstaat und Russland. Der livländische Krieg und die baltische Frage in der europäischen Politik 1558-1583*, Berlinas 1963 (labai gausi šaltini ir literat ros bibliografija).
- Florovskij, A. V., *echi a vosto nyje slavjane*, II t., Praga 1947 (daug medžiagos apie Lietuv).
- Grekov, V. D. ir Jakobovskij A. J., *Zolataja Orda i ee padenije*, Maskva ²1950, (plati bibliografija; lenkiškas vertimas 1953 m. Varšuvoje: Zlot Orda i jej upadek).
- Halacki, O., *From Florence to Brest (1439-1596)*, atsp. iš *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958 (pagrindinis veikalas bažnytinei unijai nuo Vytauto laik).
- Halacki, O., *Spór o Warnencyzke, Teki Historyczne*, IX t., Londonas 1958 (su Vladislavo Jogailai io žuvimu 1444 m. prie Varnos glaudžiai rišasi tolimesnis didžiosios Lietuvos kunigaikštijos vystymasis).
- Jablonski, Horst, *Westrussland zwischen Wilna und Moskau. Die politische Stellung und die politischen Tendenzen der russischen Bevölkerung des Grossfürstentums Litauen im 15. Jh.*, (Photomechanischer Nachdruck), Leiden ²1961 (plg. M. Juorec. *Lietuvos Moksl Akademijos Darbai*, Serija A., 1 (4) t., 1958, 129-154 psl.).
- Juas, M., *Russkie letopisi XIV-XV vv. kak isto nik po istorii Litvy, Lietuvos Moksl Akademijos Darbai*, ser. A, 2 (5) t., 1958 ; rec. J. Ochmanski, *Studia źródłoznawcze*, IV t., Poznan 1959, 212-219 psl.
- Jurginis, J., *Zemledelie i technika selskogo chozjajstva Litvy v XIII-XV v.*, *Lietuvos Moksl Akademijos Darbai*, ser. A, 1 t., 1955, 57-74 psl. ; rec. A. Gieysztor, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1956, 3 nr., 585 psl.

²⁵⁶ Gaila, kad beveik visai nežinomi liko, tiesiog užsimet reikšmingi S. Sužiedlio trys darbai ta tema, išspausdinti Kaune žurnale *Athenaeum* (IV t., 1933 ; VII t., 2 s s., 1936 ; IX t., 1938). Jie yra, be kitko, paremti archyvine medžiaga (Rygos archyvu). Labai b t naudinga visa tai apjungti vien studij .

- Jurginis, J., *Valstie i bendruomen ir feodalin t vonija Lietuvoje XIII-XIV amž.*, *Liet. Moksl Akad. Darbai*, ser. A 1 (2) t., 1957, 51-67 psl.; rec. J. Ochma ski, *Kwartalnik Historyczny*, 1958, 3 nr., 917 psl.
- Jurginis, J., *Lietuvi šeima XIII-XIV amž., Iš Lietuviu kult ros istorijos*, I t., Vilnius 1958, 248-259 psl.; rec. J. Ochma ski, *Kwartalnik Historyczny*, 1959, 4 nr., 1306-1307 psl.
- Kamieniecki, W., *Spolecze stwo litewskie w XV wieku*, Varšuva 1947.
- Koroljuk, Vl ad. D., *Livonskaja vojna. Iz istorii vnešnej politiki russkogo centralizovannogo gosudarstva vo vtoroj polovine 16 veka*, Maskva 1954 (108 psl., 1 žem lapis).
- Mal'cev, V., *Bor'ba za Smolensk XV-XVII v.*, Smolensk 1949 (Kai Smolensk 1514 m. Maskva užgrob , per vis šimtmet nebuvo pastovios taikos).
- Papée, Frederyk, *Aleksander Jagiello czyk*, Krokua 1949, 120 psl.
- Pociecha, Wl., *Królowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, III t., Poznan 1958 (kiti trys tomai - I, II, IV su registeriu labiau lie ia Lenkij).
- Spul er, B., *Mittelalterliche Grenzen in Osteuropa*, I t. : *Die Grenze des Grossfürstentums Litauen im Südosten gegen Türken und Tataren*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Vit., 2-4 s s., 1941, 152-170 psl.
- Spul er, B., *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland, 1223-1502*, Leip-cigas 1943.
- Vernadsky, G., *The Mongols and Russia*, New Haven 1953.
- Wiel horski, Wl ad., *Polska a Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów*, Londonas 1947.
- Wiel horski, Wl., *Stosunki narodowo ciowe, wyznaniowe i j zykowe w W. Ks. Litewskim. Alma Mater Vilmensis (Dzieje Ziem W. Ks. Litewskiego. Cykl wykładów)*/Londonas 1953.
- Woj ciechowski, Zygmunt, *Zygmunt Stary (1506-1548)*, Varšuva 1946, 394 psl. (*Biblioteka Wiedzy o Polsce*, I t.).
- Wój cik, Z., *Traktat Andrczowski 1667 r. i jego geneza*, Varšuva 1959.
- Zutis, J., *K voprosu o Livonskoj politike Ivana IV*, *Izvestija Akademii Nauk S. S. S. R.*, Ser. istorii i filosofu, IX t., 2 nr., 1952, 133-143 psl.

Atskir pla i tem sudaro reformacijos šimtmetis, protestan-tizmo pradžia, jo vystymasis ir jo sunykimas Lietuvoje. vairiais atskirais klausimais užsi m žinomas lenk reformacijos tyrin tojas St. Kot'as, duodamas reikšming naš . Jis ištrauk naujos archyvin s medžiagos apie Vilniuje aktyviai pasireiškus niurnbergiet vokiet Georg Weigel, kurio n vardo dar J. Purickis savo medžia-gingoje disertacijoje nepamin jo ²⁵⁷. Ypatingo d mesio yra verta St. Kot'o tez , lie ianti sta iatikius kilminguosius. J didelis b rys buvo tap protestantais. Kai prasid jo ta iau katalikyb s restaura-cija, žymi j dalis sugr žo ne savo pirmykšt graik tik jim , bet virto katalikais. Tad St. Kot'as ži ri protestantizm , kaip svar-

257

J. Purycykis, *Die Glaubenspaltung in Litauen im 16. Jh. bis zur An-kunft der Jesuiten im Jahre 1569*. Dis. Friburge (Šveicarija) 1919.

b *okcidentalizacijos*, t. y. rytini Lietuvos valstyb s plot kilming j *suvakarietinio* faktori .

Lietuvos Bažny ios istorijos, ypa jos 16 ir 17 amžiaus klausimams pokario metais daug d mesio skyr patys lietuviai. Atsirado naujo, darbštaus ir r pestingo prieauglio iš tarpo pa i kunig , kurie, ir netur dami palanki s lyg moksliniam darbui, yra per paskutinius kebolik met daug nuveik ir vis dar tebeveikia. Kun. R. Krasauskas dav *Lietuvi Enciklopedijoje* ne tik daugyb straipsni iš Lietuvos vietovi bei miest istorijos, bet ten patiek , Vatikano archyvo medžiaga paremt originali straipsni iš Lietuvos Bažny ios istorijos ²⁵⁸, dav taip pat iki šiol nenaudota archyvine medžiaga paremt Lietuvos vyskup biografij ²⁵⁹. Be specialaus d mesio Lietuvos vyskup rebacijoms (j didel daugum kun. R. Krasauskas nuraš), atsid jo jis studijoms apie vysk. Jurg Tiškevi i , surinkdamas apie j daug ir archyvin s medžiagos. Panašiai kun. dr. Paulius Jatulis yra surink s daug archyvin s ir nežinomos medžiagos ne vien tik Vatikano ir Romos, bet ir kituose Italijos archyvuose (ypa Mantuvoje) apie veikl j kardinol Jurg Radvil , 16-17 amži s vartoje palikus Lietuvos Bažny ios istorijoje stiprius p dsakus ²⁶⁰. Ir popiežiškosios seminarijos Vilniuje tyrin tojui J. Poplatek'ui²⁶¹ nežinomos naujos medžiagos kun. dr. P. Jatulis surado Propagandos kongregacijos archyve ²⁶². Pirašydamas be to Lietuvi Enciklopedijon daug šaltiniais paremt straipsni iš lokalin s Lietuvos istorijos ir Vatikano archyvuose iš vairi fond nurašydamas daug medžiagos (ypa iš kanoniškojo vyskup skyrimo proceso fondo), kun. P. Jatulis dar daug ir kit šaltini padar

²⁵⁸ Pavyzdžiui žr. R. Krasausko, *Medininkai ir diecezija, Lietuvi Enciklopedija*, XVIII (1959), 92-96 psl. ; *Nuncijus* (nuncijai Lietuvoje), ten pat XX (1960), 480-483 psl. (gaila, kad šitas moksliniu atžvilgiu vertingas straipsnis redakcijoje buvo sutrumpintas); *Sinodas* (Lietuvoje), ten pat XXVII (1962), 483-485 psl. ir eil kit jo straipsni , kurie turi nesenstan ios vert s.

²⁵⁹ Žr., pavyzdžiui, R. Krasausko, *Stanislovas ir Leonas Kiškos, Lietuvi Enciklopedija*, XI (1957), 530-531 psl.; *Andrius B. Klungevi ius*, ten pat XII (1957), 139 psl.; *Jonas Dom. Lopacinskis*, ten pat XVI (1958), 434-436 psl.; *Mikalojus Pacas* (lietuviškai eiliao), ten pat, XXI (1960), 309-311 psl.; *Valerijonas Protasevi ius*, ten pat XXIV (1961), 110-111 psl. ir eil kit vyskupu.

²⁶⁰ Žr. P. J[at uxis], *Jurgis Radvilas, Lietuvi Enciklopedija*, XXIV (1961), 382-385 psl. Plg. P. Jatulis, *Kardinolo Jurgio Radvilo pirmoji kelion Italijon 1575, Aidai*, 1961, 4 nr.

²⁶¹ Žr. P. J[at ul is], *Jan Poplatek, Lietuvi Enciklopedija*, XXIII (1961), 294 psl.

²⁶² Plg. P. J[at ul is], *Popiežiaus seminarija Vilniuje*, ten pat XXIII (1961), 288-291 psl. (nurodyti svarb s šaltiniai).

moksliniam naudojimui prieinamus. Kan. dr. J. Bišnas, autorius dviejų disertacijų apie vysk. Valančių ir jo epochą, susidomėjo Vilniaus akademija, tam klausimui nušviesti panaudodamas ir Romos žuizit archyvą. Šviesiai vysk. Merkelio Giedraičio asmenybei ir jo reikšmingam veikimui taip pat buvo parodyta dmesio, surenkant apie jį Vatikano, Romos ir Karaliaučiaus archyvuose prieinamą medžiagą²⁶³.

Atskiriems Bažnyčios istorijos klausimams taip pat buvo parodyta daug dmesio. Kun. dr. J. Vaišnora, kuris per *Lietuvių Enciklopedijos* skiltis davė domi straipsnius ir Lietuvos Bažnyčios istorijos klausimais²⁶⁴, paruošė stambų veikalą apie Šven. Marijos garbinimą Lietuvoje.

Speciali dmesis Šiluvai ir ten garbinamai Šven. Marijai parodė kun. St. Yla, apie Šiluvą surinkdamas naujos ir gausios medžiagos²⁶⁵, labiausiai liečiančius vlesnius laikus.

Juizit kolegijoms, j veiklams bei rašytojams Lietuvoje specialiai atsidėjo kun. prof. Paulius Rabikauskas, S. J., paskelbdamas *Lietuvių Enciklopedijoje* svairi straipsnius, paremtus archyvine medžiaga²⁶⁶. Neskelbtą juizit archyvo (Romoje) medžiagą naudodamas *Lietuvių Enciklopedijoje* talkininkauja kun. prof. Antanas Liuima, S. J., duodamas apie Lietuvos juizitus ir ju kolegijas išsamius straipsnius²⁶⁷.

Šalia savo pastovaus bendradarbiavimo *Lietuvių Enciklopedijoje* Tvas dr. Viktoras Gidžinas²⁶⁸ iki šiol paskelbtais darbais išpranciškono istorijos Lietuvoje yra išvairius reikšmingus bar Lietuvos Bažnyčios istorijoje.

²⁶³ Žr. Z. Ivinskis, *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių svartoje, Aidai*, 1951, 3-7 nr.; 1953, 8-9 nr.; 1955, 9 nr.; 1956, 10 nr.; plg. iš to laikotarpio du darbus vokiškai *Commentationes Balticae*, I t., 1954.

²⁶⁴ Žr. J. V. Vaišnora, *Vysk. Antanas Karosas, Lietuvių Enciklopedija*, XI (1957), 81-83 psl.; *Maldaknyg* (lietuviška), ten pat XVII (1959), 173-174 psl.; *Rožinis* (Lietuvoje), ten pat XXVI (1961), 35-37 psl. ir eil. kitu.

²⁶⁵ St. Yla, *Šiluva, Lietuvių Enciklopedija*, XXIX (1963), 509-521 psl.
²⁶⁶ P. Rabikauskas, *Andrius Rudamina, Lietuvių Enciklopedija*, XXVI (1961), 54-56 psl.; *Konstantinas Sirvydas*, ten pat XXVII (1962), 507-519 psl. (žr. apie Sirvydą paties straipsnius *Aidai*, 1962); *Petras Skarga*, ten pat XXVIII (1963), 16-17 psl.; *Pranciškus Šrubauskis*, ten pat XXX (1964), 85-86 psl.

²⁶⁷ A. Liuima, *Kražių kolegija, Lietuvių Enciklopedija*, XIII (1958), 35-38 psl.; *Pašiaus* (juizit kolegija), ten pat XXII (1960), 129-131 psl. ir eil. kit (16-18 amž. 80 lietuvių juizit ir 9 kitatau, kuri veikla susijusi su Lietuvos juizit provincija, biografijos).

²⁶⁸ V. Gidžinas, *Jurgis Ambr. Pabrža, Lietuvių Enciklopedija*, XXI (1960), 303-304 psl.; *Pranciškoniai* (Lietuvoje) ten pat XXIII (1961), 423-425 psl.; *Rezurekcionistai*, ten pat XXV (1961), 206 psl. ir daug kit.

Naujausios Lietuvos Bažnyčios istorijos srityje daugiausia iki šiol dirbo kun. dr. Steponas Matulis, M. I. C. Šalia savo kruopšči darbu *Lietuvių Enciklopedijoje*²⁶⁹, jis domėjosi Lietuvos ir Vatikano santykiais²⁷⁰, o ypač atsidėjo Dievo Tarnu arkivyskupo Jurgio Matulaičio studijoms, duodamas porą svarbių mokslinių darbų, kuriems panaudojo šiaip jau iki šiol niekur neskelbtą ir nenaudotą svarbią Marijono archyvo Romoje medžiagą²⁷¹.

Specialiau buvo susidomėjęs vieninteliu lietuvių tautos formaliu šventuoju Kazimieru. Keturiolika prieš dešimt metų (1954) Z. Ivinskis, remdamasis vėlyviais Vatikano archyvo medžiagomis, buvo paskelbęs²⁷², vėliau aptiktoji medžiaga papildė bei patvirtino. Iš popiežiaus Leono X laikiną rašytinį Kazimiero kanonizacijos dokumentą, nes jį tada iš viso nebuvo duota. Ir pakartotinai rasti pastingos kun. prof. P. Rabikausko pastangomis²⁷³ toje srityje nieko naujo nebegalima surasti. Apie šv. Kazimiero kultūrą, kuriuo labiausiai 17 amžiuje rėmėsi jėzuitai, yra surasta daug naujos medžiagos amžinajam gyvenimui (P. Rabikauskas, Z. Ivinskis).

Geros valios istorikui, rodos, aiškūs turėtų būti šv. Kazimiero vadinamas tautybės klausimas. Jo senelis (Jogaila) ir tėtis (Kazimieras) buvo lietuviai, o motina habsburgaitė (vokietė, resppektyviai austrė). Tad kokią būdą šis jaunuolis galėjo virsti «lenku», kaip mes lenkai šiandien suprantame? Tad ginčytis dėl šv. Kazimiero tautybės, kaip jį yra iškilęs savo publicistikoje lenkai²⁷⁴, yra jau nebemokslinis ir bergėdžias klausimas. Krokuvoje gimusio ir ten lenko (Dlugošo) auklėto šv. Kazimiero vis tik jokia būdu negalima identifikuoti su šiandieniniu lenku jo tautybės atžvilgiu, bet istoriškai, žinoma, jis negalėjo būti tos tautinės sąmonės lietuvis, kuri apsprendžia mūsų šimtmečio lietuvius. Šiandieninio lenko ir lietuvių ilgą evoliuciją padariusias tautines «rubrikas» negalima sprausiti daugelio anksčiau šimtmečių veikėjų. Anksčiau amžinajam asmenų «tautybės» klausimas ne šiandieniniais kriterijais, bet iš ano paties laiko

²⁶⁹ St. Matulis, *Pranciškus Karevičius, Lietuvių Enciklopedija*, X (1957), 539-540 psl.; *Kražių skerdynės*, ten pat XIII (1958), 39-40 psl.; *Meislovas Palūlionis*, ten pat XXI (1960), 422-423 psl. ir eil. kitu.

²⁷⁰ St. Matulis, *Lietuva ir Apaštala Sostas 1795-1940, Suvažiavimo Darbai*, IV t., 1961, 151-174 psl.

²⁷¹ St. Matulis, *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius, M. I. C., Visitator Apostolicus in Lituania 1925-1927*, Roma 1948 (disertacija).

²⁷² Z. Ivinskis, *Šventas Kazimieras 1458-1484*, New Yorkas 1955 (222 psl. ir 72 psl. iliustracijų).

²⁷³ Žr. *Aidai*, 1958, 7 nr., 305-311 psl.: Pastabos prie šv. Kazimiero garbinimo istorijos.

²⁷⁴ Plačiau žr. M. Krupavičius, *Šv. Kazimieras lenkų akimis, Kieno šv. Kazimieras, Draugas*, 1964, 54-56 nr. (III. 4-6 d.).

pasiektu matu tegali būti sprendžiamas. O ja gana pamokinantys yra ilgais vokiečių ir lenkų ginčais d. l. Mikalojaus Koperniko.

Ja aukščiau paminėtoje religio Lietuvos Bažnyčios bei jos kultūros istorijos srityje iš viso yra daug atlikta, surinkta daug medžiagos, ar parašyti ištisi rankraščiai. D. l. vairių priežasčių ta-čiau iki šiol yra neišspausdinta, ar neužbaigta ruošti eil archyvine medžiaga paremtu darbu²⁷⁵. Vien iš pagrindinių priežasčių toli dno fakto galima paminėti: d. l. savo materialiniais padėties sve-timoje žemėje, rodos, visi Lietuvos istorija užsiimantieji lietuviai jos tyrinėjimui tegali skirti tik savo laiko nedidelę dalį. Tai galima pasakyti ir apie kitus Lietuvos istorikus, dirbančius Amerikoje, bet dar gavusius savo mokyklą Lietuvoje, Vytauto Didžiojo universitete (K. Avizonis, V. Daugirdaitis-Sruogienė, J. Jakštis, A. Kušas, S. Sužiedėlis, A. Vasys). Kai kurie iš Lietuvos istorikų yra paaugę vis dešimtmeti aktyviam bendradarbiavimui *Lietuvių Enciklopedijoje*. Kad ten parašytieji daugelis straipsnių yra paremti originalia archyvine medžiaga, labiau vertins žymiai viliu tie tie straipsniai naudotojai, kurie patys su ta archyvine medžiaga kada nors susidurs.

5. Reformacija ir vairs Lietuvos Bažnyčios klausimai.

- Bednarski, St., *Stanisława Warszawickiego pochodzenie, mlodo, studia w Wittenberdze i Padwie. Studia z dziejów kultury Polskiej. Księga zbiorowa*. (Redaktoriai Henryk Barycz ir Jan Hulewicz) 1949, 243-255 psl. (iš neužbaigtos apie Varševick monografijos).
- Biržiška, Vl., *Martin Mažvydas und seine Mitarbeiter*; Sonderbeilage der Zeitschrift *Scholar* 2-3 nr., Heidelberg 1948.
- Biržiška, Vl., *Aleksandrynas. Senj lietuvių rašytoj, rašiusi prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, I t., Chicago 1960 (daug šaltinių ir literatūros apie protestantizmo epochos rašytojus).
- Bruckner, Aleksander, *Ró nowiercy Polscy*,³ 1962 (220 psl. ir 17 domi iliustr.).
- Chmaj, Ludwik, *Brada polscy-ludzie, idee, wplywy*, Varšuva 1957.
- Chmaj, L. (red.), *Studia nad arianizmem, praca zbiorowa*, Varšuva 1959 (16 amž. pusėje ir viliu arionu sekta buvo praplitusi ir tarp Lietuvos kilmingųjų).
- Czarnowski, Stefan, *Reakcja katolicka w Polsce w ko cu XVI i na pocztku XVII wieku*, 1956.
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Zeszyt 5: *Wielkie księstwo litewskie*, išl. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa ir W. Krajewski, Breslavas-Krokuva 1959 (spaustuviu ir knygos istorija labai svarbi protestantizmo laikotarpiui).

^{2,5} *Merkelis Giedraitis* (L. Ivinskio), *Jurgis Radvilas* (kun. P. Jatulio), *Vilniaus Akademija* (kan. J. Bišio), *Jurgis Tiškevičius* (kun. R. Krasausko), Šiluva (kun. St. Ylos).

- Górski, Konbad, *Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej XVI w.*, Krokua 1949 (Lietuvos antitrinitarams tirti svarbi medžiaga).
- Herbst, S., *Giedroy Melchior (1536-1608 ; turi b ti 1609)*, *Polski Słownik Biograficzny*, VII t., (1948-1958), 430-431 psl.
- Kawecka-Gryczowa, Alodia, *Rola drukarstwa polskiego w dobie Odrodzenia*, Varšuva 1954, (120 psl. teksto ir 12 psl. iliustracij).
- Klibanov, A. I., *Reformacionnyje dviženija v Rossii*, Maskva 1961 (tikro protestantizmo, kuris žinomas Lietuvoje, ryt slavai neišgyveno).
- Kot, St., *Basel und Polen, XV-XVII Jh.*, *Zeitschrift für Schweizerische Geschichte*, XXX t., Zürichas 1950.
- Kot, St., *Le relazioni secolari della Polonia ccm Bologna*, Bolonija 1949.
- Kot, St., *Le Rayonnement de Strassbourg en Pologne à l'époque de l'Humanisme. Mélanges André Mazon, Revue des Etudes Slaves*, XXVII t., Paryžius 1951, 184-200 psl.
- Kot, St., *L'Humanisme et la Renaissance en Pologne. Compte rendu des publications 1939-1952*, Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, XV t. Genève 1953.
- Kot, St., *Opposition to the Pope by the Polish Bishops, 1557-1560*, Oxford Slavonic Papers, IV t., Oxford 1953.
- Kot, St., *La Réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie, facteurs d'occidentalisation culturelle*. Atsp. iš *Vannuaire de l'institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, XII t., 1952 (*Mélanges Henri Grégoire*, IV t.), Bruxelles 1953, 65 psl. (su protestantizmo centr žem lapi didž. Lietuvos kunigaikštijoje, užsienio universitetuose studijavusi s rašais ir t.t. ; svarbus darbas apie protestantizm Lietuvoje).
- Kot, St., *Un Gesuita Boemo, patrocinatore delle lingue nazionali slave e la sua attività in Polonia e Lituania, Ricerche Slavistiche*, III t., Roma 1954 (nauji šaltiniai iš j zuit archyvo Romoje).
- Kot, St., *Szymon Budny, der grösste Häretiker Litauens im 16. Jh.* Atsp. iš *Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums und Osteuropas*, II t. (*Studien zur älteren Geschichte Osteuropas*, I Teil : *Festschrift für Heinrich Felix Schmid*) 1956, 64-118 psl. (apskritai daug naujos medžiagos apie Lietuvos protestantus).
- Kot, St., *Chylinski's Lithuanian Bible. Origin and Historical Background*. Poznan 1958, 4° (perspausdinta su pla iu St. Koto vadu visas Chylinskio liet. vertimas).
- Kot, St., *Die Reise eines Schweizers in Polen im 16. Jh.*, atsp. iš *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte*, VIII t., 2 s s., 1958, 193-221 psl. (Lietuvos ir Vilniaus aplankymas — domios žinios).
- Kot, St., *Ausbruch und Niedergang des Täufertums in Wilna (1563-1566)*, *Archiv für Reformationsgeschichte*, 49 Jg., 1959 (*Festschrift für Gerhard Ritter*), 212-226 psl. (labai reikšminga studij I apie protestantizmo susiskaldym Vilniuje Mik. Radvilo Juodojo mirties, 1565 m., laikotarpyje). Kit St. Kot'o bibliogr. žr. Z. I[vinskis], *Kot St., Lietuvi Enciklopedija*, XII (1957), 493-494 psl.
- Kubdybacha, Łukasz, *Historia reformacji w Polsce. Stan bada i postulaty*. Žurnalas : *Reformacja w Polsce*, XI (1948-1952), 1953, 5-36 psl.
- Lebedys Jurgis, *Mikalojus Daukša*. Monografija. Vilnius 1963, 424 psl. 15 iliustr. (naujos medžiagos duodanti studija).
- Ochma ski Jerzy, *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego (1387-1550)*. (Uniw. im. Ad. Mickiewicza w Poznaniu, Prace wydziału filozof.-histor., Seria : Historia, 13 nr.), Poznan 1953 (gausi bibliogr.

Bažny ia Lietuvoje, palyginus su Vakarais, kur daug kur protestantais virt didikai grobst bažny i ir vienuolyn turtus, buvo žymiai biednesn , ir ia, Lietuvoje, protestantizmo priežastys gl d jo ne bažnyti nuose turtuose).

Ogonowski Zbigniew, *Z zagadnie tolerancji w Polsce XVII wieku*, Varšuva 1958.

Reformacja w Polsce, naujai Lenkijoje atgavintas St. Kot'o kurtas žurnalas, iki 1939 iš jo 10 s s. ; svarb s W. Chojnacki ir L. Hajdukiewicz apžvalginiai straipsniai, *Reform, w Polsce*, 1953-1956.

Rhode Gotthold, *Die Reformation in Osteuropa. Ihre Stellung in der Weltgeschichte und ihre Darstellung in den Weltgeschichten*, *Zeitschrift für Osteuropa*, 7. Jg., 1958, 4 s s., 481-500 psl. (svarbi apžvalga).

Schmittlein R., *Facteurs politiques et sociaux dans l'évangélisation de la Lithuanie*, atsp. iš *Festgabe Joseph Lortz*, Baden-Baden 1958, 34 psi. (domios iliustr. iš Lietuvos).

Schramm Gottfried, *Lemberg und die Reformation*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, XI t., 3 s s., 1963, 343-350 psl.

Stasiewski Bernhard, *Reformation und Gegenreformation in Polen. Neue Forschungsergebnisse*, Münster/Westf. 1960, 99 psl. (Svarbi apžvalgin studija su labai gausia bibliogr., r pestingai apžvelgta ir Lietuva).

Szczucki Lech, *Ariane polscy*, žum. *Euhemer*, III metai, 1959, 5 ir 6 nr.

Tazbir Janusz, *Surit i zmierz polskiej reformacji*, Varšuva 1956.

Tazbir J., (red.), *Literatura antyjezuicka w Polsce 1578-1625. Antologia*, Varšuva 1963, 245 psl. (vade, 5-33 psl. kalbama apie j zuit tuometin veikl respublikoje). Kas pokario metais apie Lietuvos j zuitus yra rašyta, kun. prof. A. Liuimai bendradarbiaujant, r pestingai yra sužym ta j zuit kasmet Romoje leidžiamoje bibliografijoje, *Archivum Historicum Societatis Iesu*. T bibliografij d mesingai sudaro Ladislaus Polgâr, S. J. 1963 metams jau duotas atspaudas iš XXXII tomo.

Zarbski Ignacy, *Rola j zyka polskiego w nauczaniu szkolnym w Polsce XVI wieku*, Breslavas 1955.

Šituo tarpu turime baigti apžvalg gausios literat ros ir straipsniu, kuriuose specialiai ar prob kšmiai yra palie iama senosios Lietuvos valstyb s praeitis ir su jos istorija susij vair s klausimai. Atskira tema yra apžvelgti pokarines studijas, lie ian ias Lietuvos kio ir socialinius santykius, užsienio ir vidaus prekyb , amato (cech) vystym si. Toje srityje yra pasirodžiusi eil reikšmingu darb , specialiai nagrin jan iu Lietuvos plot (J. Jurginis, J. Ochma ski, D. Pochilevi , H. Łowmia ski, Al. Wawrzy czyk, J. Morzy, S. Alexandrowicz ir eil kitu) ; politiniams 18 amžiaus santykiams ir padalinimu laikotarpiui yra parodyta mažiau d mesio. 19 amžiaus ta iau, 1863 m. sukilimas, tautinis lietuvi atgimimas v l yra susilauk s daugiau d mesio. Maskvoje naujai (1863) pasirodžiusioje A. F. Smirnovo knygoje apie 1863 m. sukilim Lietuvoje ir Gudijoje, kaip ir V. T. Pašuto veikale apie Mindaugo šimtmet , apžvelgti ir lietuviu dar anks iau rašytieji darbai. Su naujomis tez mis apie tautin atgimim iš jo M. Hellmann, kai K. J. eginskas prie to

klausimo savo disertacijoje (Strasburge) pri jo visai iš kitos (sociologin s) pus s. Nepalyginamai daugiau buvo rašyta apie nepriklausom Lietuv . Alfredas Erichas Senn'as ia pasirod produktyvus tyrin tojas, ir jis beveik vienintelis dabar, remdamasis ir archyvine medžiaga, užsiima vairiais nepriklausomos Lietuvos valstyb s klausimais. Lietuvos sutemoms, jos okupacijoms, partizaninei veiklai r pestingo d mesio parod jaunas tyrin tojas Vytautas Vardys.

Vis t literat r išsamiau apžvelgti ir j vertinti reikia jau atskiros naujos paskaitos. Joje turi b ti dar vertintos taip pat s kmingai variose specialiose srityse dirban ios j gos : numizmatikoje (Karys-Kareckas), meno istorijoje (P. R klaitis), Lietuvos miest istorijos srityje (Ad. Šapoka) ir kiti. šit dal priklauso taip pat apžvelgti visas pokario Lietuvos istorijas lietuvi ir svetimomis kalbomis, žymesnius svetim j leksikon straipsnius, biografines enciklopedijas, pastangas parašyti J. A. V. lietuvi katalik istorij (V. Gidži nas, A. Ku as, S. Sužied lis, K. Jurg la)²⁷⁶ ir kitk . Visa tai autorius tikisi apžvelgti ir pirmiesiems penkiems Lietuvos istorijos šimtme iam prid damas nauj papildym , L. K. M. Akademijos Metraštyje.

Jeigu užbaigiant b t galima reziumuotai suvesti laikin balans m s pa i Lietuvos tyrin jimo srityje atlikt darb , reikia pasakyti, jog pokario dviej dešimtmė i našas yra gana vairs ir, palyginti, gausus. Lietuviškoje periodikoje labai apstu straipsni iš Lietuvos istorijos. Lietuvis yra tikrai pam g s savo tautos praeit ! Reik t ta iau mums su savo tyrin jimais ir straipsniais dar daugiau m ginti prisistatyti ir svetimomis kalbomis. K. Jurg los tez s apie Tanenberg , J. Jakšto kritiškas J. Dluogošo kronikos vertinimas apie Tanenberg (*Lituanus*), lygiai, kaip ir jo studija *Commentationes Balticae (Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegung des*

²⁷⁶ Ir darydamas atrank , trims paskutiniams amžiams autorius yra pri rink s per 180 bibliografini pozicij , kurios tarnauja ia pamin tiems klausimams nušviesti. Išskyrus maža išim i , lietuviškoji istorin literat ra, kuri r pestingai paduoda *Knyg Lentynoje* nenuilstamas bibliografas Al. Ružaniec-Ružancovas, ia ne traukta. Kad toji mano sužym toji bibliografija turi daug sprag , lengva suprasti. N ra jokios institucijos pasaulyje, kuri sistemingai registruot svetimomis kalbomis išeinan ius Lietuvos istorijos srities tyrin jimus. Lengva orientuotis, k išleidžia lenkai, nes j nuo 1944 met registruojama *Bibliografija Historii Polskiej* pame iui jau yra išleidusi (iki 1963 m.) keliolik tom . 1962 m. Jan Baumgart ir Stanislaw Gluszek užpild didel sprag , išleisdami 1944-1947 met bibliografij , nurodan i eil veikal iš Lietuvos istorijos srities. Washingtono bibliotekos (*The Library of Congress*) iki 1961 met galo leistasis *East European Accessions Index*, o toliau *Monthly Index of Russian Accessions* tik iš dalies tegali patarnauti mums sekti, kas naujo vis pasirodo Lietuvos istorijos srityje.

14. *Jhs.*)²⁷⁷ ir kai kurie kit autori darbai tetapo labiau žinomi, cituojami ir tolimesniems tyrin jimams panaudojami vien tik d l to fakto, kad buvo parašyti kongresin mis kalbomis.

Lietuvi periodikoje pasitaiko originali straipsni , dr si , net kartais per dr si teigim . Juos reikia ne vien savam « ghetto » — li dnos politin s dabarties pasiguodimui (*a la* 19 amž. romantikai) d styti, bet reikia bandyti, tvir iau ir kritiškiau pagrindus šaltiniais, ir kitiems pristatyti. Štai pavyzdžiui, V. Liulevi ius kart²⁷⁸ išd st , es tikra, « kad lietuvi tauta jau gyveno valstybin gyvenim IX amžiuje ». Jo tez s prielaidos domios, bet jos dar « ant silpn koj ». Reikia bandyti surasti daugiau argument ! Kai H. Paszkiewicz Lietuvos valstyb s pradži nuk l 12 amžiaus gal , skait si tradicin se paži rose jau didel «revoliucija». Liulevi iaus prielaida yra verta susidom jimo. Gal b t, iš naujo « rymodami » ant antrosios ir tre iosios *Lietuvos Metraš io* redakcijos (juk Bychovco rankraštis n ra T. Narbuto falsifikatas!), gal sime prieiti nauj hipotezi ir paskui tikresni išvad . Tik vis laik reikia b ti *kritiškiems!*

Tai ypa sakau, paskait s sensing J. Dainausko straipsn apie Kriavo akt²⁷⁹. Kitados labai kritiškas Ign. Danilavi ius savo *Skarbiec Diplomatoiv* vis eil dokument tar , ar skelb falsifikatais. Bet falsifikat reikia rodyti. Štai, pavyzdžiui, labai populiariu ir originalu atrod Kaune, kai prof. Ignas Jonynas savo paskaitose ir spaudoje²⁸⁰ dr siai paskelb , jog viena iš trij Jogailos Dubysos sutar i²⁸¹, kuri lie ia Žemai i dovanojim ordinui, esanti grynas falsifikatas. Be kitko, šiaip jau visada kritiškas ir logiškai apdairus velionis panaudojo filologin metod , nor damas rodyti, kad falsifikatoriai nesiorientuodami Lietuvos geografijoje es suraš absur-

²⁷⁷ Žinomas ir objektyvus vokie i istorikas (ord. prof. Kiel'yje) Georg von Rauch rašo : « ... der litauische Historiker Jakštas (U. S. A.) wusste in einem Aufsatz über ' Das Baltikum in der Kreuzungsbewegung des 14. Jahrhunderts ' weit über lokale Gesichtspunkte hinaus die Christianisierung der baltischen Lande in grosse welthistorische Zusammenhänge hineinzustellen» (*Der deutsche Orden und die Einheit des baltischen Landes*, Hamburgas, Verlag Harry von Hofmann, 1961, 7 psl.).

²⁷⁸ V. Liulevi ius, *Lietuvi tautos valstybinio gyvenimo pradžia. Draugas*, 1957 m. vasario 7 d. (Nr. 32).

²⁷⁹ J. Dainauskas, *Išgarsintas Kriavo aktas — falsifikatas. Melas, pridengtas netikromis istorijos dulk mis, Draugas*, 1963 m. lapkri io 23 d. (šeštad. priedas).

²⁸⁰ Ign. Jonynas, *Jogaila. 1382 m. tragedijos epilogas, Židinys*, XXII (1935), 309-312 psl.

²⁸¹ Plg. Z. I[viniskis], *Dubysos sutartys, Lietuvi Enciklopedija*, V (1955), 215-216 psl. (tekstas ištisai perspausdintas iš Kaune leistosios *Lietuviškiosios Enciklopedijos*).

dus ... Jis kibo prie žodžio *mittelstrome*, prie *Jegenoth* ir t. t. ²⁸². O tai paprasti vidurini amži vokie i aukštai i kalbos (*mittelhochdeutsch*) žodžiai. Bet svarbiausia, to dokumento tikrumas nustatomas iš keletos kit v lesni tikr dokument . Jau kitais metais (1383.VII.30), pavyzdžiui, aiškiai ordino did. magistras raš pa iam Jogailai apie t Žemai i dovanojim ²⁸³. Jeigu Ign. Jonynas b t vien tik t tekst paskait s, b t susilaik s nuo savo tolim išvad .

Man asmeniškai b t labai malonu, jeigu kuriam lietuviui pagaliau pasisekt rodyti, kad Kriavo dokumentas yra falsifikatas. Bet istorijoje reikia remtis tiesa, siekti galutinio tyrin jimo tikslo — objektyvumo, o ne skub ti su originaliais, neatbaigtais tvirtinimais. Pokario pirmajame dešimtmetyje uoliai apie Kriavo « falsifikat » kalb jo dr. J. Deveik . Jai buvo sugestijonuota savo teigimus išd s tyti kokia vakar Europos kalba, kuriomis ji yra paskelbusi darb ²⁸⁴. Vienoje vietoje J. Damauskas kalba apie Kriavo « dokumento » išskutimus ir interpoliacijas, o kitur prieina išvados, kad Kriavo aktas yra « grei iausiai sufabrikuotas apie 19 a. pradži , panaudojant kok kit sen dokument » . Kaip gi mano autorius ištikr j ? Kod l, jungtinei respublikai jau užbaigus amži , b t reik j falsifikuoti po 400 met su viršum 1385 met Kriavo susitarimus, kuri pas koje Jogaila už pusme io išvyko Krokuvon ir vykd tai, kas iš to akto yra žinoma. Kam tada begal jo patarnauti anas « sufalsifikuotas » tekstas, kada buvo v liau geresni unijos akt ?

Autorius band pritaikyti filologin metod , bet ir ia reik jo apdairiau elgtis. Jogailos vartojamieji titulai ia yra seniai ištyrin ti. Neanalizuodamas klausimo iš esm s, šituo pavyzdžiu tik nor ia sugestijonuoti istorijos myl tojus kritiškai ir istoriškai — atsargiai vertinti Lietuvos istorijos šaltinius. Jeigu rodymai dar šlubuoja, neskub kime su « triuškinan iais » atradimais.

²⁸² *Mittelstrome* nereiškia nieko daugiau kaip up s t km s (srov s) vidur , kuris skyr ordino gautus Žemai ius nuo Jogailos vald . O *Jegenoth* — tereiškia *Gegend* (kraštas), žr. M. Lexer, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Stuttgartas, ³⁰ 1961, 56 psl. (gegennote). Prof. Ign. Jonynas tada raš : « K reiškia šitas *Jegenoth*, ligi šiol dar niekas nesugeb jo suprasti» (*Židinys*, o. c., 311 psl.).

²⁸³ Auch so weistu wol, das di brife inne habin, di du und din bruder Skirgal vorsegelt habin, das das lant czu Sameyten sulde unsir sin bis uf die Dobicz (*Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, III t., 1857, 400 psl.). Poros kit šaltini ištrauk taip aiškiam reikale ia nebenurodau.

²⁸⁴ Dr. Deveik , parašiusi 1948 m. teisi fakultete disertacij pranc ziškai Paryžiuje (J. Navakas-Deveik , *Le prétendu privilège du 25 février 1387 accordé à la Lithuanie*, dactylogr. VII-300 psl.) ir vis aktyviai dalyvaujanti tarptautiniuose istorik kongresuose, tur t geros progos š sensacing Kriavto akto klausim iškelti platesniame forume.

Lietuvos istorijos mokslui yra didel spraga, nepataisomas nuostolis, kad iš gyv j tarpo pokar je yra pasitrauk Vytauto Didžiojo universitete d st profesoriai (Ign. Jonynas, A. Janulaitis, K. Jablonskis) ir du žymiausi j mokiniai bei jaunesnieji kolegos (Ad. Šapoka, kun. J. Matusas). Nors m soje tremtyje ir at jo jauno ir gero prieauglio bei produktyvi Lietuvos istorijos myl toj , ta iau anoji spraga dar ilgai bus jau iama.

19 amžiuje lietuvi tauta atgim sis moninusi lietuvi kalbos meil , savo diding istorij , reikšming istorini lietuvi tautos pašaukim . Ji atgim per «lituanistik ». M s tremties kartoms yra svarbu, išlaikant lietuvi tautin s mon ir tik jim bei vilt nepriklausom gyvenim , puosel ti Lietuvos istorijos moksl . M s j generacij istorija turi b ti jau kritiška. Ji rašoma be dievaiiu-stab , be vaidilu i , be krivi -krivai i ir kitoki romantini « priestat ». Bet ji išlieka ne mažiau didinga. Kiekvienas lietuvis tremtyje gali didžiuotis, kad lietuvi tauta 13 amžiuje suvaidino svarbi rol kovoje su totoriais, kad *Magnus Ducatus Lithuaniae* atliko svarbi misij , ilgai sulaikydamas Maskvos veržim si Vakar-us ir t. t. Šitoki , kritišku tyrin jimu paremt Lietuvos istorij , jos didyb , yra at j s pats laikas pristatyti svetimiesiems, kurie j ir vienoje ir kitoje pus je Okeano, taip mažai dar tepaž sta, arba j paž sta tik iš dalies, su dideliais tr kumais ir tendencingai.

P. S. Bibliografiniai papildymai užbaigti 1964 m. balandžio 3 d.

Zenonas Ivinskis

Roma-Bonna

DIE LITAUISCHE GESCHICHTE IM LICHT DER QUELLEN UND HISTORISCHEN FORSCHUNG DER NACHKRIEGSZEIT

von

Zenonas Ivinskis

Zusammenfassung

Im Rahmen des steigenden Interesses für die Geschichte des Ostens wurden nach 1945 bei den Nachbarn der Litauer (Deutsche, Polen, Russen, Ukrainer) verschiedene Quellenbände herausgegeben, die auch für die Geschichte des Magnus Ducatus Lithuaniae in Frage kommen. Das preussische Urkundenbuch (Bände 3 und 4), die Staatsverträge des Deutschen Ordens, Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens, der Codex des Bistums Vilnius, Monumenta Poloniae Vaticana (Bd. 7), eine neue Auflage verschiedener Letopisi, viele Bände der Geschichte der kirchlichen Union (hgg. von den Basilianern in Rom) sind die wichtigsten Quellensammlungen der Nachkriegszeit.

In dem von den Sowjets besetzten Litauen wurden von den fünf geplanten Bänden der Quellensammlung zur litauischen Geschichte bereits (seit 1955) drei Bände (1, 3, 4) in der litauischen Übersetzung herausgegeben. Die Veröffentlichung zeugt von einer durchaus tendenziösen Quellenauslese. In zwei Bänden der Inventartexte über Streitigkeiten der litauischen Bauern und Städter mit den Gutsbesitzern wurde bis jetzt in Vilnius unveröffentlichtes Archivmaterial geliefert.

Von den Litauern in der Emigration (Rom) werden Relationes Diocesanæ (Berichte der litauischen Bischöfe an den Hl. Stuhl) zur Veröffentlichung endgültig vorbereitet.

Die Übersicht der umfangreichen Forschung inbetreff der litauischen Geschichte wird hier mit dem Anfang des 17. Jhs. abgeschlossen. Sie wird aber später weiter fortgesetzt und die letzten Jahrhunderte (17.-20. Jh.) umfassen.

Bonn, 3.IV.1964.